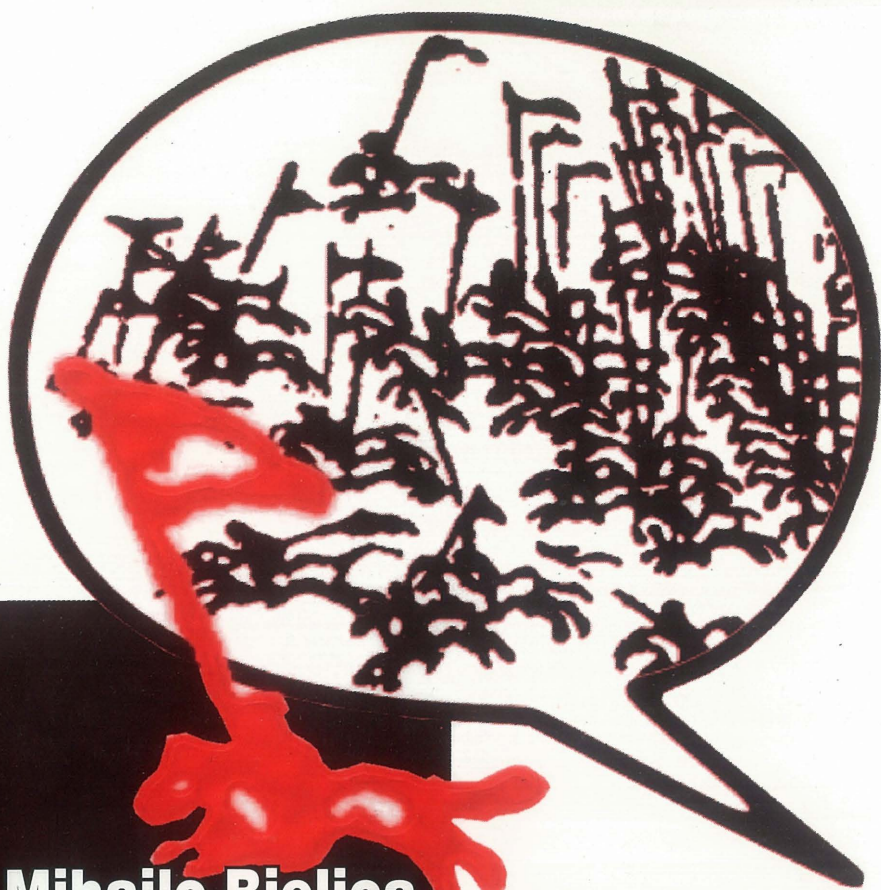

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ogledii⁵

Mihailo Bjelica

SRPSKI RATOWI **RECIMA**

1844 - 2000

Povodi
RÄDNIČKA ŠTAMPA

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ogledir⁵

Mihailo Bjelica

SRPSKI RATOVI
RECIMA

1844 - 2000

POVODI
RÄDNIČKA ŠTAMPA

Mihailo Bjelica

**SRPSKI RATOVI REČIMA
1844-2000.**

Mihailo Bjelica
SRPSKI RATOVI REČIMA
1844 – 2000.

Izdavači

RADNIČKA ŠTAMPA, Beograd
HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Za izdavače

PREDRAG VESELINOVIĆ
SONJA BISERKO

Urednik (Radnička štampa)

MIŁORAD BAŠIĆ

Uređivački kolegijum (Helsinški odbor)

LATINKA PEROVIĆ
SONJA BISERKO
SEŠKA STANOJLOVIĆ

Korice

IVAN HRAŠOVEC
NIKOLA KOSTANDINOVIĆ

Tehnički urednik

ČASLAV BJELICA

Štampa

BAREX, Beograd.

ISBN 86-7073-094-4 (Radnička štampa)

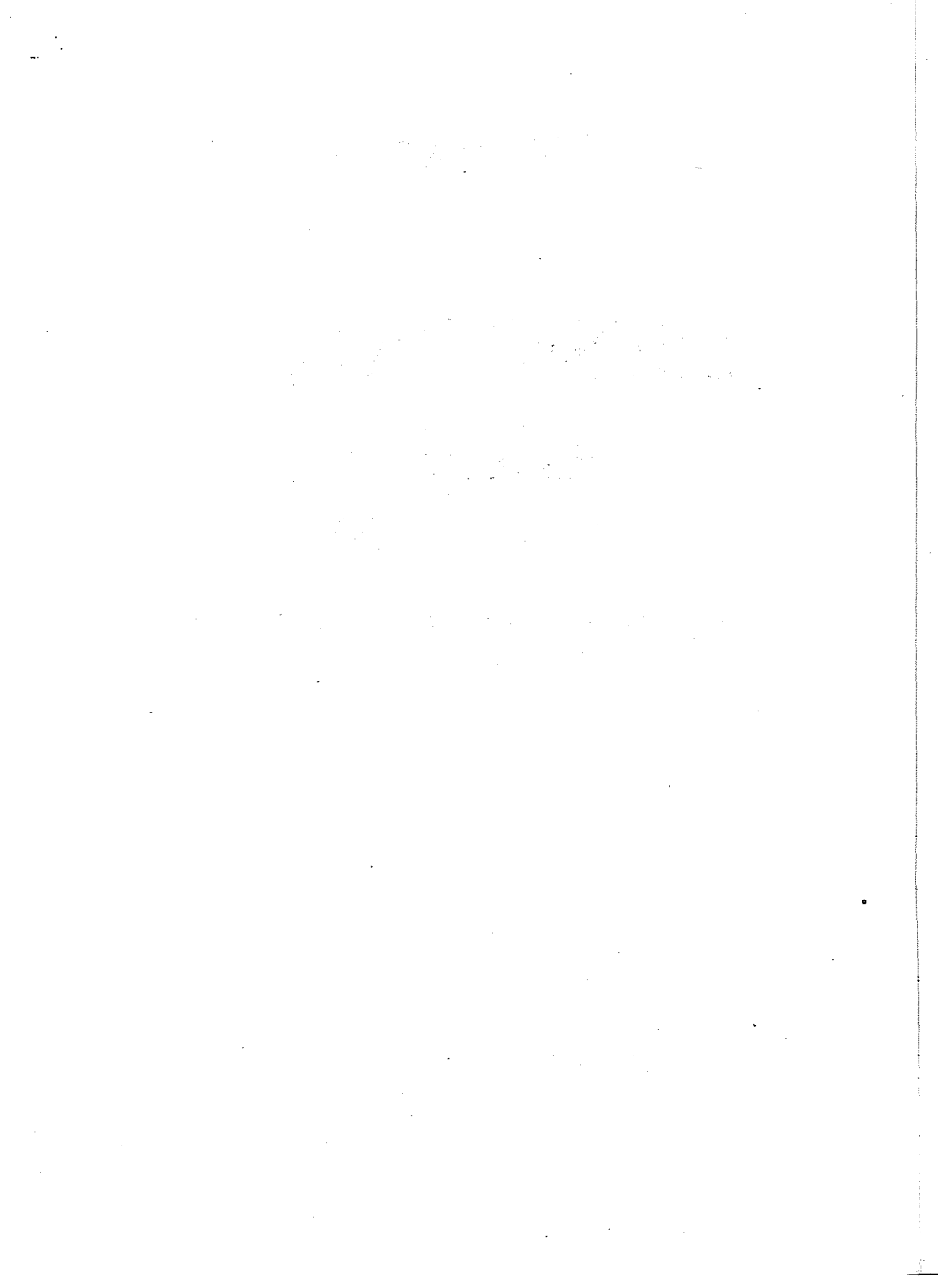
ISBN 86-7208-075-0 (Helsinški odbor)

Mihailo Bjelica

SRPSKI RATOWI REČIMA 1844 – 2000.

Fragmenti iz istorije političke propagande

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAWA U SRBIJI
RADNIČKA ŠTAMPA
Beograd, 2003.

KAKO JE NASTALO OVO DELO

Uvodne napomene

Kad bi me neko sada upitao koliko sam dugo radio na ovoj knjizi, moj odgovor bio bi - skoro ceo radni vek. Počeo sam 1962. kao najmlađi saradnik Jugoslovenskog instituta za novinarstvo a završio 2000. godine kao naučni savetnik Instituta za političke studije. Istina, tema kojom se knjiga bavi (politička propaganda), nikad mi nije bila glavni predmet istraživanja, već su to istorija i teorija novinarstva.

Prvi moj zadatak u Institutu za novinarstvo bio je da analiziram sadržaj desetak vodećih jugoslovenskih listova prema projektu jednog apoljnog saradnika, metodologa, koji je prethodno bio na nekoj specijalizaciji u Americi. Koliko se sećam, glavno moje "otkriće" bilo je da se svi analizirani listovi uređuju po agitpropovskom šablonu - da veličaju politiku vladajuće partije i kritikuju svakog ko se ne slaže sa tom politikom.

Novu fazu u mom istraživačkom radu predstavlja ulazak u istorijske arhive, a to se dogodilo krajem šezdesetih, kada sam prijavio doktorsku disertaciju pod nazivom "Počeci političke štampe u Srbiji 1834-1872". Prekopavajući staru arhivsku građu, ustanovio sam da su svi politički listovi onog vremena primali finansijsku pomoć iz državne ili neke druge kase, što znači da su bili u službi propagande. Rezultate istraživanja objavljivao sam u svojim knjigama i raznim zbornicima sa naučnih skupova.

U poslednjoj deceniji dvadesetog veka Srbija je imala više nedaća nego mnoge evropske države za ceo vek: raspad SFRJ, rat u okruženju, pa rat na sopstvenoj teritoriji, međunarodne sankcije, hiperinflacija, nezaposlenost, političke svađe i podele. To je i decenija žestokog medijskog rata koji je srpska vlast vodila protiv stranih država i domaće opozicije.

U tim teškim vremenima najgore su prošle savezne ustanove, među kojima i Jugoslovenski institut za novinarstvo. Ostavljen bez finansijske podrške, naučni kadar Instituta razišao se na razne strane. Sredinom 1995. ja sam prešao u Institut za političke studije i uključio se u projekat o masovnim komunikacijama. Moj naučni rad svodio se na praćenje ponašanja

režimskih i opozicionih medija u stranačkim borbama Srbije. Svoje prve "nalaze" objavio sam 1997. u knjizi "Mediji i politička moć" (u odeljku koji sam naslovio "Istorija bez distance"). Na isti način nastavio sam da analiziram medije i sledećih godina, sve do kraja 2000. Poslednje tekstove (dvadesetak članaka) objavio sam u crnogorskom nedeljniku "Onogošt". Baš u to vreme počeo sam da pripremam posebnu knjigu o srpskim propagandnim ratovima. Iz svoje objavljene i neobjavljene građe odabirao sam kratke priloge i fragmente i svrstavao ih hronološkim redom tako da čine jednu mozaičku celinu.

Pre nego sam ponudio rukopis knjige izdavačima, želeo sam da saznam šta o njemu misle kompetentni poznavaoци ove materije. Između ostalih, rukopis su čitali i preporučili ga za štampu, publicista Miloš Mišović i istoričari prof. dr Milan Matić i dr Latinka Perović. Njihove dobronamerne primedbe, koje sam u celini uvažio, pomogle su mi da poboljšam svoje delo.

M. Bjelica

I

OD OSLOBOĐENJA DO UJEDINJENJA

Politička propaganda u Srbiji
do 1918.

Posle dva narodna ustanka Srbija je uspela da se oslobodi neposredne turske vlasti, ali ne i tutorstva Porte i velikih sila. Trebalo joj je još dosta vremena i svakojakih borbi, političkih, diplomatskih, propagandnih, pa i oružanih, dok nije ostvarila svoj krajnji cilj – oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda. Kad su se svi Srbi konačno našli zajedno, umesto nacionalne dobili su višenacionalnu državu – Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca.

Uporedo sa borbom za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, unutar Srbije vođene su stalne borbe za vlast. Udruženi protivnici kneza Miloša, koji su sebe nazvali ustavobraniteljima, organizovali su više narodnih buna da bi na srpski presto doveli dinastiju Karađorđevića. Ne mireći se sa gubitkom vlasti, Obrenovići su iz progonstva vodili propagandni rat protiv ustavobranitelja i Karađorđevića i uspeli da povrate presto. Dinastički rat je nastavljen, sa izmenjenim ulogama, i trajao je sve do smaknuća poslednjeg Obrenovića (1903).

Sredinom XIX veka u politički život Srbije umešala se liberalna opozicija koja je zaratila sa konzervativcima. Nešto kasnije, krajem šezdesetih, javili su se mladi socijalisti koji su napali i liberale i konzervativce. Početkom sedamdesetih na političku scenu stupili su radikali, koji su odmah krenuli u juriš za osvajanje vlasti. Njihovi glavni protivnici bili su novokonzervativci, zvani naprednjaci. Krajem prošlog veka počeli su da se organizuju socijaldemokrati, a početkom XX veka javili su se i propagatori komunističkih ideja.

Ideje Načertanija

Šta se krije iza arhaičnog naslova "Načertanije" objasnio je njegov autor (ili autori) u prvoj rečenici. To je plan Srbije "za svoju budućnost", koji će služiti srpskoj vladi kao rukovodstvo u vođenju nacionalne politike. Načertanije polazi od činjenica da je tursko carstvo u raspadu i da evropske sile već prave svoje planove za zaposedanje turskih teritorija. U takvoj situaciji Srbija ne sme ostati pasivan posmatrač događaja. Ona odmah mora početi da radi na proširenju svojih granica ("da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji je okružavaju").

Autori Načertanija smatraju da su glavni protivnici stvaranjavelike srpske države na Balkanu Austrija i Rusija, koje se dogovaraju o podeli turskog carstva na zapadni i istočni deo. Austrija je veći neprijatelj jer pretenduje na zapadni deo u kojem su sve srpske zemlje, dok je Rusija više zainteresovana za Bugarsku i Carigrad. Srećna okolnost za Srbiju je ta što se ostale evropske zemlje, naročito Francuska i Engleska, protive austrijskom i ruskom širenju na Balkan. Zato srpska politika treba da se oslanja na Francusku i Englesku, koje mogu podržati ideju da se na ruševinama turskog carstva osnuje jedna velika južnoslovenska država.

U ostvarivanju ciljeva Načertanija važnu ulogu imala je propaganda, iako se ta reč nigde ne pominje. Po mišljenju autora, svet će imati razumevanja za planove Srbije ako mu se objasni ("na vidik iznese") nekoliko važnih pitanja. Prvo je "sveto istoričesko pravo" Srba na teritorije koje su bile njihove pre dolaska Turaka na Balkan. Srbi treba da izađu pred svet kao pravi naslednici ovih teritorija, "koji ništa novo ne čine no svoju dedovinu ponavljaju". Svet treba da se uveri da Kneževina Srbija neće ništa pripajati silom, revolucijom ili prevratom, nego dobrovoljnim pristankom porobljenih naroda.

Isto tako, svetsku javnost treba upoznati sa činjenicom da se od svih Južnih Slovena Srbija prva izborila za svoju slobodu i samostalnost. Prema tome, ona ima i najviše prava da ovaj posao i dalje vodi. Velike sile treba da dobiju garancije od Srbije da će nova država, koja će se formirati na jugoistoku Evrope, ispuniti sve uslove da se održi između Austrije i Rusije. Ona će imati: dobar geografski položaj i

prostranu teritoriju, prirodna bogatstva, borbenu sposobnost ("vojeni duh žitelja"), jako patriotsko osećanje stanovništva, zajedničko poreklo i jedan jezik.

Glavno pitanje kojim se bavi Načertanije je – kako susedne narode pridobiti da se svojom voljom ujedine sa Kneževinom Srbijom. I ovde je težište na propagandnom delovanju. Srpska vlada treba odmah da pošalje specijalne agente ("ispitatelje") u sve okolne zemlje, koji će ispitati stanje na terenu i o tome podneti izveštaje vladi u Beogradu. Oni treba da obrate posebnu pažnju na četiri problema: da ustanove kakvo je političko i vojno stanje u pokrajinama, da prikupe podatke o uticajnim ljudima i da ispituju raspoloženje tamošnjeg naroda prema Srbiji. U Načertaniju je podvučena tačka četiri, koja glasi: "Šta se u kojoj provinciji o Srbiji misli, šta narod od Srbije očekuje, i šta ljudi od nje žele i čega se od nje boje."

Redosled provincija u kojima beogradska vlada treba da organizuje propagandno delovanje je sledeći: Bugarska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, severna Albanija, Srem, Banat i Bačka. Pominju se još Slavonija, Hrvatska i Dalmacija. Predviđeno je više načina širenja uticaja u tim krajevima: slanje sposobnih agitatora u okupirane krajeve, dodeljivanje stipendija za školovanje mladih ljudi, materijalno pomaganje prosvetnih i kulturnih ustanova, štampanje crkvenih i svetovnih knjiga. Posebna pažnja posvećena je suzbijanju ruskog uticaja u Bugarskoj i austrijskog u Bosni i Hercegovini. Za Srbe u južnoj Ugarskoj (današnjoj Vojvodini) predviđeno je osnivanje novina koje će pisati u korist Kneževine Srbije. Tvorci Načertanija predviđaju i otvaranje jedne srpske trgovačke agencije u Ulcinju preko koje bi se širio uticaj u Crnoj Gori i severnoj Albaniji.

Učešće stranaca u političkom životu Srbije

Sredinom četrdesetih godina u prestonicu Srbije počeli su da pristižu u većem broju strani agitatori i publicisti. Ciljevi njihovog dolaska bili su dugo vremena tajna za javnost. Tek je 1927. godine istoričar Dragoslav Stranjaković obelodanio da je aktivnost ovih stranaca bila povezana sa planovima Adama Čartoriskog, vođe poljskih emigranata u Parizu, o stvaranju jedne južnoslovenske države na Balkanu, u sklopu sveslovenske federacije.¹ Među prvim došljacima bio je Čeh Franjo Zah, koji je odmah počeo da radi na prikupljanju ljudi za panslavističku i jugoslovensku propagandu, u čemu je imao podršku srpske vlade.

Franjo Zah je doneo u Srbiju i nekakav plan o vođenju propagande, sastavljen po uputstvima Čartoriskog, koji je poslužio Iliji Garašaninu, ondašnjem ministru unutrašnjih poslova, za izradu poznatog Načertanija, prvog srpskog dugoročnog programa o vođenju nacionalne politike i propagande. U stvari, Garašaniin je prilagodio Zahov panslavistički plan strategijskim ciljevima srpske nacionalne politike. Umesto sveslovenske federacije, Načertanije predviđa ujedinjenje Južnih Slovena u jednu državnu zajednicu čiji bi stožer bila Srbija.

U toku 1843. u Srbiju je došlo još nekoliko stranaca koji su takođe bili povezani sa poljskom emigracijom: Slovak Janko Šafarik, Hrvati Paja Čavlović i Stevan Herkulović i Toma Kovačević iz Bosne. Sledeće godine stigao je Dubrovčanin Matija Ban koji se odmah uključio u rad na propagandi. Na inicijativu Franje Zaha i Matije Bana, osnovano je u Beogradu, krajem 1844, tajno panslavističko društvo koje su sačinjavali uglavnom došljaci. Osim pomenutih ličnosti, članovi ovog društva bili su i urednik zvaničnih novina Miloš Popović, Srbin iz Austrije, i Milan Damjanović, jedini Srbijanac.²

Panslavističko društvo je razvilo aktivnost u više pravaca. Svi njegovi članovi sarađivali su u domaćoj ili stranoj štampi i tako doprinosili da Srbija i Beograd dobiju veći značaj u očima porobljenih balkanskih naroda. Društvo je nastojalo da svoj uticaj širi i izvan

granica Kneževine, u čemu je imalo podršku beogradske vlade. Iz tajnih fondova Ministarstva unutrašnjih dela odobravani su krediti za štampanje knjiga koje su slate u Bosnu, Hercegovinu, Sandžak, južnu Srbiju i zapadnu Bugarsku.³ U okviru društva vršene su pripreme da se pokrene jedan list u Carigradu. Odgovor zašto baš u Carigradu, naćićemo u pismu Matije Bana Konstantinu Nikolajeviću, sekretaru Srpske agencije kod otomanske Porte. Smatrajući da je Carigrad mesto iz kog se može dejstvovati na sve Južne Slovene, Ban piše: "Tu stanuje mnogo Bugara, Bošnjaka, Dalmatinaca i Makedonaca; sva srbska mornarica neprestano dolazi i odlazi, pa opet nalazi se Rusa i Poljaka. U tome, dakle, središtu" – nastavlja Ban – "potrebno je da rasprostiremo naše misli, ali oprezno, kako ne bismo pobudili podozrijevanje Turaka." U pismu je naveo da tu stvar odobrava i Ilija Garašanin. Pripreme za izdavanje lista u Carigradu bile su prilično odmakle: Nikolajević je izdejstvovao odobrenje Porte, a Ban je već bio našao u Beogradu urednika i sлагаča. Za urednika je bio predvideo Dragutina Goluba, profesora Trgovačke škole i člana panslavističkog društva.⁴ Izlaženje ovog lista omelo je, kako tvrdi Dragoslav Stranjaković, izbijanje revolucije 1848, koja je bacila u pozadinu pitanje srpskog lista u Carigradu.⁵

¹ D. Stranjaković, *Srbija privlačno središte Jugoslovena*, Srpski književni glasnik, 1927, str. 515.

² Arhiv Srbije, Po, 94/71.

³ D. Strnjaković, nav. delo, str. 515.

⁴ Arhiv Istorijskog instituta, ZMB, V, 1.

⁵ D. Stranjaković, nav. delo, str. 517.

Usmeravanje javnog mnjenja

Prvu veliku propagandnu bitku protiv spoljnih protiv-nika Srbija je vodila u vreme revolucionarnih previranja u Evropi 1848–1849. Iako tada revolucionarni talas nije prešao obale Save i Dunava, njegovi odjeci uznemirili su birokratizovanu vlast u Beogradu. Revolucija je podstakla rodoljubiva osećanja mladog naraštaja, naročito školske omladine koja je otvoreno izrazila želju da pođe u borbu za konačno oslobođenje od turske vlasti. S parolama o slobodi i nezavisnosti, ona je pozivala srpski narod u borbu za oslobođenje. “Daci gotovo ništa ne uče u Liceumu, osim ura, ura, ura, da živi sloboda i nezavisnost Srbije, da živi jedinstvo Srbalja, da živi kralj srbski! Slabo ti se šta drugo čuje” – pisao je mladi licejac Jevrem Grujić jednom svom drugu.¹

Revolucionarna zbivanja u Evropi stavila su ustavobraniteljsku vladu u izuzetno težak položaj. Pretile su joj opasnosti i spolja i iznutra. Najviše problema zadavali su joj Obrenovići koji su, preko svojih agenata i strane štampe, vodili akciju za povratak na presto. Ustavobranitelje nije plašio samo njihov uticaj u narodu, već i mogućnost ponovnog pokretanja dinastičkog pitanja kod velikih sila. U takvim okolnostima vlada nije mogla, niti smela, da ostane pasivan posmatrač događaja. Da bi umirila nezadovoljne mase i preduhitрила izbijanje nemira u Srbiji, ona je ubrzala sazivanje Narodne skupštine, obećavši građanstvu da će tamo biti rešena sva važna pitanja. Podržala je čak i predlog grupe beogradskih intelektualaca da se u Srbiji proglasi sloboda štampe.² Kako je vreme odmicalo i opasnost od revolucije prolazila, tako se i stav vlade o ovom pitanju menjao. Ubrzo se pokazalo da je predlog podržan samo zbog toga da se smire duhovi u Beogradu.

Nastojeći po svaku cenu da sačuva mir u zemlji, vlada je preduzela mere da pažnju javnosti usmeri na događaje izvan Srbije. Svoju propagandu orijentisala je prema Vojvodini, dajući otvorenu podršku borbi Srba protiv Mađara. Osim novina, koristila je i druga sredstva političke propagande, kao što su brošure, oglasi, proklamacije, plakati. Svi ovi materijali štampani su o državnom trošku i slati besplatno u prekosavske krajeve. Prema pisanju Miloša Popovića, tadašnjeg urednika zvaničnih novina, njegov glavni zadatak 1848. bio je da pomaže srpski pokret u Ugarskoj.³

Nemirna 1848. godina donela je srpskoj štampi i jedan novi list – *Der Serbe*, koji je štampan na nemačkom jeziku kao nedeljni dodatak *Srbskih novina*. O razlozima pokretanja i ciljevima izlaženja lista dovoljno je rečeno u molbi njegovog urednika Miloša Popovića. Glavni razlog je nepovoljno pisanje stranih novina o Srbiji, koje “vrlo zla i huda izvestija o narodu našem raznose”, a cilj je da se “sva lažna donošenija opovrgnu”.⁴ U ugovoru o izdavanju *Srbskih novina*, zaključenom između Popovića i Ministarstva prosvete, *Der Serbe* je okvalifikovan kao list koji će “zastupati narod i praviteljstvo srbsko prema inostranstvu”.

Lane, kad su se duhovi uzbudili, učenija klasa ljudi bila je blagoglagoljiva. Imali smo oratore kod svakog čoška, svaki se svojim mudrostima drugom nametao. Sada pa, kad se drama svršuje, – kad je narod toliko žertve za svoju narodnost podneo, sada, velimo, niko usta ne otvara, niko ne daje mnjenja, svaki je ućutao, kao da je već sve dokučeno, kao da narod nikakvog pravca više ne potrebuje.

Srbske novine, 2. IX 1849.

Pobeda konzervativnih snaga u Evropi odrazila se i na zemlje koje nisu bile zahvaćene revolucijom. Na Srbiju je najviše uticalo stanje u Austriji s kojom su ustavobranitelji bili uspostavili bliske odnose. Poslednjih osam godina ustavobraniteljske vlade poklapa se sa periodom Bahovog apsolutizma u Austriji. Glavni cilj i drugog režima bio je da narod drže u pokornosti. Uz pomoć policije i cenzure gušen je svaki izraz slobodoumlja, što se najlakše da primetiti na političkoj štampi.

¹ *Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini*, Beograd, 1952, str. 32.

² Arhiv Srbije, MPs, 1849, II115.

³ Arhiv Srbije, Po, 35/192.

⁴ Arhiv Srbije, MPs, 1848, IV302.

Dinastičke borbe i štampa

Ne želeći da deli vlast sa svojim protivnicima, knez Miloš je juna 1839. napustio Srbiju. Odmah posle njegove abdikacije obrazovano je privremeno namesništvo, da upravlja Srbijom do stupanja na presto Miloševog sina Mihaila. Međutim, ustavobranitelji se nisu odricali jednom već stečene vlasti ni posle dolaska kneza Mihaila (koji je bio na prestolu od marta 1840. do avgusta 1842). Protiv mladog kneza organizovali su bunu, nazvanu po glavnom vođi Vučićevom, i proterali ga iz Srbije, a za novog kneza proglasili Aleksandra Karađorđevića. To je bio početak dinastičkog rata između zavađenih dinastija Obrenovića i Karađorđevića, koji je trajao sve do 1903. U dinastičkim borbama korišćene su sve vrste usmene i pisane propagande.

Sporazum Rusije i Turske (1843) da se izvrši ponovni izbor kneza Srbije probudio je nade za povratak prestola kod Obrenovića a uplašio ustavobranitelje i Karađorđeviće. Ne štedeći novca, Miloš je organizovao iz inostranstva žestoku propagandnu kampanju protiv ustavobraniteljske vlade, a ova je branila sebe i Karađorđeviće preko zvaničnih srpskih novina i novopokrenutog lista *Srbski ulak* – *Serbischer Courier*, namenjenom inostranstvu. Tu bitku izgubili su Obrenovići, jer su velike sile podržale izbor Aleksandra Karađorđevića – ali ne i rat. Borba zavađenih dinastija je nastavljena, a Srbija se podelila na pristalice Karađorđevića i pristalice Obrenovića. Dinastičke borbe prethodile su stranačkim i imale su veliki uticaj, više negativan nego pozitivan, na dalji razvitak političkog života u Srbiji.

Uoči sazivanja Svetoandrejske skupštine 1858. godine vođene su velike propagandne akcije u narodu. Knez Aleksandar je putovao po Srbiji, s ciljem, kako piše Jovan Ristić, da "javno mišljenje na svoju stranu obrne". Odmah za njim slao je Garašanin svoje zvanične i nezvanične agente da šire kompromitujuće vesti o knezu. Veliki knežev protivnik Toma Vučić držao je govore na skupovima u unutrašnjosti i nagovarao narod da traži sazivanje Skupštine. Na strani opozicije bio je i Miša Anastasijević, najbogatiji čovek u Srbiji, koji je "na smer prevrata potrošio 80 hiljada dukata".¹ Opozicione snage u Srbiji pomagala je i propaganda Obrenovića iz inostranstva.

Odlukom Svetoandrejske skupštine izvršena je smena dinastije na srpskom prestolu – umesto Aleksandra Karađorđevića za kneza Srbije ponovo je proglašen Miloš Obrenović. Značaj ove skupštine nije u tome što je srušila jednu i “vaspostavila” drugu dinastiju, već pre svega u tome što je omogućila da u politički život stupe nove društvene snage. To su one snage koje su se u Srbiji prvi put javile 1848. godine, a sada uzele i aktivno učešće – građanstvo i inteligencija. Sa Svetoandrejskom skupštinom počela je njihova borba za ustavnost i parlamentarizam. Borbu je predvodila grupa liberala, svetoandrejskih – kako su iz kasnije nazvali.

U vreme zasedanja Skupštine, *Srbske novine* bile su u pravom smislu njen politički organ. Pored izveštaja i drugih čisto informativnih materijala, donosile su i političke članke o značaju i zadacima Skupštine. Kad se radilo o izuzetno važnim događajima, Popović je, da bi istakao važnost tih događaja, umesto uvodnika objavljivao pesme. U decembru 1858. godine štampao je na prvoj strani *Srbskih novina* dve pesme Đure Jakšića, jednu povodom sazivanja Skupštine, drugu o vraćanju Miloša Obrenovića na presto. Pisane u vreme najvećeg oduševljenja za Skupštinu i Obrenoviće, ove pesme su doprinele da se do tada nepriznati Jakšić pročuje u narodu. U znak priznanja građani Šapca poslali su pesniku telegrafski pozdrav (adresu) i novčanu nagradu, sakupljenu od dobrovoljnih priloga. Za svoje dinastičke stihove Jakšić je istovremeno primio i nagradu od Svetoandrejske skupštine.²

Veliko zalaganje Miloša Popovića da preko *Srbskih novina* uveliča povratak Obrenovića u Srbiju nije ostalo nepriznato. Za zasluge “oko podizanja narodne žurnalistike”, knez Miloš je, svojim ukazom od 18. aprila 1859, odlikovao Popovića činom kapetana.³

¹ J. Ristić, *Spoljašnji odnošaji Srbije novijega vremena*, Beograd, 1887, I, str. 271-272.

² M. Popović, *Đura Jakšić*, Beograd, 1961, str. 82.

³ Arhiv Srbije, MPs, 1859, VII, 36.

Konzervativci protiv liberala

Političke borbe između konzervativaca i liberala, vođene u početku zakulisnim sredstvima, dobile su u drugoj polovini 1859. godine karakter pravog javnog obračuna. Glavnu ulogu u obračunu imale su *Srbske novine*. U otvoreni napad prvi su pošli konzervativci, koji su organizovali vrlo vešto smišljenu novinarsku kampanju protiv liberala. Inicijator i glavni organizator kampanje bio je književnik Matija Ban a u pozadini cele te akcije stajao je prestolonaslednik Mihailo i kamarila oko njega. Veza između Bana i Mihaila bio je dvorski lekar dr Pacek, inače poznati intrigant i protivnik liberala.

Pripreme za akciju protiv liberala počele su odmah po završetku Svetoandrejske skupštine. Sačuvano je pismo Matije Bana dr Paceku od 7. februara 1859. godine, iz koga se vidi da je on već tada nudio svoje usluge Mihailu Obrenoviću. Ban je predlagao organizovanje jedne "književno-političke radnje" za stranu i domaću javnost. "To nam je", piše Ban, "preka nužda, jer kod nas nema još nikakvog opšteg mnjenja, a nema ga ni u Evropi dostatočnog o Srbiji, a sada se bez opšteg mnjenja ni u zemlji ni izvan zemlje biti ne sme."¹ U sledećem pismu Ban je izneo Paceku svoje materijalne teškoće, stavljajući mu time do znanja da je spreman da radi, ali da za svoj rad traži i novčanu nagradu.² Sporazum je brzo postignut – već krajem aprila Ban je stavljen na raspolaganje Ministarstvu inostranih dela od koga je i primao platu. Kao spoljni saradnik pisao je brošure i članke, uglavnom za stranu, a kad je trebalo i za domaću štampu.

Glavni napad počeo je 18. avgusta 1859. serijom članaka potpisanih znakom dukata (#), po čemu su nazvani "dukatovačkim" a njihove pristalice "dukatovcima". U člancima je podvrgnuto kritici delovanje liberala u Narodnoj skupštini. Oštro kritikujući ceo liberalni program, pisac (Matija Ban) istovremeno iznosi i drugi, konzervativni program o političkom i ekonomskom uređenju zemlje.

Kad je štampan i poslednji nastavak članka o Svetoandrejskom odboru, *Srbske novine* nastavile su da objavljuju dopise čitalaca i druge napise o velikom uspehu članaka u narodu. Nije bilo varoši u Srbiji iz koje nije poslan bar po jedan takav dopis. Cilj je svakako bio da se stvori utisak kako celokupna javnost podržava program dukatovaca. Jedno pismo iz zaostavštine Stevče Mihailovića ukazuje na to da su

dopisnici iz unutrašnjosti dobijali posebna uputstva iz Beograda o tome kakve napise treba da šalju *Srbskim novinama*.³ To je samo još jedan dokaz da je "kampanja" protiv liberala bila unapred smišljena. Sasvim je moguće da je dobar deo ovih dopisa sastavljen u redakciji *Srbskih novina*.

Rastrojavati partaju demagoga uvlačeći među nje članove međusobno podozrevanje, plašnju, lažne joj prijatelje i špijone da bi se doznalo za sve njene članove; sprečavati da take ličnosti uzmu položaje kod Miloša, već postavljati odane kn. Mihailu; *oduzeti joj javni organ, ili drugi ustanoviti. U Dnevniku pisati vešto na našu polzu.*

Iz plana M. Bana, 1860.

Glavni cilj konzervativaca bio je da zavade Miloša s liberalima. U nastojanju da to ostvare, služili su se raznim sredstvima, a ponajviše spletkama. Početkom 1860. smislili su novu kampanju, za liberale mnogo opasniju od dukatovačke. Inicijator i glavni organizator i ove kampanje, izgleda, bio je Matija Ban. U njegovoj zaostavštini nalazi se jedan plan, pisan njegovom rukom, o tome šta treba raditi da ne bi došlo do prevrata posle smrti kneza Miloša. Autor plana najviše pažnje posvećuje suzbijanju uticaja liberala, odnosno, kako ih on naziva "demagoga". Planom su predviđene mere koje treba preduzeti još za života Miloševa. Za trenutak "kad se svetli knjaz preseli u večnost" predviđeno je da se odmah izda, unapred pripremljena, proklamacija kneza Mihaila, a zatim da se objavljuju depeše o opštenarodnoj podršci knezu nasledniku. Istovremeno će, predviđeno je planom, tajni agenti puštati ispod ruke "glas među sve otlične građane o pogubnim namerama partije demagoga".⁴

¹ Arhiv Srbije, PO, 35/170.

² Arhiv Srbije, PO, 35/171.

³ Arhiv Srbije, PO, 39/98.

⁴ Arhiv Istorijskog instituta, ZMB, VI, 8.

Liberali protiv konzervativaca

Čim su dukatovački članci počeli da izlaze, liberali su preduzeli mere da neutrališu njihov uticaj. Pisanje odgovora na članke nije dalo nikakve rezultate jer je uredništvo objavljivalo samo napise svojih pristalica. Zbog toga se celokupno liberalno vođstvo angažovalo da se oduzmu *Srbske novine* konzervativcu Milošu Popoviću. Preko svojih ljudi, koji su imali pristupa na dvoru, uspeali su da nagovore kneza Miloša da smeni Popovića (22. X 1859).

Za novog, privremenog urednika *Srbskih novina* postavljen je najviše napadani liberal iz Svetoandrejskog odbora – Vladimir Jovanović, onda sekretar u Ministarstvu finansija. Iako je imao svega 26 godina, Jovanović je već tada smatran jednim od vodećih članova liberalne stranke u Srbiji. Čim je Jovanović preuzeo uredništvo, liberali su napravili plan kako da se obračunaju s konzervativcima. Glavni njihov zadatak bio je da pred javnošću odbrane stvar Svetoandrejske skupštine posle teških udaraca koje su joj naneli pisci dukatovačkih članaka.

Najžešći napad na konzervativce izvršen je 5. novembra u šestom broju *Srbskih novina*. Od ukupno osam strana, koliko je izuzetno imao taj broj, sedam strana zauzimale su napisi protiv dukatovaca. Prvi, uvodni članak "More, Turci, ne gaz'te oranja" napisao je Jevrem Grujić.¹ U njemu su podvrgnuti oštroj kritici glavni akteri dukatovačke kampanje Matija Ban (čije se ime ne pominje, ali se vidi da se cilja na njega) i urednik *Srbskih novina* Miloš Popović. Autor članka naročito podvlači činjenicu da su oba pisca došljaci u Srbiju, što sigurno nije ostalo bez efekta u narodu.

U broju od 26. novembra štampan je polemički članak o narodnim pravima Srbije, pisan povodom kritika u jednom carigradskim novinama. Oštro napadajući tvrđenje po kojem Srbija zasniva svoje narodno pravo po milosti sultanovoj, autor članka dokazuje da je srpski narod to pravo stekao "s rukom na pištolju". Protiv takvih izjava odmah je protestovao beogradski paša. Mada je članak pisan u odbranu Zakona o nasledstvu prestola u Srbiji, knez Miloš je, ne želeći

komplikacije sa Portom, naredio da se promeni urednik *Srbskih novina*. On je istovremeno zapovedio da se *Srbske novine* stave pod cenzuru, a svu odgovornost za njihovo dalje pisanje preneo je na ministra prosvete Dimitrija Matića.²

Ako se još gdegod u svetu nalazi kakvo robsko čedo plesnjive prosvete srednjeg veka, te misli, da slobodna štampa nije za srbski narod, ili da on za nju dorastao nije! Tome mi glasno i jasno odgovaramo, nek čuje i nek zna, da Bog još nije stvorio pod nebom zemlju i narod kod koga bi sloboda štampe tako dostojno ognjište našla kao što je srbska zemlja i srbski narod!³

VI. Jovanović, 1859.

¹ J. Milićević, *Jevrem Grujić*, Beograd, 1964, str. 130.

² M. Đ. Milićević, . *Uspomene*, Narodna biblioteka (posebni fondovi), R. 343/2B.

³ *Srbske novine*, 29. XI 1859.

Planovi Matije Bana

U vreme druge vlade kneza Mihaila (1860–1868) glavni organizator državne propagande, ili bolje reći izvršilac propagandnih zadataka, bio je publicista Matija Ban. Kao “neukazni činovnik” on je imao poseban status u Ministarstvu inostranih poslova: nije nigde vođen kao činovnik a primao je platu iz tajnog fonda za propagandu. Poslove je obavljao u svojoj kući na Banovcu, gde mu je bila i kancelarija. Radio je po nalogu i za potrebe vlade, ali tako da se taj njegov rad u slučaju potrebe mogao okvalifikovati kao privatna aktivnost. Njegov posao svodio se uglavnom na pisanje i prevođenje brošura i članaka za domaću i stranu štampu.

Smatrajući da je nastupio pravi čas da Srbija otpočne svoju akciju na Balkanu, Ban je početkom 1861. samoinicijativno izradio plan delovanja Srbije na spoljnopolitičkom, unutrašnjem i vojnom polju i dostavio ga vladi. Po njemu, to je “svečani čas kad Italija prikuplja sile za svoje konačno oslobođenje, kad se zemlja trese ispod austrijskog i turskog prestola, kad flota engleska i francuska izlaze pomalo na Sredozemno more...” Smatrao je da u takvoj situaciji ni Srbija ne sme ostati pasivan posmatrač događaja, već se mora pripremiti za buduće akcije. “Kao prvo – piše Ban – ona mora podignuti oboreno mnjenje u Evropi putem novina i brošura.” On predlaže da na ostvarenju tih planova vlada upotrebi svoje najsposobnije ljude. Ona bi mogla da ustanovi jedan odbor (“krug privatni ali opunomoćen”), koji bi bio podeljen na sekcije.

Dolaskom Ilije Garašanina na čelo vlade (1861), rad na nacionalnoj propagandi stavljen je pod strogu kontrolu vlade. Banu je ostavljen samo onaj deo propagande koji je vođen preko strane štampe. Pošto je to bio stalan posao, vlada je 1862. osnovala pri Ministarstvu inostranih dela poseban ured za štampu – “Preski biro”. U stvari, to nije bila nikakva nova ustanova, niti novi poslovi, već je privatna kancelarija Matije Bana (verovatno na njegovu inicijativu) proglašena Pres-biroom. Prvi šef Pres-biroa postao je, naravno, Matija Ban.

Čim je Garašarin smenjen s ministarskog položaja (1867), Ban je izradio novi projekt o zadacima i organizaciji Pres-biroa i dostavio ga novopostavljenom ministru spoljnih poslova Milanu Petronijeviću. Prema njegovom predlogu, Pres-biro radi kao odeljenje za štampu

Ministarstva inostranih poslova. Odeljenjem rukovodi upravitelj koji je potčinjen jedino ministru. Ostalo osoblje sačinjavaju dva člana odeljenja i četiri pisara-korespondenta. Upravitelj i članovi rade u Ministarstvu, gde imaju zajedničku kancelariju, a pisari dolaze kao privatni korespondenti, da dobiju naređenja i predaju dopise.

Zadaci Pres-biroa (1867)

1. Da se narodna ideja onakva rasprostire među srodnim elementima na jugu kakva se u Beogradu hoće, a tako isto i ideja o snošenjama jugoslovenstva sa ostalim slovenstvom.
2. Da se među raznim narodnostima na jugoistoku evropskom pothranjuju ideje solidarnosti i budućeg saveza, dopisivanjem u njine novine.
3. Da se živo i na sve strane oprovrgavaju klevete i napadanja na srbsku vladu, i na Jugoslovene.
4. Da se bezakonija turske administracije dostavljaju evropskoj štampi.
5. Da se tamo razjasnjuje pravo stanje Istoka i oprovrgavaju sve teze koje se ne slažu s interesima istočnog hristijanstva.
6. Da se održava privatna korespondencija sa raznim redakcijama, svim našim na strani korespondentima, i da se imaju pod rukom korespondenti strani novina u Beogradu stanujući.
7. Da se pišu brošure za koje bi se našlo da su nužne.
8. Da se ne samo evropskoj i slavenskoj štampi, no i našoj domaćoj, dostavljaju originalni ili prevedeni članci.
9. Da stupimo u snošenja sa što većim brojem slavenski i inostrani redakcija, kako bi domašaj naše radnje sve veći bivao.²

¹ Arhiv Istorijskog instituta, ZMB, XVII, 21.

² Arhiv Srbije, VARIA, 28.

Kritike iz inostranstva

U konzervativnoj politici kakvu su vodili knez Mihailo i njegovi ministri nije bilo mesta za liberalne. Zbog toga su ovi išli u opoziciju i vodili svoju politiku. Program njihove politike bio je: uspostavljanje ustavnosti i parlamentarizma na unutrašnjem i nacionalno oslobođenje svih srpskih zemalja na spoljnjem planu. Oslanjajući se na napredne ideje i pokrete svog vremena, liberali su tražili da se unutrašnja pitanja rešavaju putem demokratske borbe a spoljna putem revolucionarne akcije. Pod Mihailovim apsolutizmom Skupština je postala poslušno oruđe režima a sloboda štampe bila onemogućena. Liberali nisu mogli voditi borbu na sasvim legalan način, već su pribegavali drugim formama delovanja: potajnom dogovaranju, širenju ilegalne štampe i političke literature, slanju članaka stranim listovima i slično.

Udaljeni iz vlade i Skupštine, i bez svog političkog glasila, liberali su tražili druge načine i druga mesta gde bi dali "oduške svom opozicionarstvu". Početkom šezdesetih svoju aktivnost usmerili su na Društvo srpske slovesnosti (Učeno društvo) i Veliku školu, gde je bila skoncentrisana sva slobodoumna inteligencija Srbije. Vlada je sa svoje strane preduzimala mere da spreči dalju aktivnost liberala. Ministar prosvete zabranio je Vladimiru Jovanoviću da održi u Društvu predavanje "O štednji", jer je saznao da će u predavanju biti govora i o liberalnim reformama. Posle jedne polemike liberala sa predsednikom Društva i ministrom prosvete Cukićem, vlada je (27. I 1864) suspendovala Društvo srpske slovesnosti, a članu društva i profesoru Velike škole Vladimiru Jovanoviću dala je otkaz na službu.

Posle obračuna vlade s liberalima onemogućeno je ma kakvo javno delovanje opozicije u Srbiji. Zbog toga Vladimir Jovanović napušta Srbiju i odlazi u inostranstvo da bi otuda organizovao opozicionu borbu protiv režima kneza Mihaila. U proleće 1864. godine *Srbski dnevnik* je ponovo počeo da napada režim kneza Mihaila. Glavni akter i ovih napada bio je Vladimir Jovanović. Izgubivši državnu službu u Beogradu, Jovanović je, marta 1864, prešao u Novi Sad i nastavio da piše članke protiv Mihaila i njegove vlade. Tu je, prvo u *Srbskom dnevniku* a zatim u posebnoj knjižici, štampao svoj politički spis

“Srbenda i gotovan”, koji je izazvao veliko uzbuđenje u javnosti. Da bi sprečila širenje spisa u narodu, ili bar umanjila njegov značaj, kneževska vlada naredila je svojim agentima u Novom Sadu da pokupuju sve štampane primerke brošure i pošalju policiji u Beograd.¹ Đura Daničić dobio je posebno zaduženje od kneza da napiše odgovor na Jovanovićevu brošuru. Daničićev odgovor štampan je o državnom trošku (pod nazivom “Srbin Srbendi”) i poslat Danilu Medakoviću u Novi Sad. Medaković ga je slao čitaocima kao dodatak uz svoj list *Napredak*.²

Vladimir Jovanović se nije dugo zadržao u Novom Sadu. U aprilu je već bio u Ženevi. Tamo je, krajem jula 1864. godine, počeo da izdaje nedeljni politički list na srpskom i francuskom jeziku pod nazivom *Sloboda - La liberté*. Objašnjenje o tome zašto list izlazi baš u Ženevi dao je sam urednik Jovanović. Prema njegovom pisanju, *Sloboda* nije mogla izlaziti u zemljama gde žive naši narodi iz ovih razloga: u Srbiji zbog turske cenzure, u Austriji zbog njene vlasti “koja je najveći neprijatelj narodnosti srbske”, a u Crnoj Gori zbog stalnih borbi protiv Turaka.³ Još od prvog broja *Sloboda* se odnosila prema režimu u Srbiji kao opozicioni list – osuđivala je vladalački apsolutizam kneza Mihaila i kritikovala njegove ministre Iliju Garašanina i Nikolu Hristića. Zbog toga je odmah bila zabranjena u Srbiji.⁴

¹ Autobiografija Vl. Jovanovića, Istorijski arhiv Beograda, ZPO, XVIII, 19.

² N. Krstić, *Javni život* (dnevnik), ASANU, 7198.

³ *Sloboda*, (Ženeva), 1. VIII 1864.

⁴ *Sloboda*, 22. VIII 1864.

Širenje novih ideja

Sa liberalima i liberalizmom prvi je "zapodenuo kavgu" republikanac Dragiša Stanojević. Posle studija u Hajdelbergu, Berlinu i Bonu, gde je doktorirao, i jednogodišnjeg boravka u Parizu, Stanojević se vratio u Srbiju 1867. godine i postao najmlađi zastupnik profesora na Velikoj školi. Početkom 1868. štampao je jednu brošuru u kojoj je izneo i neke svoje, za Srbiju sasvim nove poglede o društvenom i političkom uređenju. Kritikujući liberale i njihov list *Srbiju*, Stanojević je otvoreno izjavio da on po ubeđenju pripada radikalnoj partiji "koja iz temelja ruši staro da novo podigne".¹ Stanojeviću je odgovorio Stojan Bošković člankom u *Srbiji*,² posle čega je usledila nova, mnogo veća brošura Stanojevića,³ a zatim novi članak Boškovića u 16 nastavaka. Tako se zapodela oštra polemika u kojoj je jedna strana, Stanojević, dokazivala vrednost novih ideja, a druga ih, Bošković, osporavala. Omladina se opredeljivala za novo i revolucionarnije, u ovom slučaju za Stanojevića. Grupa od 112 slušalaca Velike škole poslala je, još dok je polemika trajala, izjavu uredniku *Srbije* i ogradila se od napada na njihovog profesora.⁴ Ovo je moralo porazno delovati na liberale, jer se pokazalo da su izgubili uticaj tamo gde su do juče imali najviše pristalica.

Stanojević nije dugo delovao u Srbiji, jer je odmah posle ubistva kneza Mihaila zatvoren a zatim prognan iz zemlje. Iz Srbije je otišao u Pariz, gde je štampao jednu brošuru o republici, a zatim u Ženevu, gde je izdao drugu – o komunizmu. Izdavši ove svoje spise, vratio se u Zemun, na granicu Srbije, i nastavio borbu protiv namesničkog režima i liberalne stranke. Stanojević nije imao vremena da pokreće svoj politički list, kako je ranije nameravao, već je odmah počeo da vodi polemike u *Pančevcu* i zemunskom *Narodnom prijatelju*. Važnije članke objavljivao je u posebnim brošurama, koje je ilegalno slao u Srbiju. Godine 1870. štampao je brošuru "Đacima četvrtе godine Pravnog fakulteta beogradskog", u kojoj je izneo svoje poglede o političkom i državnom uređenju Srbije. Zalagao se za državu bez dinastije (republiku) i pozivao na stvaranje nove "partije radikalne demokratije". Od interesa je zabeležiti i to da je Stanojević bio član republikanske Lige mira i slobode u Švajcarskoj.

Baš u vreme kad je Stanojević odlazio za Pariz, u politički život stupao je jedan drugi, isto tako mladi čovek. Javio se sa drugog kraja Evrope, iz Petrograda. Bio je to Svetozar Marković, dvadesetdvo-godišnji student tehnike. Pažnju šire javnosti privukao je napisima protiv liberala, objavljenim u novosadskoj *Zastavi* krajem 1868. godine. Marković je već tada bio odlučio da povede borbu protiv celokupnog društvenog i političkog sistema u Srbiji.

Po mom mišljenju treba da se organizuje radikalna partija i tada da se otpočne borba protiv svega što je prestarilo -- borba mladog kolena protiv starog

Svetozar Marković, 1868.

Početkom 1869. godine Marković je napustio Petrograd i otišao u Ciri, gde je nastavio studije. U novoj sredini otpočeo je sa intenzivnim proučavanjem socijalističke literature. Istovremeno je radio na organizovanju jedne grupe koja će predstavljati osnov buduće radikalne stranke, i čiji bi program bio: "Razrušiti sve što postoji u Srbiji staro i raščistiti zemljište za novu građevinu." U jesen 1869. godine Marković ponovo sarađuje u *Zastavi* Svetozara Miletća član-cima protiv "umerenih liberala" i režima u Srbiji. U oktobru te godine objavio je članak "Naše obmane", u kome je oštro kritikovao celokupni sistem Srbije. Analizirajući novi Ustav, Marković je izrekao mnoge optužbe na račun Namesništva i njihove kompromisne politike sa liberalima. Zbog toga članka izgubio je stipendiju srpske vlade (početkom 1870), pa je morao da napusti dalje studije u Švajcarskoj. Oduzimanje stipendije nije mu teško palo, jer je već bio odlučio da se potpuno posveti politici i javnom radu u Srbiji.

¹ D. Stanojević, *Šta je govoreno na Sv. Savu u Velikoj školi*, Begrad, 1868.

² *Srbija*, 1868, br. 9-11.

³ *Srbija*, 1868, br. 17-41.

⁴ *Srbija*, 1868, br. 30.

Državni izdaci za propagandu

U vreme namesničke vlade Blaznavac-Ristić (1868-1872) izdaci za finansiranje državne propagande su znatno povećani. Propagandom je rukovodio namesnik i ministar spoljnih poslova Jovan Ristić. Iz fonda za "dostojnije zastupanje državnih interesa", koji se i dalje nalazio pri Ministarstvu inostranih poslova, isplaćivana je subvencija poluzvaničnom listu *Jedinstvo*, finansiran je Pres-biro, davana pomoć pojedinim srpskim listovima izvan Srbije, plaćane usluge stranih agenata i dopisnika i podmirivani razni drugi troškovi propagande. Najviše sredstava davano je Pres-birou. Prema tvrđenju lista *Pančevac*, beogradska vlada utrošila je 1869. na Pres-biro 148.000 groša poreskih.¹ U spiskovima redovnih izdataka za 1871. godinu vođeni su, osim *Jedinstva* i Pres-biroa, i listovi *Cukunft* iz Beča, *Correspondence Slave* iz Praga i novinarski ured *Korrespondenz-Büro* iz Beča.²

Namesnička vlada pomagala je povremeno više listova izvan Srbije. U februaru 1870. poslala je 100 dukata uredniku *Narodnog lista* u Zadru. Istu svotu dala je 1871. Ljubenu Karavelovu za izdavanje bugarskog lista *Svoboda* u Bukureštu. Vlada iz Beograda pomagala je i osnivanje lista *Prizren* (koji je izlazio u Prizrenu 1871-1872. na turskom i srpskom jeziku). Ima dokaza da je vlada slala novce u Vršac uredniku *Istoka* Aksentiju Mijatoviću, i u Novi Sad, uredniku *Srpskog naroda*.³ Osim listova, namesnička vlada finansirala je i štampanje političkih brošura u inostranstvu. O njenom trošku štampane su 1871. dve brošure o Srbiji: jedna u Parizu (autor A. Ubiccini), i druga u Ženevi i Londonu, autora Vladimira Jovanovića.

Iz istog fonda plaćane su i usluge tajnih poverenika i agenata za propagandu. Glavni vladini poverenici u Srbiji bili su arhimandrit Nićifor Dučić i publicista Mihailo Rozen. Prvi je bio pogodan zbog svojih veza sa jugoslovenskim političkim i kulturnim radnicima, a drugi zbog veza sa stranim diplomatima i novinarima. Za rad na propagandi Dučić je primao od vlade redovnu mesečnu platu. Preko Dučića vlada je slala novce uredniku *Narodnog lista* u Zadru i korespondentima u Bosni. U proleće 1870. Rozen je putovao u Beč po nekakvom zadatku "u interesu novina". Krajem 1872. primio je iz tajnog fonda 100 dukata "za žurnalističke poslove izvan zemlje".⁴

Jovan Ristić imao je specijalne agente koji su mu slali izveštaje o raspoloženju javnog mnjenja u Srbiji. On je prvi srpski državnik koji se u vođenju propagande oslanjao i na javno mnjenje u svojoj zemlji. Početkom februara 1869. Ristić je dobio izveštaj sledeće sadržine: "Oni članci u *Srbiji* o mađarskoj politici gotovo svakome su po volji zašta naša politika ima posebno nepoverenje prema Austriji, i zato bi bio težak položaj svakoj vladi u Srbiji, koja bi ozbiljno tražila sojuz sa Austrijom." Povodom objavljivanja jednog dopisa iz Carigrada o pravima Srbije na Bosnu i Hercegovinu, isti agent javlja: "*Vidovdan* od 29. ovog meseca s njegovim ratobornim člankom učini čudo u varoši. Svaki se grabi da ga čita, i čitaju ga sa najvećim zadovoljstvom."⁵ Ugled poluzvaničnog *Jedinstva*, organa Ristićeve politike, počeo je da raste od doba kad su se u njemu pojavile prve kritike na račun Mađarske.

U Srbiji je uvek rado čitana opoziciona štampa. Pošto vlada nije trpela opoziciju u zemlji, glavna opoziciona glasila nalazila su se na strani. "Štogod je većma pritisnut izraz slobodnoga mnjenja u Srbiji, sve je oštrije on tražio oduške svoje u listovima izvan kneževinske granice", pisao je Milan Kujundžić 1871. godine.⁶ Kao primer naveo je *Srbski dnevnik* koji je još od 1857. godine zastupao "čas jednu čas drugu potištenu stranu". Od svih listova sa strane najveći uticaj na javno mnjenje u Srbiji imala je svakako *Zastava* Svetozara Miletića. Iako često zabranjivana, ona je nalazila veze i kanale da dođe do svojih čitalaca i sa druge strane Save i Dunava.

¹ Pančevac, 24. VIII 1869.

² Arhiv SSIP, 187, XIV.

³ Arhiv Istorijskog instituta, ZJR, III, 19.

⁴ Arhiv SSIP, blag. arhiva, f. XIII.

⁵ Arhiv Istorijskog instituta, ZJR, AII, ZJR, III, 19.

⁶ *Mlada Srbadija*, br. 23 i 24, 1871.

Propaganda Prve internacionale

Izbijanje prve socijalističke revolucije 1871. godine – Pariske komune – bilo je od velikog, a možda i presudnog značaja za pokret Svetozara Markovića. Komuna je pokazala da se ideje Internacionale mogu sprovoditi i u praksi. To je podstaklo Markovića da sa još većim žarom nastavi započetu borbu. Ustao je odmah u odbranu Komune, propagirajući njene ideje i ciljeve. Simpatije za Komunu izražavale su ne samo njegove pristalice iz redova školske omladine i inteligencije već i dobar deo građanstva, pa i jedan deo liberalne buržoazije. Uz Komunu su bili i mnogi nezadovoljnici, kojima su naučne teorije bile sasvim daleke i nerazumljive, što znači da je njihovo opredeljenje bilo više na emotivnoj nego ideološkoj osnovi. Da bi približio ideje komune srpskoj omladini, Marković je pokrenuo u Beogradu list *Radenik*.

U politički i javni život socijalistički list *Radenik* (1871–1872) stupio je vrlo borbeno – odmah je počeo da kritikuje režim u Srbiji i hvali Parisku komunu. Upornim popularisanjem Komune izazvao je celo javno mnjenje protiv sebe. Napadan je ne samo u režimskoj štampi već i u Skupštini. Njegovo pisanje bilo je zapaženo i od stranih diplomata u Beogradu. Francuski generalni konzul Anželar izvestio je svoje ministarstvo o tome kako *Radenik* brani Komunu. On je smatrao da to nisu “u pravom smislu srpske pojave”, već da se radi o propagandi koju vode agenture same Internacionale, poslate spolja u Srbiju. Anželar je o tome razgovarao i sa namesnikom Ristićem, koji mu je obećao da će obratiti posebnu pažnju na list, a ako bude trebalo primeniti i represivne mere protiv ovog organa Internacionale.¹ Ruski poslanik Šiškin javio je u jednom izveštaju da se *Radenik* ne zadovoljava samo pisanjem o Komuni, već se “i trudi da u srpskom narodu širi socijal-demokratske teorije Međunarodne asocijacije radnika”. Šiškin je pisao da izdavač lista Đura Ljočić i njegovih dvadesetak mladih saradnika ne skrivaju pripadnost ovoj organizaciji (Internacionali).² Italijanski predstavnik u Beogradu smatrao je takođe da se radi o propagandi koju sprovode agenture Internacionale.³ Koliko je poznato, namesnička vlada nije sprečavala objavljivanje članaka o Pariskoj komuni i Internacionali. Smatrala je da njihove ideje “nemaju

zemljišta u Srbiji". To je izjavio predstavnik vlade na Narodnoj skupštini u Kragujevcu 1871. godine⁴, a slično mišljenje izneo je i Jovan Ristić u razgovoru sa francuskim konzulom.⁵

Sudeći po nekim izveštajima iz naših arhiva, veza sa Internacionalom išla je preko Ljube Nenadovića, lekara iz Pančeva. Beogradska vlada slala je više puta svoje agente u Pančevo sa zadatkom da ispituju veze Nenadovića sa grupom socijalista u Beogradu. Na osnovu dostava svojih agenata, ministar unutrašnjih dela Radivoje Milojković pisao je namesniku Ristiću, 17. jula 1871, da Nenadović stoji "u tesnoj vezi" sa Markovićem, Ljočićem i njihovom družinom u Beogradu.⁶ Postoje indicije da je Nenadović imao veze ne samo sa finansiranjem *Radenika* nego i sa izdavanjem prvog srpskog prevoda "Komunističkog manifesta" i štampanjem brošure "Nekoliko članaka Svetozara Markovića". Sve tri publikacije pojavile su se približno u isto vreme i izdavane su iz političkih, a ne komercijalnih pobuda, što je takođe dokaz da ih je neko finansirao. Osim toga, Nenadović je bio i u poslovnim vezama sa Štamparijom Jovanovića i Pavlovića u Pančevu, koja je izdala prevod "Komunističkog manifesta" i brošuru Svetozara Markovića.

¹ Č. Popov, *Jedna strana diplomatska intervencija...*, Zbornik MS za društ. nauke, 1964, str. 101-107.

² V. Vuletić, *Sv. Marković i Prva internacionala*, Prilozi za istoriju socijalizma, 1965, br. 2, str. 163.

³ A. Lainović, *Neki diplomatski podaci...*, Pregled (Sarajevo), 1971, br. 3, str. 238-240.

⁴ Protokoli Narodne skupštine, 1871, str. 172-175.

⁵ Č. Popov, nav. delo.

⁶ Arhiv Istorijskog instituta, ZJP, III, 27.

Propagandna delatnost uoči Berlinskog kongresa

Posle Ilije Garašanina, tvorca Načertanija, najveće zasluge za unapređenje srpske nacionalne propagande ima Jovan Ristić, koji je tom delatnošću rukovodio više godina. Bez preterivanja se može reći da je on državnu propagandu Srbije digao na veći, evropski nivo. Veliki, možda i najveći uspeh u svojoj istoriji, srpska propaganda postigla je u vreme priprema Berlinskog kongresa (prva polovina 1878), na kome je Kneževina Srbija dobila status međunarodno priznate nezavisne države i teritorijalno proširenje.

Kako se rasplet Istočne krize bližio kraju, tako je postajalo jasno da će se balkansko pitanje rešavati prema odnosu snaga među velikim silama. Srbija, iako je vodila dva rata protiv Turske, nije imala pristupa tamo gde se rešavalo ovo pitanje. Da bi bar posredno uticala na stavove velikih sila, srpska vlada ulagala je izuzetne napore da za probleme Srbije i srpskog naroda zainteresuje evropsko javno mnjenje, koristeći u tome ceo svoj propagandni aparat. Pridobijanje javnog mnjenja bio je i sastavni deo srpske spoljne politike i važan zadatak njenih diplomatskih predstavnika u inostranstvu.

Propagandno-publicistički rad vlada je organizovala u onim zemljama koje su u određenom trenutku mogle najviše da pomognu Srbiji. Posle San-Stefanskog ugovora, koji je potpuno razočarao Srbiju, broj dopisa za Rusiju se naglo smanjuje, a u Pres-biro je primljen novi saradnik Đorđe Popović, književnik i publicista, "ličnost sposobna i vešta nemačkom jeziku", kako stoji u rešenju koje je potpisao Jovan Ristić.¹ Računajući po broju poslatih dopisa iz Pres-biroa, vlada se u to vreme živo interesovala i za pisanje slovenske štampe u Austro-Ugarskoj, naročito češke i hrvatske, računajući, svakako, da i ona može uticati na javno mnjenje u Habsburškoj monarhiji.

Osim Pres-biroa, vlada je koristila i druge mogućnosti za obaveštavanje strane javnosti. Nastavila je da plaća usluge bečke agencije Korespodenc-biro (Korrespondenz Bureau), s kojom je od ranije imala sporazum da evropskim agencijama otprema vesti koje dobija iz Beograda. Međutim, posredstvom ove agencije, vlada je mogla u inostranstvo da šalje samo vesti, a ne i članke i komentare.

Taj zadatak, objavljivanje članaka u uticajnim listovima, poveravala je svojim diplomatskim predstavnicima u stranim zemljama.

U vreme Istočne krize, poverenik srpske vlade u Petrogradu bio je Milosav Protić, član Kasacionog suda, koji se, po oceni Ristića, pokazao kao "agent od takta i srećne ruke". On je imao naročito delikatan zadatak da pridobije štampu slavenofilske stranke, koja nije bila naklonjena Srbiji, a imala je veliki uticaj u Rusiji. Poznato je da je general Ignjatijev, potpisnik San-Stefanskog ugovora, bio član te stranke. Početkom marta 1878. Protić je poslao Ristiću opširan izveštaj o razgovorima koje je vodio sa političarima i urednicima ruskih listova, u kome, između ostalog, piše da je na njegovu molbu general Černjajev napisao članak u *Ruskom miru* a isto je učinio i "čuveni istorik i iskreni prijatelj Srpstva" g. Majkov u *Novom vremenu*.²

Filip Hristić, diplomatski predstavnik u Parizu, bio je uspostavio prisne veze sa nekoliko novinara, dopisnika stranih listova. U svojim pismima Ristiću on pominje dopisnike engleskih listova *Tajmsa* i *Dejli telegrafa* i agencije Rojter, koji su izrazili želju da mu se "stave na raspoloženje".³ Naročito dobre odnose bio je uspostavio sa publicistom Brunsvikom, inače piscem brošura o Crnoj Gori i Srbiji, za koje je Ristić bio posebno zainteresovan.⁴ Za svoj doprinos stvari Srbije, Brunsvik je dobio odlikovanje od srpske vlade. Kad je Ristić pošao u Berlin da se bori za interese Srbije, Hristić mu je javio da je i Brunsvik pošao tamo i da mu umnogome može biti od koristi. "Ti poznaješ Brunsvika – piše Hristić – a znaš i način kako se čovek i u koliko njime može koristiti", a zatim napominje da je Brunsvik napustio Carigrad i da je ruski prijatelj.⁵

¹ Arhiv Srbije, blag. arhiva MIDS, f. XXIII.

² J. Ristić, *Diplomatska istorija Srbije*, knj. II, Beograd, 1898.

³ Pisma F. Hristića, Beograd, 1953.

⁴ Pisma J. Ristića, Beograd, 1931.

⁵ Pisma F. Hristića, Beograd, 1953.

Kad opozicija postane vlast

Oktobra 1880. liberalna vlada Jovana Ristića morala je da podnese ostavku. U novoj vladi najvažnija mesta zauzeli su predsednik Milan Piroćanac i ministar unutrašnjih poslova Milutin Garašanin. Obojica su pripadali opozicionoj grupi mladokonzervativaca, okupljenoj oko lista *Videlo*, koja je zajedno sa Kaljevićevim liberalima osnovala Naprednu stranku (januara 1881). Vlada je odmah dala izjavu da će raditi za slobodu štampe, zбора i dogovora i "za širu i veću ustavnost".

Ministar Garašanin podneo je Narodnoj skupštini vladin predlog novog Zakona o štampi 13. II 1881, koji je usvojen istog dana aklamacijom. Sve što je godinama tražila i predlagala srpska opozicija uneto je u taj zakon: ukinuti su svi oblici preventivne cenzure a o štamparskim krivicama rešavao je samo redovni sud. Makar i privremeno, novi zakon oslobodio je štampu policijskih okova, što se odmah odrazilo i na broju listova. U toku 1881. pokrenuto je u Beogradu devet političkih listova, od kojih je većina bila opoziciono orijentisana.

Dolaskom na vlast naprednjaci su počeli da vode drugačiju politiku od one za koju su se zalagali dok su bili u opoziciji. Njima su se suprotstavili socijalisti, a zatim i radikali, prvi preko štampe, a drugi i preko štampe i svojih poslanika u Narodnoj skupštini. Da bi sprečila uticaj opozicije u narodu, vlada je počela da progoni štampu. Kao i u vreme ranijih vlada, bivši borci za slobodu misli našli su se u ulozi progonitelja slobode štampe.

Naprednjačkoj vladi brzo je zasmetao Zakon o štampi koji je sama donela, jer na osnovu njega nije imala pravo da vrši cenzuru i zabranjuje rasturanje listova. Pošto nije odmah mogla da izmeni zakon, preduzela je druge mere protiv opozicione štampe. Počela je s progona socijalista, jer oni nisu imali svojih predstavnika u Narodnoj skupštini niti podršku ostale opozicije, pa je za vladu najmanje bilo opasno da goni njih. Početkom 1882. policija je dva puta plenila *Borbu*, koju je pokrenuo socijalista Mita Cenić. Protestujući protiv ovih zaplena, *Borba* je pozvala poslanike da brane slobodu štampe u Narodnoj skupštini. ¹ Zbog nepoštovanja Zakona o štampi, napadala je naprednjačku vladu i Garašanina, koji su već "otpevali pogrebnicu slobodnoj štampi u Srbiji". ²

Da bi progoni dobili zakonsku formu, naprednjačka vlada odlučila je da izmeni Zakon o štampi. Pre nego što je iznela svoj predlog na rešavanje Narodnoj skupštini, sprovela je niz nezakonitih mera (oduzimanje poslaničkih mandata, pritisak na opoziciju, agitacije) kako bi osigurala glasove u Skupštini. Vladin predlog izmena Zakona o štampi podnet je Narodnoj skupštini 10. juna 1882. godine, tri i po meseca posle proglašenja Kraljevine Srbije. Ovaj predlog udešen je tako da izgleda da je uperen samo protiv socijalista a, u stvari, bio je uperen i protiv socijalista i radikala, možda još više protiv ovih drugih, jer su tada predstavljali veću opasnost za naprednjačku vladu. Najreakcionarnija izmena uneta je kao dopuna članu 10, kojom je dato pravo policiji da zapleni svaki list koji "rasprostire nihilizam i komunizam". Predložene su i druge izmene koje su ograničavale slobodu štampe: pooštrene su kazne za pisce i urednike, ponovo je uvedena mogućnost pritvora za optužene, smanjen je rok za žalbe.

Većinom glasova predlog je usvojen 12. juna 1882. godine. Zaključujući rad ove Skupštine, kralj Milan pohvalio je njene poslanike, koji su, glasanjem za izmene Zakona o štampi, pokazali "da u našoj otadžbini političke i građanske slobode treba da se održavaju u skladu s redom državnim". Slobodoumna štampa je doživela izglasavanje ovih izmena kao udar na svoja prava. Povodom izglasavanja Zakona o štampi, humoristički list *Ćosa* objavio je na prvoj strani karikaturu sa naslovom: "U ovom kovčegu, koji se zove Zakon o štampi, počivaju ostaci slobodne štampe".⁴

¹ *Borba*, 28. II 1881.

² *Borba*, 10. II 1882.

³ J. Prodanović, *Istorija političkih stranaka i struja*, Beograd, 1947, str. 483.

⁴ *Ćosa*, 8. VI 1882.

Kako zaustaviti novinarske svađe

Srpsko novinarsko udruženje (osnovano 1881) bilo je u velikoj krizi početkom dvadesetog veka. Zbog teškog političkog stanja u zemlji i pritiska režima na štampu, aktivnost Udruženja bila je bezmalo sasvim zamrla. Da bi se oživeo njegov rad, javljaju se ideje o sazivanju jednog šireg skupa na kome bi se razmatrala aktuelna pitanja štampe i novinarstva. Na godišnjoj skupštini SNU, održanoj 10. februara 1902, doneta je odluka da se sazove kongres srpskih novinara i književnika. Novoizabrana uprava, sa predsednikom Stevanom Ćurčićem na čelu, dobila je zadatak da organizuje taj skup.

Prvi kongres srpskih novinara održan je u Beogradu od 13. do 15. oktobra 1902. godine. Učestvovalo je oko 100 novinara i književnika, među kojima i nekoliko žena. Ovaj skup bio je shvaćen kao jedinstvena nacionalno-kulturna manifestacija, pa je sav grad Beograd bio iskićen srpskim zastavama, a za predstavnike srpske štampe izvan Srbije priređivane su razne svečanosti. Novinari su se bili sporazumeli da za vreme održavanja Kongresa prestanu sve međusobne polemike u štampi.

Učesnici su prihvatili, uglavnom aklamacijom, sve predloge iznete na Kongresu. Nešto više diskusije bilo je samo o pitanju polemike u štampi. Neki od učesnika zalagali su se da se lična polemika sasvim isključi iz štampe, a drugi su smatrali da je to nemoguće. Prevagnulo je mišljenje da u javnim polemikama ne treba dirati u porodicu i u kuću, ali da se "sve javne ličnosti mogu napadati". Dragutin Ilić zastupao je mišljenje po kome novinar ima pravo da kritikuje svaku ličnost, a ako se neko oseća uvređenim ili oklevetanim, neka novinara tuži sudu, koji će tu stvar raspraviti.

Mile Pavlović nije bio protiv polemike, ali pod uslovom da se ona vodi na jednom višem nivou. "Ima ljudi" – kaže Pavlović – "koji se bave perom, ali verujte da je njima teže držati pero u ruci, nego budak ili sekiru." Zato je potrebno da se novinarstvo digne na viši nivo, "da se oni riteri pera, koji hoće da vode javnu reč, koji hoće da daju direktivu javnim poslovima, podignu na viši nivo, da se podignu iz one svere u kojoj danas žive, jednom reči, da se više obrazuju". On je dao i konkretan predlog: "da se obrazuje i stvori jedna škola za novinare,

u koju bi dolazili ljudi sposobni i izlazili iz nje sposobni da vode javnu reč u Srbiji i na strani”.

Protiv Pavlovićevog predloga o osnivanju novinarske škole odmah je ustao Branislav Nušić, koji je rekao da za novinare nije dovoljno samo fakultetska sprema, “već je potrebno imati kuraži, snage, hrabrosti, volje...” Dodao je da su naše novinarske škole “u Požarevcu i Vacu”, ističući time primere Svetozara Markovića i Svetozara Miletića, koji su, zbog svoje novinarske delatnosti, robijali u ovim mestima.

- Potpuno ubeđen, da je najšira sloboda iskazivanja misli najpouzdanije i najjače jemstvo za prosvetni i kulturni i politički napredak srpskoga naroda, da je slobodna štampa najjači zaštitnik i branilac istine, Kongres smatra, da u polemici između javnih radnika treba brižljivo izbegavati sve, što se odnosi i vređa čisto porodičnu čast i moral.

- Kongres očekuje od srpskih novinara da u javnoj diskusiji uvek upotrebljavaju ton ozbiljan i dostojan obrazovanih ljudi.

Iz Preporuka Prvog kongresa srpskih novinara

Inače, ceo Kongres protekao je u svečarskoj atmosferi. Prvog dana organizovan je u “Grand-hotelu” banket u čast gostiju, na kome je bilo više od 100 novinara, književnika i publicista. Ređale su se zdravice jedna za drugom. Kao što i red nalaže, prvi je ustao predsednik Kongresa Vladimir Jovanović i nazdravio kralju Srbije Aleksandru I. Sledile su zdravice austrijskom caru i turskom sultanu, “čiji su podanici zastupljeni na ovom skupu”, pa zdravice braći Srbima i Srpkinjama, zatim zdravice u čast domaćina itd. Poslednju zdravicu digao je Branislav Nušić koji je “lakim i vedrim humorom svojim mnogo doprineo te je opšte raspoloženje počelo uzimati intimniji, srdačniji karakter”.¹

¹ Spomenica o Prvom kongresu srpskih novinara, Beograd, 1903.

Sveslovenske manifestacije u Beogradu

Deseti kongres slovenskih novinara, koji je održan juna 1911. u Beogradu, naišao je na veliki odjek kod slovenske javnosti, pa i šire. Prihvaćen je kao značajna manifestacija sveslovenske solidarnosti i praćen raznim kulturnim i političkim manifestacijama. Značajno je i to da su na ovom Kongresu prvi put srpski, hrvatski, slovenački i bugarski novinari istupili kao jedna celina, što je pobudilo pažnju novinara ostalih slovenskih zemalja. Povodom održavanja Kongresa, Srpsko novinarsko udruženje izdalo je knjigu *Jugoslovenska štampa*, sa četiri referata i bibliografijama srpske, hrvatske, bugarske i slovenačke štampe.

Iz štampe saznajemo da je Kongresu pridavan veliki značaj u Srbiji, što potvrđuju i pozdravni govori. U ime vlade Kongres je pozdravio ministar kulture D. Jovanović, u ime Srpske akademije nauka i umetnosti akademik Jovan Žujović, u ime Univerziteta Bogdan Gavrilović, a u ime Beogradske opštine predsednik Ljuba Davidović. U vreme održavanja Kongresa organizovana je izložba slovenske štampe, koja je održana u Drugoj beogradskoj gimnaziji i koju je otvorio prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević. Čitani su pozdravni telegrami kralja Petra, kao i telegrami koji su stigli iz Moskve i Petrovgrada, Crne Gore i dr.

Na Kongresu je pročitano više referata. Ivan Ivanić, šef srpskog Pres-biroa, podneo je izveštaj o pripremama za osnivanje slovenske novinarske agencije u Beogradu. To pitanje datira još od Prvog kongresa slovenskih novinara, održanog u Pragu 1898, kada je doneta rezolucija o potrebi osnivanja jedne takve ustanove. Prvi predlozi bili su da se agencija osnuje u Pragu, ali austrijske vlasti nisu dale odobrenje. Zbog toga je na Devetom slovenskom kongresu, održanom 1910. u Sofiji, bilo predloženo da se agencija osnuje u nekom mestu izvan Austro-Ugarske. Ivanić je predložio da to bude Boegrad.¹

Ivanić je apelovao da se na Desetom kongresu konačno reši pitanje osnivanja slovenske novinarske agencije. "Ako istinski želimo agenciju", izjavio je Ivanić, "treba da je stvorimo sad, odmah, još danas, i to samo danas možemo, kad smo na okupu. Predstavnici svih

slovenskih političkih i drugih listova, treba da se odluče. Treba da sad osnuju akcionarsko društvo i da upišu još dok je kongres na okupu, koliko hoće akcija... Nju će samo moći osnivati akcionarsko društvo pod protektoratom Saveza.”

Ja sam godinama proučavao pitanje o tome koja je tačka na Balkanu najzgodnija da posluži kao glavna izlazna tačka vesti sa i o Balkanu za Evropu i vasceli svet, kao centar u koji će se sa raznih tačaka Balkana pribirati i skoncentrisavati vesti o događajima... To je po svom geografskom i po svom saobraćajnom položaju i sredstvima Beograd, najpogodniji da i u informativnoj službi bude vrata Balkana, što je inače već po svom geografskom položaju.

I. Ivanić, na X kongresu slovenskih novinara, 1911.

Na X kongresu slovenskih novinara dogovoreno je da se sledeći kongres održi u Zagrebu. Međutim, te planove poremetila je kriza na Balkanu, koja je dovela i do ratova, tako da je kongres umesto u Zagrebu održan u Pragu, juna 1912. godine. Na ovom, jedanaestom i poslednjem kongresu slovenskih novinara, učestvovali su predstavnici Srpskog novinarskog udruženja: Branislav Nušić (koji je izabran za drugog potpredsednika Kongresa), Bora Popović, Pavle Marinković, Drag. Janković, Pera Despotović i Milan Đorđević.²

¹ I. Ivanić, *Referat na IX kongresu slovenskih žurnalista*, 22-24. VI 1910.

² K. Kovačić, *Slovenski novinarski kongres u Beogradu*, Novinar, br. 1, 1952.

Srpski novinari u ratovima

U periodu 1912-1918. Srbija je učestvovala u tri rata - dva balkanska i jednom svetskom. Shvaćeni kao oslobodilački, balkanski ratovi prihvaćeni su s velikim oduševljenjem i odzivom u narodu, čemu je dosta doprinela i štampa. Više novinara otišlo je dobrovoljno na front. Među onima koji nisu dočekali kraj rata bio je i Ljuba Jovanović, urednik *Pijemonta*, koji je umro od kolere kao ratni dobrovoljac u Makedoniji 1913, i Vladeta Kovačević, sekretar Ministarstva inostranih dela i saradnik *Nedeljnog pregleda*, koji je poginuo kao konjički narednik na Kumanovu 1912.

Potpuno je druga situacija bila u Prvom svetskom ratu. Objava rata Srbiji od strane Austro-Ugarske dovela je do opšte mobilizacije i zavođenja vanrednog stanja. Mobilisani su svi vojni obveznici, uključujući i novinare. Najveći deo novinara otišao je na front, uglavnom kao rezervni oficiri ili podoficiri.

Krvavi rat počeo je brzo da smanjuje novinarske redove. Među prvim žrtvama bili su braća Ribnikar, osnivači *Politike*, koji su junački poginuli kao rezervni kapetani srpske vojske, Darko 1. avgusta a Vladislav 1. septembra 1914. godine. Vladislav je bio i predsednik Srpskog novinarskog udruženja. Na frontu je poginuo, 7. novembra 1914, i rezervni poručnik Dimitrije Tucović, vođa radničkog pokreta i urednik *Borbe*, teorijskog organa Srpske socijaldemokratske stranke. "Najveći protivnik rata i krvavog razračunavanja pao je kao najveći junak", napisao je novinar Dušan Mil. Šijački u svom almanahu *Vidovdan*, koji je pokrenuo u Ženevi 1918.

U almanahu Dušana Šijačkog objavljen je članak "Žrtve srpske knjige 1915-1918", u kome su navedena imena 27 novinara i književnika poginulih i umrlih od posledica rata od 1915. do 1918. Među prvim je ime Bana Nušića, sina Branislava Nušića, saradnika skopljanskog *Srpskog juga*, koji je poginuo kao rezervni potporučnik na frontu kod Požarevca 30. septembra 1915, u 19-oj godini. Na spisku je i rezervni poručnik Gojko Đaja, sin Jovanov, suplent i saradnik *Dela*, rezervni poručnik i vitez Karađorđeve zvezde s mačevima, koji je podlegao ratnim tegobama decembra 1915. kod Valone.

Svoje živote dali su u Prvom svetskom ratu i profesionalni novinari, članovi uprave Srpskog novinarskog udruženja, Milan Mičić, glavni urednik *Večernjih novosti* i potpredsednik SNU, Radoje Radojlović i Jovan Mandil, članovi ranijih uprava. U pomenutom almanahu zabeleženo je da je Mičić bio "jedan od najškolovanijih naših novinara, koji je svoj poziv visoko cenio". Umro je u zarobljeničkom logoru u Nezideru 16. maja 1918. kao rezervni konjički kapetan. Jovan Mandil, advokat i novinar, umro je 1916. u Volosu, a Radoje Radojlović, urednik *Videla*, podlegao je ranama 1917. u Solunu.

Od preživelih novinara s najvećim priznanjima izašao je Jovan Tanović, saradnik *Politike* i rezervni pešadijski kapetan I klase, i posleratni urednik i akcionar *Politike*. On je dobitnik Karađorđeve zvezde i Orla sa mačevima. Njegove grudi "ukrašene su svim odlikovanjima, od najmanjeg do najvećeg", zabeleženo je ispod Tanovićeve fotografije objavljene u almanahu *Vidovdan*. Zajedno sa srpskom vojskom, preko Albanije za Krf, išao je i Milan Savčić, direktor *Novosti* i potpredsednik Srpskog novinarskog društva (posle rata prvi predsednik). Poslednje dve godine rata (1916–1918) glavni srpski novinarski centar nalazio se u Solunu. U ovom gradu izlazila su čak četiri dnevnika (*Velika Srbija*, *Narod*, *Pravda*, *Srpski glasnik*). Od saradnika koji su radili u ovim listovima, znamo samo one koji su potpisivali list, direktore i odgovorne urednike. Među njima je i Manojlo Sokić, vlasnik i urednik *Pravde* i jedan od aktivnih članova uprave Srpskog novinarskog udruženja.

Srpski intelektualci koji su se za vreme rata nalazili u Francuskoj i Švajcarskoj izdavali su tamo listove, nastojeći da skrenu pažnju svetske javnosti na golgotu Srbije. Naum Dimitrijević, vlasnik i urednik *Tribune*, izdavao je u Parizu *Novu Srbiju*. U Parizu je izlazio i list na francuskom jeziku *La Patrie Serbe*, čiji je direktor bio dr Dragomir Ikonić. Među saradnicima ovog lista javljaju se i dva poznata srpska pesnika Milan Rakić i Jovan Dučić. U Ženevi su izlazili listovi *La Serbie*, koji je uređivao Lazar Marković, poznati političar i publicista i član Srpskog novinarskog udruženja, i *Srpski list – Le journal Serbe*, koji je izlazio pod uredništvom Borislava Minića.

II

OD UJEDINJENJA DO RAZDRUŽENJA

Informativni sistem i propaganda u Jugoslaviji
1918-1990.

Jugoslovenska država sastavljena je 1918. godine iz više delova – od dve samostalne države i nekoliko austrougarskih pokrajina – koji su imali različite sisteme informisanja. Važan zadatak nove državne vlasti bio je da te sisteme objedini u jedan, jugoslovenski sistem i osnuje institucije koje nedostaju. Konstituisanje jugoslovenskog informativnog sistema pratili su mnogi problemi, od kojih su ključna dva, oba političke prirode, a to su: problem organizacije (centralizacija ili federalizacija) i problem slobode štampe. Prvi problem je rešavan političkim pritiscima i davanjem privilegija centralnim ustanovama, a drugi represivnim merama i strogim zakonima.

U toku Narodnooslobodilačke borbe Komunistička partija Jugoslavije stvorila je novi sistem informisanja, po uzoru na boljševički agitpropovski sistem. U tom sistemu štampa je bila sredstvo političke propagande a novinari politički radnici. Rukovodeću ulogu imala je Partija, koju je ostvarivala preko odeljenja za agitaciju i propagandu (agitpropa).

Agitpropovski model informisanja nastavio je da živi u socijalističkoj Jugoslaviji, kao partijski i kao državni sistem. Da bi mogao da funkcioniše u mirnodopskim uslovima, trebalo je ukinuti političku opoziciju, zabraniti privatnu štampu i nacionalizovati štamparije i radio-stanice, što je i učinjeno odmah posle oslobođenja.

U vreme samoupravnog socijalizma stvoren je sistem informisanja koji je po mnogo čemu bio jedinstven u svetu. Sve konce je i dalje držala vladajuća partija. Razlika je u tome što je to ranije radila direktno, a u samoupravljanju indirektno, preko Socijalističkog saveza. Načelno je bilo sve slobodno, a u praksi kako odluči partijska vlast. Raspadom Saveza komunista Jugoslavije, početkom devedesetih, raspao se i samoupravni sistem informisanja, kao i zajednička država SFR Jugoslavija.

Klasni rat

Posleratne nekonsolidovane prilike i borba oko državnog uređenja podstakle su osnivanje niza novih stranaka, a stare stranke nastojale su da se reorganizuju i prošire svoju delatnost na celu zemlju. Na izbore za Konstituantu (1920) izašlo je četrdeset raznih stranaka i grupacija, od kojih je šesnaest dobilo mandate u Skupštini. Sve ove stranke koristile su štampu kao važno sredstvo političke propagande.

Jugoslovensko političko bojište između dva rata delilo se na dva fronta. Na jednoj strani bile su građanske (buržoaske) a na drugoj radničke i komunističke stranke. Na isti način delila se i štampa. Ovakvu podelu uveli su komunisti koji su vodili ideološki rat protiv buržoaske klase. Rezolucija Prvog kongresa KPJ o štampi (1919) počinje rečenicom: "Zadatak partijske štampe je da bude sredstvo radničke klase u njenoj oslobodilačkoj borbi na političkom i ekonomskom polju."

Uspeh Komunističke partije na izborima za Ustavotvornu skupštinu, u jesen 1920, dao je povoda vladajućoj buržoaziji da pređe u opšti napad na celokupni revolucionarni radnički pokret. Kao i uvek, prva se našla na udaru štampa. Vlasti su zabranjivale komunističke zborove, plenile letke i listove i hapsile komunističke agitatore i govornike. Noću između 29. i 30. decembra 1920. godine vlada je, pod izgovorom da Komunistička partija priprema prevrat, objavila nezakonitu uredbu, takozvanu Obznanu, kojom je zabranjena sva komunistička propaganda, obustavljen rad komunističkih organizacija i zabranjena njihova štampa. Sto je najveća ironija, ova mera pravdana je razlozima zaštite slobode javne reči. "Zabraniće se sve štampane stvari kojima se umanjuje značaj ovih mera naređenih za održavanje slobode, reda i svojine. Po sebi se razume da ostaje netaknuta sloboda javne reči i pisanja, ako se njima ne vređa država i ne izaziva javna demoralizacija" – glasi drugi član Obznane.

U avgustu 1921. Skupština je donela Zakon o zaštiti države, kojim su predviđene surove kazne za svaku komunističku aktivnost. Opšta ofanziva buržoazije, započeta Obznanom, prerasla je donošenjem Zakona o zaštiti države u organizovano nasilje nad revolucionarnim radničkim pokretom i njegovom štampom. Nastala je prava hajka na

komuniste i njihovu štampu. Pohapšeno je mnogo partijskih radnika i ugušeni su svi partijski listovi. Zbog toga je Komunistička partija bila prinuđena da pređe u ilegalnost.

Komunističke novine moraju se brinuti pre svega o interesima ugnjetenih radnika u klasnoj borbi. One treba da budu naš najbolji propagator i agitator, rukovodeći propagandist proleterske revolucije.

Iz smernica Kominterne o štampi, 1921.

U noći između 5. i 6. januara 1929. kralj Alekandar Karađorđević je izvršio državni udar, ukinuo Ustav, raspustio Narodnu skupštinu i zabranio sve političke, sindikalne i nacionalne organizacije. Jedan od prvih novih zakona diktature bio je izmenjeni i dopunjeni zakon o štampi, kojim su zabranjeni svi stranački i mnogi drugi listovi. Ovaj zakon, koji je počinjao odredbom "Štampa u Kraljevini Jugoslaviji je slobodna", sadržao je odredbu o zabrani vređanja vladara i članova kraljevskog doma.

Da ne bi među novinarima bilo nedoumice koga ne smeju vređati, zakonodavac je dodao ovu primedbu: "Kraljevski dom sastavlja: Kraljica – supruga, živi precima Kraljevi u prvoj liniji, a iz iste dinastije sa svojim suprugama; živi potomci Kraljevi i njihovi potomci sa svojim suprugama; sestre Kralja vladara i svi ženski potomci do udaje; stric Kralja Aleksandra I Knez Arsen; Knez Pavle sa suprugom i potomcima i to ženskim potomcima do udaje." Posebnim članom predviđeno je da za "krivična dela učinjena štampom" odgovaraju zajedno: pisac, urednik, izdavač, štampar i rasturač. Za uvredu kralja ili člana kraljevskog doma Zakon je predvideo kaznu do deset godina zatvora i 200.000 dinara.

Uloga Centralnog pres-biroa

Kriza buržoaskog parlamentarizma u Kraljevini SHS završila se zavođenjem diktature dvora i krupne buržoazije. Početkom januara 1929. godine kralj Aleksandar Karađorđević izvršio je državni udar, ukinuo Ustav, raspustio Narodnu skupštinu i zabranio sve političke, sindikalne i nacionalne organizacije i stranke. Na snagu je stupio novi Zakon o kraljevskoj vlasti i državnoj upravi prema kome je kralj postao "nosilac sve vlasti u zemlji". Država je nazvana Kraljevina Jugoslavija i podeljena na nova upravna područja – banovine. Ova podela morala je da se primenjuje i u organizaciji jugoslovenskih novinara.

Izmenjenim Zakonom o štampi zabranjeni su svi stranački listovi. Diktatura je onemogućila legalnu opozicionu štampu, a informativnu je podvrgla preventivnoj cenzuri. Domaćoj štampi je naređeno da ne donosi nikakve komentare o promenama u zemlji, a stranim listovima koji nisu pisali povoljno o novom režimu bilo je onemogućeno rasturanje u Jugoslaviji. Pri Predsedništvu vlade osnovan je Centralni pres-biro koji je diktirao novinarima kako treba da pišu o politici. Pres-biro je išao toliko daleko da je čak propisivao listovima na kojem mestu moraju štampati pozdravne članke i kakve fotografije mogu objavljivati.

Iako preventivna cenzura nije bila uvedena zakonom, ona je u praksi postojala. Čak ni šestojanuarski režim nije zavodio preventivnu cenzuru, znajući koliko je ta mera nepopularna u narodu. Umesto ove institucije, stvoren je Centralni pres-biro čiji je zadatak bio da prati pisanje štampe i izveštava vladu o svemu što nije u skladu sa kraljevom politikom. U takvoj situaciji (u stalnoj opasnosti od zabrana i zaplena tiraža) izdavačima je čak više odgovarala cenzura. Novinar Vuk Dragović napisao je u svojoj knjizi o srpskoj štampi da su tri glavna beogradska dnevna lista – *Politika*, *Vreme* i *Pravda* – zajednički molili kraljevsku vladu da pre slanja materijala u štampariju Centralni pres-biro pregleda sve njihove rukopise. Obećali su da će u svojim listovima objavljivati samo ono što vlasti prilikom čitanja rukopisa odobre, "eventualno skraćeno, preinačeno, dopunjeno". Ovo je značilo "prosto i jasno" – piše Dragović – "traženje da se uvede preventivna

cenzura, razlozi su takođe prosti i jasni: vlasnici su želeli da izbegnu gubitke od eventualnih zabrana svojih listova”.¹

Malo-pomalo, cenzura se proširila na svu štampu, i ne samo na štampu nego i na mnoge druge delatnosti: priredbe, predavanja, pozorišne predstave koje su mogle da imaju neke veze sa politikom. Naravno, Centralni pres-biro nije mogao obavljati sve cenzorske poslove, to je bio zadatak policijskih službi, a uloga Pres-biroa svodila se na praćenje štampe i davanje direktiva o tome šta treba pisati u konkretnim situacijama. Dragović navodi jedno uputstvo Uprave grada Beograda (datirano sa 30. IX 1940), u kome su redakcijama beogradskih listova date direktive: da ne glorifikuju nijedan sistem uprave koji se razlikuje od našeg, da ne objavljuju “ništa što ruši religiju”, da ne raspiruju klasnu mržnju, da ne daju “nikakve sugestije bez odobrenja”, da ne objavljuju ništa unapred o ekonomskim merama koje će biti preduzete, da ne beleže kretanje političara i njihove izjave, što “važi i za članove Vlade”, da ne objavljuju ništa pozitivno o Sovjetskom Savezu, da ne vređaju katoličku crkvu, da ne hvale antikatoličke pisce i ne glorifikuju “spaljivanje mrtvih” itd.

¹ V. Dragović, *Srpska štampa između dva rata*, Beograd, 1956.

Štampa u sukobu ideologija

Pobeda boljševika u Oktobarskoj revoluciji 1917. ohrabrila je komuniste širom sveta da povedu energičniju borbu za osvajanje vlasti. U tome im je najveću pomoć pružala Kominternu (Treća internacionala), čiji je zadatak bio "organizovanje zajedničkih akcija proletara raznih zemalja koje teže jednom cilju – obaranju kapitalizma, uspostavljanju diktature proletarijata i međunarodne sovjetske republike radi potpunog ukidanja klasa i ostvarenja socijalizma – prvog stadija komunističkog društva" (Statut Kominterne).

Na osnivačkom kongresu Kominterne (1919) učestvovali su predstavnici komunističkih partija iz 30 zemalja, a na trećem kongresu, održanom dve godine kasnije, bilo je prisutno 603 delegata u ime 103 organizacije iz 48 zemalja. Ako se ovim podacima dodaju i činjenice da su sve komunističke partije učlanjene u Kominternu izdavale svoje legalne ili ilegalne listove i dobijale direktive, a mnoge i pomoć iz Moskve, onda nije teško doneti zaključak o značaju ove međunarodne komunističke organizacije u širenju ideja Oktobarske revolucije.

Poznato je da je Komunistička partija Jugoslavije od svog osnivanja bila članica Kominterne. Podrazumeva se da je i organizacija njene štampe bila u skladu sa preporukama Kominterne. Na Kongresu ujedinjenja (1919) usvojena je rezolucija "Organizacija partijske štampe", koja je važila za sve vreme legalnog delovanja KPJ, a kasnije je bila osnova gotovo za sva dokumenta o komunističkoj i revolucionarnoj štampi. Ovom rezolucijom Kongres je odredio ciljeve i zadatke štampe, način pokretanja listova i časopisa, izdavanja knjiga i rad foruma nadležnih za izdavačku delatnost.

Nasuprot komunističkom pokretu, javlja se pokret čiju ideologiju prihvataju najreakcionarnije snage buržoazije i monopolskog kapitala – to je zloglasni fašizam. Kao što je poznato, fašizam se začeo u Italiji, njegov ideolog je Benito Musolini, nekad socijalista i urednik lista *Avanti*. Deviza italijanskih fašista bila je "Sve za državu, ništa protiv države, ništa mimo države". Na čelu države stajao je "duče", otac nacije, čija je volja najviši zakon. Naravno da u takvoj državnoj organizaciji niko nije ni postavljao pitanje slobode štampe.

Fašizam je doživeo kulminaciju u Nemačkoj posle dolaska Hitlera na vlast 1933. godine. Hitler i nacisti su uspostavili fašističku diktaturu prvo u svojoj zemlji, a zatim su počeli da je šire i izvan nemačkih granica. U skladu sa svojom agresivnom politikom, oni su razvili i odgovarajuće metode propagande. Teorijsku osnovu za nove metode imali su već u Hitlerovom delu "Moja borba" (Mein Kampf), u kojem, između ostalog, piše i ovo: "Štampa nema više za zadatak da traži objektivnu istinu ako ona ide na ruku drugima; nije zadatak štampe da otkriva tu istinu masama pod vidom nekakve ravnopravnosti svih doktrina, već štampa treba da sledi samo ono što nama ide na ruku."

Organizator fašističke propagande u Nemačkoj bio je Jozef Gebels, Hitlerov ministar za propagandu. On je tvorac tzv. "totalne propagande" koja je nametala javnosti mišljenja i stavove ne argumentima već vešto iskonstruisanim parolama koje su ponavljane u raznim oblicima tako dugo i uporno sve dok ih narod nije prihvatio kao istinu.

Na čelo antifašističkog pokreta u Jugoslaviji stavila se Komunistička partija sa celom svojom štampom i drugom literaturom. Putem legalne i ilegalne štampe, izdavanjem mnoštva letaka, kao i vođenjem usmene propagande, KPJ je pomagala stvaranje antifašističkog raspoloženja kod širokih narodnih masa. Da bi u borbi protiv fašizma okupila sve progresivne snage, Partija je 1935. stvorila Narodni front, kao opštu narodnu i antifašističku organizaciju.

Medijska okupacija Srbije

Jedan od prvih zadataka nemačkih okupacionih vlasti u Srbiji 1941. bio je da uspostave svoj sistem propagande. Pri Štabu Vojnog zapovednika, kao vrhovnoj vlasti u Srbiji, formirano je Propagandno odeljenje "S", koje je bilo nadređeno svim ostalim informativnim ustanovama i vršilo cenzuru štampe. U nemačku propagandu prvi je uključen Radio-Beograd pod nazivom P.P. Sender Belgrad. A zatim i Agencija "Avala" promeniivši naziv u "Rudnik". U prostorije "Avala" smeštena je filijala berlinske agencije D.N.B. (Deutsches Nachrichten Büro) tako da je "Rudnik" bio u stvari srpska filijala nemačke filijale D.N.B. Ovim ustanovama rukovodili su nemački oficiri iz propagandnog odeljenja "S", a nekoliko srpskih novinara obavljalo je dužnost prevodioca.

Od srpskih listova u okupiranom Beogradu prve su obnovljene *Opštinske novine*, 24. aprila 1941, i to kao dnevno glasilo Poglavarstva grada Beograda (nešto kasnije Opštine grada Beograda). Zadatak im je bio da informišu čitaoce o poredama nemačke armije i objavljuju razne naredbe i obaveštenja. Uređivali su ih i pripremali profesionalni novinari iz nekoliko obustavljenih beogradskih listova.

Fuzijom najvećih beogradskih novinskih preduzeća *Politike*, *Vremena* i *Pravde* stvoreno je novo preduzeće – "Srpsko izdavačko preduzeće" – koje je izdavalo glavne srpske listove za vreme okupacije: dnevnik *Novo vreme* i *Obnovu* i nedeljne listove *Dom i svet*, *Kolo* i *Srpsko selo*. Osim pomenutih političkih listova, koje je izdavalo "Srpsko izdavačko preduzeće", izlazila su još i dva nedeljna politička lista: *Ljotićeva Naša borba* i *Nedićev Srpski narod*.

Glavna srpska propagandna ustanova za vreme okupacije bilo je Odeljenje državne propagande pri Predsedništvu vlade, koje je, takođe, bilo pod nadzorom nemačkih vlasti. Nemačke okupacione vlasti formirale su u Beogradu i dva nova preduzeća: "Jugoistok-film", koji je radio kao generalno zastupništvo nemačke filmske industrije u Srbiji, i preduzeće "Presa", koje se bavilo distribucijom štampe. U Beogradu je izlazio dnevnik *Donauzeitung*, glavni ekonomski nemački list za jugoistočnu Evropu.

Izdavanje listova i časopisa za vreme nemačke okupacije regulisano je Uredbom o štampi koju je izdao Vojni zapovednik u Srbiji, 20. maja 1941. Suština ove uredbe bila je u tome da se u Srbiji ništa ne može izdavati bez odobrenja nemačkih vojnih vlasti i da niko ne može raditi u štampi bez njihove saglasnosti. Sve što je štampano podlegalo je cenzuri koju je vršilo Propagandno odeljenje "S" Vojnog zapovednika u Srbiji.

Prema ovoj Uredbi, za sadržaj štampe su bili odgovorni urednici, za koje su propisani posebni uslovi, između ostalog, da nisu Cigani ili Jevreji i da nisu oženjeni Cigankom ili Jevrejkom. Da bi neko postao urednik, morao je prethodno biti uveden u listu urednika, koju je odobravao upravljač (komesar) Udruženja, a ovoga je postavljao Vojni zapovednik Srbije.

Desetog maja 1941, naredbom šefa Štaba Vojnog zapovednika u Srbiji, postavljen je komesar (u naredbi se kaže "komesarski upravljač") nad Jugoslovenskim novinarskim udruženjem i nad svim priključnim organizacijama, uključivši i izdavačko preduzeće "Sedmu silu". Na osnovu ovog naređenja, nemački oficir dr Valter Gruber preuzeo je Upravu nad Beogradskom sekcijom i njenim preduzećima. Donošenjem Uredbe o štampi i formalno je prestala da postoji Beogradska sekcija JNU. Umesto Sekcije, predviđeno je osnivanje Srpskog novinarskog udruženja, a uprava je dobila nalog da "što je moguće pre" podnese Vojnom zapovedniku projekt pravila Udruženja.

Na osnovu Uredbe o štampi izrađena su nova Pravila Srpskog novinarskog udruženja. Na početku pravila istaknuto je da će Udruženje raditi pod nadzorom Propagandnog odeljenja "S", da će mu sedište biti u Beogradu, da će obuhvatiti teritoriju Vojnog zapovednika u Srbiji i da će imati autonomnu sekciju novinara nemačke narodnosne grupe čija će se pravila posebno propisati. Predsednika udruženja imenuje Vojni zapovednik na predlog Propagandnog odeljenja "S".

Svi zaposleni novinari bili su u obavezi da se učlane u Srpsko novinarsko udruženje. U stvari, članstvo je bilo uslov za zaposlenje, a ono se sticalo upisom u stalešku listu koja se vodila pod nadzorom Propagandnog odeljenja "S".

Ustanička propaganda

Napad fašističkih snaga na Jugoslaviju počeo je bombardovanjem Beograda 6. aprila 1941. godine, a završio se deset dana kasnije kapitulacijom Jugoslavije. Već u prvim danima aprilskog rata prestao je da izlazi najveći broj jugoslovenskih listova i časopisa, a četiri radio-stanice, od ukupno pet, uništila je neprijateljska avijacija. Prestala je da radi i novinarska agencija "Avala". Pod okupacionim režimom nastavio je da izlazi samo manji broj profašističkih listova i časopisa. Okupatorske vlasti pokrenule su i izvestan broj novih listova.

Kad su se, u julu 1941. godine, jugoslovenski narodi digli na ustanak, na sve strane počela je da niče štampa narodnooslobodilačkog pokreta. Svoje listove i biltene izdavali su partizanski odredi, čete, bataljoni, brigade, divizije, partijske organizacije, narodnooslobodilački odbori, Narodnooslobodilački front, Antifašistički front žena, omladina, pioniri. Listovi su štampani, kad god je to bilo moguće, u štamparijama, ali kad nije bilo takvih uslova umnožavani su i drugim tehničkim sredstvima – na geštetnerima, pisaćim mašinama, pa čak i pisani rukom. Prema podacima Vojno-istorijskog instituta, u toku Narodnooslobodilačke borbe izlazilo je 3.648 periodičnih publikacija (listova, časopisa, biltena) i 5.468 raznih drugih izdanja (knjiga, brošura, uputstava itd). Za štampanje i umnožavanje svih tih publikacija korišćeno je 660 tehnika i 154 štamparije.¹

Za obaveštavanje naroda i vojske služile su, pored listova, i radio-stanice. Montirane krajnje oskudnim sredstvima i pod vrlo teškim okolnostima, one su najpre ponikle u okupiranim gradovima a zatim na oslobođenim teritorijama. Za vreme narodnooslobodilačke borbe osnovana je i jedna novinarska agencija, Tanjug, 1943, koja je odigrala značajnu ulogu u obaveštavanju svetske javnosti o zbivanjima u Jugoslaviji.

Intenzivan rad na izdavanju štampe i druge literature razvio se tek na oslobođenoj teritoriji. Glavni ustanički centar u jesen 1941. godine bilo je Užice, gde se tada nalazilo sedište Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba. U oslobođenom Užicu, posle prekida od skoro trinaest godina, ponovo je počela da izlazi *Borba*, organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Pokrenuta je kao nastavak

Borbe koja je izlazila u Zagrebu od 1922. do 1929. godine. Glavni urednik obnovljene *Borbe* bio je Edvard Kardelj, a redakciju su sačinjavali Vladimir Dedijer, Marijan Stilinović, Mitra Mitrović i dr Dušan Nedeljković. U Užicu je izašlo devetnaest brojeva *Borbe* u prosečnom tiražu od 10.000 primeraka. Neprijateljska ofanziva onemogućila je izlazak iz štampe već spremljenog dvadesetog broja lista. Tada nastaje desetomesečni prekid u izlaženju *Borbe*.

Neposredno posle savetovanja rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta u Stolicama, krajem septembra 1941. godine, proradila je u istom mestu partizanska radio-stanica, prva na oslobođenoj teritoriji. Stanica je bila napravljena od jedne pokretne vojne radio-stanice koju su od Nemaca zaplenili borci Valjevskog partizanskog odreda. Počela je da emituje svoj program čitanjem Proglasa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Posle nekoliko emisija datih iz Stolice, radio-stanica se, zajedno sa Vrhovnim štabom, preselila u selo Tolisavac, nedaleko od Krupnja. Tu je dobila i svoj naziv: Prva narodnooslobodilačka partizanska radio-stanica. U novembru preselila se u oslobođeno Užice gde je mesec dana emitovala redovni program. Za postojanje partizanske radio-stanice brzo se saznalo u celoj Srbiji. Da bi paralisao njen uticaj, Gestapo je montirao u Beogradu jednu provokatorsku radio-stanicu na istoj talasnoj dužini.

¹ Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945, Beograd, 1964.

Partizansko-četnički rat u etru

Izbijanje oružanog ustanka u Jugoslaviji, u leto 1941, naišlo je na veliko interesovanje svetske javnosti. Mediji su prikazivali ustanak kao pobunu protiv okupatora, ne pominjući u početku ni četnike ni partizane. Međutim, takvo izveštavanje nije odgovaralo ni jednoj ni drugoj strani. Komandant partizanskih jedinica Tito poslao je 13. avgusta 1941. telegram Kominterni u kome javlja da borbu protiv okupatora u Jugoslaviji vode partizani, dok četnici sarađuju sa Nemcima. Stav jugoslovenske izbegličke vlade o ovom pitanju izneo je predsednik Dušan Simović u govoru, emitovanom na Radio-Londonu 15. novembra 1941, u kome je rekao da se protiv neprijatelja bori jugoslovenska regularna vojska pod komandom đenerala Draže Mihailovića.¹

Posle ostavke Dušana Simovića, početkom 1942, propaganda postaje prioritetno pitanje jugoslovenske vlade u Londonu, kojom rukovodi novi predsednik Slobodan Jovanović. Na insistiranje vlade, Bi-Bi-Si uvodi još jednu, specijalnu, emisiju namenjenu četničkoj vojsci Draže Mihailovića u Jugoslaviji. Koliki je značaj vlada pridavala ovoj emisiji svedoči i jedno pismo Slobodana Jovanovića, upućeno upravi Bi-Bi-Sija, u kome moli da se trajanje emisije poveća od deset na petnaest minuta. "Ovo su jedine emisije preko kojih se u zemlji manje-više sprovodi politika Kraljevske vlade" – piše Jovanović – a cilj im je "da se obnovi velika Jugoslavija, da se pomogne borba Draži, da se spreči bratoubilački rat".²

Reč "partizan" čula se prvi put u emisijama Radio-Londona 16. juna 1942, a izgovorio je urednik programa za Balkan Hjubert Harison. Obraćajući se slušaocima u Jugoslaviji, Harison je rekao i ovo: "U vašoj borbi za oslobođenje od okupatora... nemojte pitati da li je neki čovek radikal ili demokrata, četnik ili partizan, ako je on protiv Nemaca, pomozite mu i postupite s njim kao da vam je brat".³

Harisonov komentar izazvao je čitavu uzbunu u jugoslovenskoj vladi, koja je odmah preduzela mere da spreči dalje pominjanje partizana u emisijama Bi-Bi-Sija. Pred vladom se postavilo veoma važno pitanje – kako odbraniti Dražu i četnike od komunističke propagande, koja je sve više prodirala u medije zapadnih saveznika.

Predsednik Slobodan Jovanović uputio je pismo članovima jugoslovenske vlade u SAD i zahtevao da se odmah ukine subvencija jugoslovenskim listovima koji vode kampanju protiv đenerala Mihailovića.⁴

Nije prošlo dugo a Hjubert Harison je u svom redovnom nedeljnom komentaru, emitovanom 18. oktobra 1942, ponovo pomenuo partizane koji se bore za "ideale slobode i saradnje". Ovaj komentar izazvao je još veću uzbunu od prethodnog. Draža Mihailović odmah je poslao protestni telegram u London u kome javlja da srpski narod "smatra partizane kao skup međunarodnih zločinaca". Ovo pitanje razmatrano je i na sednici jugoslovenske vlade, koja sad nije više bila jedinstvena u osudi partizana. Ministar Budisavljević rekao je "da mi ne smemo braneći Dražu Mihailovića vređati partizane", a radio-emisiju Vojnog kabineta, u kojoj se partizani nazivaju agentima Gestapoa, ocenio je kao krupnu grešku, jer to pogoršava odnose Sovjetskog Saveza i jugoslovenske vlade.

Krajem oktobra 1942, Forin ofis je zauzeo zvaničan stav o pitanju jugoslovenske propagande, koji je imao dalekosežne posledice na formiranje svetskog javnog mnjenja o četničkom i partizanskom pokretu. Forin ofis je obavestio jugoslovensku vladu da britanska propaganda neće zaobilaziti partizane "jer celom svetu je već jasno da oni, možda čak više od Mihailovića, doprinose savezničkoj stvari". Jugoslovenskoj izbegličkoj vladi preporučeno je: a) da prihvati ovakav način propagande za Jugoslaviju i b) da prekine sa antikomunističkom kampanjom u američkoj štampi.⁵

¹ M. Jevtović, *Šta kaže Radio London*, Beograd, 1989, str. 142.

² M. Jevtović, nav. delo, str. 305.

³ H. Harison bio je predratni dopisnik britanskih listova iz Beograda.

⁴ B. Krizman, *Jugoslovenska vlada u izbeglištvu 1941-1943*, Beograd, 1981, str. 377.

⁵ M. Jevtović, nav. delo, str. 435.

Uništavanje opozicije

Septembra 1945. krenula je velika kampanja za eliminisanje opozicije iz političkog života Jugoslavije. U *Borbi* od 8. septembra 1945. izašao je članak Moše Pijade "Pred izbornom borbom", u kome autor tvrdi da će izbori za Konstituantu biti "borba za uništenje poslednjih ostataka fašizma i reakcije povezanih sa međunarodnom reakcijom". Opozicija je napadnuta i sa najvišeg mesta. Maršal Tito održao je govor na radiju, koji je prenela sva jugoslovenske štampa. Beogradski list 20. oktobar (15. IX 1945) objavio je Titov govor, pod naslovom "Narodni front i opozicija", i preneo njegove reči: "U ovom kratkom periodu (posle sporazuma Tito-Šubašić), od kako je opozicija dobila mogućnost da slobodno djeluje, svaki njen korak, koji je preduzimala, bio je u suprotnosti sa interesima naroda." Opozicija je optužena za više neprijateljskih namera: da razbija Narodni front, da intrigama "cijepa jedinstvo u vladi" i da izaziva krizu, da ometa izbore i poziva saveznike da se mešaju u naše domaće stvari, da koristi unutrašnje teškoće "da bi se dočepala vlasti".

U *Borbi* od 23. septembra 1945. objavljene su parole s kojima je Narodni front išao na izbore za Ustavotvornu skupštinu. Jedna od parola glasi: "Dole rekacionarna opozicija koja putem izdaje hoće da vrati staru protivnarodnu tiransku i vazalnu Jugoslaviju!" Bio je to otvoren poziv Partije na borbu protiv opozicije. Ubrzo su se pokazali i rezultati ove kampanje. Mladi aktivisti, članovi SKOJ-a, počeli su da javno cepaju i pale Grolovu *Demokratiju*. Pošto partijsko rukovodstvo nije bilo planiralo paljenje, već samo bojkot lista, ovaj događaj prikazan je u štampi kao provokacija od strane "elemenata koji rade na stvaranju zabune i izazivanju nereda". Međutim, to ipak nije spasilo Grolov list, *Demokratija* je ugušena na drugi način – sindikat grafičara odbio je da štampa list i on nije mogao više da izlazi.

Iako je pobjeda na izborima bila ubedljiva i potpuna, borba protiv opozicije nastavljena je istom žestinom. Za ilustraciju, navešćemo jedan citat iz članka Milovana Đilasa "Dvolični rad opozicije", objavljen u *Borbi* 22. septembra 1946. godine. Osvrnuvši se na unutrašnje neprijatelje nove vlasti, Đilas piše: "Oni buše, laju, reže, ogovaraju, špijuniraju, prodaju sebe i svoje žene i kćeri za čokoladu, za dolar-dolar i po,

nizašto – prosto iz gadosti i izopačenosti, iz dosade i očajanja, – jer je sve suvišno i jevtino kad se već proda svoja zemlja i svoj narod”, a zatim nastavlja: “Što se tiče naših spoljnih neprijatelja, i njih ima mnogo, i svuda – sem na Istoku. Prve neprijatelje – unutrašnje, mi ćemo uništiti. To je logično i razumljivo... čas jednog, čas drugog, čas Grola, čas Dragoljuba...”

Sredinom oktobra 1946. Tito je primio dva čuvena američka novinara – Lea Sulcbergera, direktora *Njujork Tajmsa*, i Roberta Loa, dopisnika magazina *Lajf* – i odgovorio na nekoliko njihovih pitanja. Na pitanje šta misli o opoziciji u Jugoslaviji, Tito je odgovorio: “Moje mišljenje o opoziciji je da ona ne predstavlja nikakav značajan element... Da postoji znam, da radi – i to često načinom koji kod nas nije zakonit – i to znam, kao što znam i to da ta opozicija nikad neće biti jača nego stalno slabija.” (*Borba*, 17. X 1946).

Mišljenje da je opozicija štetna i nepotrebna u socijalizmu Tito je zadržao do kraja svog života. On ne samo da nije voleo opoziciju, nego je izbegavao i da izgovori tu reč. U svojim mnogobrojnim govorima i izjavama upotrebljavao je sintagme “neprijateljski elementi”, “neke grupe i pojedinci” i sl. a nikad “opozicija”. Ta reč je u vreme njegove vladavine bila izbrisana iz javne upotrebe.

Put u svetlu budućnost

Proглаšenjem DF Jugoslavije, 29. novembra 1945, Komunistička partija je konačno dobila bitku za osvajanje vlasti. Opozicija je izgubila na izborima, a velike sile priznale su Tita i komunističku Jugoslaviju. Tim povodom ilustrovani list *Duga* objavio je uvodnik, pesmu u prozi, pod naslovom "Počela je da se piše nova stranica istorije našeg naroda". Događaj za veliko slavlje *Duga* je opisala ovim rečima: "Gromka grmljavina pobedničke artiljerije naše herojske Armije, pesme i igre, ogromna reka radosti, more raketa, čelično bele trake bengalske vatre..." (*Duga*, 8. XII 1945).

Inicijator svih propagandnih kampanja (za obnovu porušenih gradova i sela, izgradnju novih puteva i povećanje proizvodnje, za setvu i žetvu, za borbu protiv nepismenosti i dr.) bio je Agitprop CK KPJ, kojim je rukovodio Milovan Đilas. Kampanja je obično počinjala uvodnikom u *Borbi* a nastavljana raznim tekstovima u ostaloj štampi i priložima na radiju. Članke su pisali najistaknutiji komunistički pisci i publicisti. Književnik Jovan Popović tvrdio je u *Borbi* (5. VI 1946) da je u Jugoslaviji za kratko vreme učinjeno više nego i u jednoj zemlji zapadne Evrope i da su naši rezultati fantastični za svaku zemlju "izuzev Sovjetskog Saveza". U uvodniku "Veličina herojstva omladine na pruži" (*Borba*, 3. X 1946), Milovan Đilas pisao je da je "sve što ljudski um može da zamisli - na našoj strani". Inostranim neprijateljima "obećao" je da ćemo ih za 15-20 godina u svemu stići i prestići. "U to ne treba ni najmanje sumnjati, tako će biti - jer tako hoće volja našeg naroda, koju izražava i razvija drug Tito, Partija, Narod" - zaključio je popularni Đido.

Uporedo sa izgradnjom nove Jugoslavije, Partija je vodila bitku i za izgradnju novog čoveka, koji će u svemu biti bolji i napredniji od čoveka staroga kova. Novi čovek ne sme biti nepismen. Zato je pokrenuta velika kampanja za opismenjavanje naroda. Po ustaljenoj praksi, najpre je u *Borbi* (16. XII 1946) objavljen uvodnik istaknutog komunističkog publiciste Borisa Zihlerla, pod naslovom "Mobilishimo sve snage za borbu protiv nepismenosti", a zatim je u istom listu (23. XII 1946) štampan instruktivni tekst "Borba protiv narodnog neprijatelja - nepismenosti", u kom su data uputstva o tome kako treba

sprovoditi ovu akciju. "Uz pomoć svih opštih i posebnih sredstava za kampanju i rad – štampe, filma, radija, predavačkih katedri – neka bude odlučan korak ka konačnoj likvidaciji nepismenosti" – optimistička je poruka ovog teksta.

Novi čovek mora biti optimista, jer je pesimizam nespojiv sa socijalizmom. Propagiranje pesimizma ma u kojoj formi bio je veliki greh. Zato se od književnika i drugih umetnika tražilo da u svojim delima grade lik novog čoveka, pripadnika snažnog i naprednog pokolenja. Najvažnije mesto na kome se izgrađuje novi čovek, "spajajući heroizam borbe i heroizam rada, prožet poletnim raspoloženjima, jeste – omladinska pruga".

Novi čovek mora biti i ideološko-politički izgrađen. S tim ciljem pokrenut je, oktobra 1946, časopis *Komunist*, teorijski organ KPJ. *Borba* je najavila izlazak časopisa na svojoj prvoj strani naslovom "Novo oružje u borbi za napredak našeg naroda". U tekstu je istaknuto da *Komunist* predstavlja ideološko oružje ne samo naših partijskih kadrova već i svih graditelja nove Jugoslavije". Koliki je značaj dat ovom časopisu, dovoljno govori i činjenica da su u njegovom prvom broju objavljeni članci tri najviša državna i partijska rukovodioca: Titov članak o revolucionarnom preobražaju nove Jugoslavije, Đilasov o karakteru nove vlasti i Rankovićev o daljem razvitku naše zemlje.

Godina 1947. protekla je u znaku Prvog petogodišnjeg plana, koji je najavio maršal Tito u novogodišnjem govoru preko Radio Beograda. Slavljenje Petogodišnjeg plana počelo je pre nego je i usvojen. Sredinom januara objavljen je u *Borbi* (13. I) članak o budućem "Velikom Beogradu", koji je napisao poznati beogradski arhitekta Nikola Dobrović. "Biće to velelepni grad sa parkovima pored Save i Dunava i novoizgrađenim palatama državnih ministarstava i kulturnih ustanova Narodne Republike Srbije... Beograđani i građani FNRJ imaće prilike da uživaju u blagodetima velikih dela" – proricao je stari arhitekta. Ni on nije zaboravio da istakne da će se sve to ostvariti "pod mudrom upravom političkog rukovodstva".

Rat istomišljenika

Velike planove o izgradnji nove Jugoslavije poremetila je Rezolucija Informbiroa, koja je objavljena sredinom 1948. godine. Bio je to pravi šok za jugoslovenske komuniste – najveći prijatelji postali su prekonoć najveći neprijatelji. Paradoks je da su žrtve Rezolucije bili baš oni članovi koji su najviše verovali Partiji i njenoj propagandi. Ubeđeni vernici ne menjaju tako brzo veru, a to se od njih tražilo 1948. Oni koji nisu pristali da se odmah izjasne protiv Rezolucije isključeni su iz Partije, mnogi izgubili svoja radna mesta, a dosta njih i slobodu.

Propagandna kampanja protiv Informbiroa i njegovih pristalica pretvorila se u pravi rat rečima. Znak za napad dao je Tito na Petom kongresu KPJ, koji je osudio Rezoluciju rečima “čudovišne optužbe protiv naše partije i njenog rukovodstva” i “besomučna hajka i vređanje naše zemlje”. Dok je ovo govorio, delegati su ustajali i klicali: “Tako je! Heroj Tito! Tito – Partija!” Njegov govor preneli su svi dnevni listovi i radio, što je bilo dovoljno za prave vernike. Nevernici su pohapšeni, da bi nešto kasnije bili transportovani za Goli otok.

Mesec dana posle Kongresa vladala je tišina, verovatno zbog priprema u Agitpropu, a onda – otvoreni rat. Prva je pošla u juriš *Borba*. Počela je načelno objavljivanjem uvodnika “Pojačajmo budnost u borbi za čvrstinu partijskih redova” (21. VII 1948) a nastavila konkretno, objavljivanjem imena i počinjenih neprijateljskih dela, pojačavajući intenzitet napada iz broja u broj. Uvela je i posebnu rubriku “Protiv kleveta i dezinformacija”, koja je predstavljala pravi arsenal propagandne “munice”. Neprijatelji iz inostranstva lažu, kleveću, grubo vređaju, dezinformišu, obmanjuju, a njihove pristalice u Jugoslaviji su izdajnici, kukavice, slabići, nemoralne ličnosti, špijuni, frakcionaši, ambiciozni bolesnici.

U broju od 9. decembra 1948, *Borba* je navela imena desetak ličnosti iz Srbije koji su izdali Tita i Partiju. Uz svako ime i prezime dat je jedan od sledećih kvalifikativa: “izdajnik i špijun”, “strani agent i plaćenik”, “likvidator i slabić”, “karijerista svih boja”, “hladni i bezdušni intelektualac”, “stari likvidator i kukavica”, “antipartijski element”, “trockizer, avanturista i karijerista”.

Slične optužbe, ali protiv Tita i KPJ, dolazile su i sa strane informbirovske propagande, uglavnom preko radio emisija na srpskohrvatskom jeziku. Jugoslovenski komunisti odgovarali su na tu propagandu pesmom "Što je više kleveta i laži - Tito nam je miliji i draži".

Sukob sa zemljama Kominforma doneo je Jugoslaviji i Titu veliki ugled i afirmaciju u svetu, ali ne i jugoslovenskom novinarstvu, bar ne u prvo vreme. Može se čak tvrditi da je novinarstvo žrtvovano da bi se postigli neki drugi ciljevi. Ono je vraćeno u 1945. godinu u vreme tzv. "hladnog rata", kad se ratovalo protiv imperijalista sa Zapada. Razlika je bila samo u tome što su se neprijatelji promenili.

Propagandni ratovi imali su negativne posledice za dalji razvitak jugoslovenskog novinarstva. Gonjenje neprijatelja postala je ne samo obaveza nego i strast novinara. Politički propagandisti iz tog vremena vodili su još dugo glavnu reč u redakcijama i formirali mladi kadar po "svojoj meri". Svaki pokušaj kritike političkog sistema, osim dirigovane, nailazio je na otpor rukovodećih struktura u novinarstvu. Došlo se čak dotle da su političari kuražili novinare da smelije i samostalnije pišu o političkim problemima. Najpogubnije za novinarsku profesiju je to da je politička podobnost postala važnija od talenta.

Kad veliki vođa umre

U nedelju 4. maja 1980. u 15 časova i 5 minuta umro je u 88. godini života Josip Broz Tito, neprikosnoveni vođa Jugoslavije od završetka Drugog svetskog rata do dana smrti. Ova vest obigrala je zemljinu kuglu za nekoliko sekundi i našla se u udarnim vestima svetskih medija. Sve jugoslovenske radio i TV stanice tog trenutka prekinule su redovni i počele da emituju vanredni program. Istog dana izašlo je, na 14 strana velikog formata, vanredno izdanje *Borbe* sa Titovom slikom na prvoj strani i proglasom, na drugoj, da je umro Drug Tito, predsednik Jugoslavije, predsednik Saveza komunista Jugoslavije, maršal Jugoslavije i vrhovni komandant oružanih snaga Jugoslavije.

U vreme trajanja narodne žalosti, od 4. do 10. maja, izašlo je sedam brojeva *Borbe* posvećenih Titu. Glavne tekstove napisali su visoki državni rukovodioci a urednici dali naslove "Strateg samoupravljanja i nesvrstanosti", "Barjaktar svetskog mira" i sl. Najviše priloga bilo je o velikoj žalosti za Titom. Izjave su davali političari, pisci, glumci, profesori, lekari, sportisti, radnici, seljaci. Za njih je Tito bio i ostao "najveći sin naših naroda", "najhumaniji ratnik svog vremena", "genije i gorostas", "najveći državnik" i "najveći prijatelj radničke klase". Za strane državnike, koje su intervjuisali naši dopisnici u inostranstvu, on je "ličnost univerzalnih razmera", "veliki državnik koji je obeležio epohu", "najveći prijatelj Arapa" itd.

Odgovor na pitanje šta će biti posle Tita dala je *Borba* svojim naslovima: "Nastavićemo Titovo delo", "Sva Jugoslavija jeste i ostaje Titova", "Titovo revolucionarno delo - naša sadašnjost i budućnost". Na dan kada je Tito sahranjen, *Borba* je preko cele prve strane stavila naslov "Posle Tita biće Tito". Jedina pesma koju je narod pevao tih dana bila je "Druže Tito, mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo". Podrazumeva se da su i drugi mediji izveštavali o velikoj žalosti koju je preživljavala Jugoslavija. Sigurno je da je najviše narodnih suza izmamila televizija, jer su njene medijske mogućnosti veće. Televizijske kamere pratile su neprekidno kolone građana u mimohodu pored Titovog kovčega u Saveznoj skupštini, snimale izjave

rasplakanih ljudi i žena na ulicama, fabrikama, školama, vojnim kasarnama.

Trenutak polaganja Titovog kovčega u grobnicu, u Kući cveća na Dedinju, 8. maja 1980, izveštači *Borbe* opisali su ovim rečima: "Vojna muzika Garde intonira himnu 'Hej Sloveni', a Beogradom odjekuje 21 plotun iz 48 artiljerijskih oruđa. U glavnim gradovima socijalističkih republika Titove Jugoslavije u isto vreme 10 plotuna iz 12 artiljerijskih oruđa, a širom zemlje sirene koje jecajem oglašavaju da se sahranjuje tvorac socijalističke samoupravne i nesvrstane Jugoslavije... I dok se u Užičkoj 15 intonira poslednja himna predsedniku SKJ, čitava Titova Jugoslavija – dvadeset dva miliona – stoji u stavu mirno."

Jugoslovenska sredstva informisanja su javljala da nikad u svet-skoj istoriji na sahrani jednog šefa države nije prisustvovao tako veliki broj državnika, suverena, prvaka političkih partija, vojnih komandanata, ministara i ostalih uglednika. Objavljeni su i brojni podaci: 208 delegacija iz 126 zemalja, 38 šefova država, pet prinčeva, 7 potpredsednika republika, 6 predstavnika nacionalnih parlamenata, 10 predsednika vlada. Sahranu predsednika Jugoslavije pratio je 721 strani novinar iz 58 zemalja, sa svih kontinenata, a u direktan prenos sahrane uključile su se 43 televizijske stanice iz sveta.

Posle obavljene sahrane masmediji su žalili Tita još desetak dana, a zatim su počeli da se pripremaju za proslavu Dana mladosti, Titovog najdražeg praznika. Trebalo je pokazati i nama i svetu da Tito "nije umro i da nikad neće umreti", kako su to masovno izjavljivali, ne samo političari i novinari nego i ostali građani.

Komunisti i dalje protiv opozicije

U vreme Titove vladavine reč opozicija bila je izgubila svoje izvorno značenje. U starom (buržoaskom) sistemu opozicijom su nazivane političke stranke i grupe koje su se u parlamentu ili putem štampe suprotstavljale politici vladajućeg režima. U novom (socijalističkom) sistemu opozicija je izbrisana iz ustava i javnog života. Smatrana je nečim što je neprimereno novom društvenom uređenju, pogotovo samoupravnom socijalizmu.

Međutim, to ne znači da opozicija u samoupravnoj Jugoslaviji nije ni postojala, ako ne legalna ono ilegalna ili poluilegalna. Pošto svoje ideje i kritike nije mogla iznositi u institucijama sistema i javnim glasilima, opozicija je pronalazila druge oblike delovanja. Nezadovoljstvo postojećim stanjem izražavala je kroz humor i satiru u književnim i drugim umetničkim delima, predavanja na raznim tribinama i naučnim skupovima, na sastancima u privatnim stanovima i sl. Pri kraju Titove vlasti opozicija u Srbiji imala je jaka uporišta i u nekim institucijama, kao što su Udruženje književnika Srbije, Filozofsko društvo, pojedina odeljenja SANU.

Mnogi građani Jugoslavije očekivali su da će se posle Titove smrti nešto promeniti u korist liberalne opozicije. Ubrzo su se mogli uveriti da vladajuća partija to neće dozvoliti. Krajem maja 1984. u Zagrebu je, u organizaciji Komisije za idejni rad i propagandu CK Hrvatske, održano savetovanje o idejnim i političkim tendencijama u oblasti kulture i umetnosti. Za ovo savetovanje pripremljen je poseban šapirografisani materijal, kasnije nazvan Suvarova "Bela knjiga", u kome su izneti rezultati analize o oblicima i nosiocima neprihvatljivih poruka u periodu od početka 1982. do marta 1984. godine. U uvodnim napomenama konstatovali su da je poslednjih nekoliko godina "pojačana kritika i s desna i lijeva" i da je u delu sredstava javnog informisanja došao do izražaja "prodor malograđanske, antisocijalističke kritike i da je najviše neprihvatljivih poruka nađeno u romanima, pesmama, esejima, kritikama, pričama, aforizmima, filmovima, pozorišnim predstavama pa i u likovnim izložbama.

Suwareva analiza je pokazala da je Beograd glavni centar jugoslovenske opozicije. Od 175 pomenutih ličnosti, koje su u analiziranom

periodu širile neprihvatljive poruke, u Beogradu je živelo 132. Jedan od uticajnih članova CK Hrvatske, Branko Puharić, uzevši reč u diskusiji, rekao je da je prvenstveni "angažman savetovanja bio da se pomogne borba Saveza komunista Srbije protiv pojava o kojima se raspravlja". Stipe Šušar, predsednik Komisije za idejni rad CK Hrvatske, naglasio je u završnoj reči da se radi o "širokoj duhovnoj kontrarevoluciji koja je antipartijska, desničarska, izdanak je i produžena ruka krstaškog ideološkog rata u svijetu protiv svega što je socijalističko i komunističko."

Nije ni čudo da su zagrebačko savetovanje i Šušarova "Bela knjiga" izazvali uznemirenost u Beogradu. Sve je "mirisalo" na novu političku čistku, poput one s početka sedamdesetih godina. Odmah posle objavljivanja prvih izveštaja sa savetovanja usledio je oštar protest ("Otvoreno pismo javnosti") koji je potpisalo 115 beogradskih intelektualaca, među kojima i 15 akademika. "Bela knjiga" nazvana je manifestom staljinizma "kojom se upozorava da je bauk slobode krenuo iz Beograda i kruži Jugoslavijom". U izjavama datim raznim listovima analiza CK Hrvatske nazvana je "platformom domaće samozvane Kominterne", "intelektualnim Golim otokom", "politikantskim šundom" i slično (Šušarova "Bela knjiga", *Intervju*, 10. V 1989).

Srpsko političko rukovodstvo nije ništa preduzelo da zaštiti svoju inteligenciju od napada iz Zagreba. Ponašalo se tako kao da se to njega i ne tiče. Jedino pitanje na kome je u to vreme postojala potpuna saglasnost centralnih komiteta Saveza komunista Srbije i Hrvatske je stav prema liberalnoj opoziciji, protiv koje su se zajednički borili.

Na krilima nacionalizma

Dolaskom na čelo komunista Srbije (1986), Slobodan Milošević nije imao vlast koja mu je kao šefu vladajuće partije pripadala. Veću političku moć i uticaj imao je Ivan Stambolić, predsednik Predsedništva SR Srbije. Jedna zemlja a dva gospodara – to u Srbiji nikad nije moglo. Sukob između Miloševića i Stambolića bio je neminovan, pogotovo kad se ima u vidu da su se i njihove koncepcije vladanja razlikovale. Stambolić je smatran za liberalnijeg političara, spremnog za dogovore i kompromise, dok se Milošević ispoljavao kao energičniji, ambiciozniji i tvrdi komunista, uveren da partija mora držati sve konce u svojim rukama. Kadrovima iz političkih struktura više je odgovarala ova druga koncepcija, tako da su Miloševićeve pozicije u borbi za osvajanje vlasti stalno jačale.

Partijske deobe brzo su se pretvorile u borbu za vlast. U početku sukoba (pritajenog) šanse liberalnog i dogmatskog krila su bile možda podjednake, a onda se desilo nešto što ni najbolji analitičari nisu mogli predvideti – pojavio se Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (1986), koji je kasnije nazvan manifestom srpskog nacionalizma. Iako dočekan "na nož", Memorandum SANU je postao platforma na kojoj su se susreli vrhovi levog, dogmatskog, partijskog krila i vrhovi srpske inteligencije sa desnog, nacionalističkog krila. Dobivši, uz pomoć osvojenih medija, široku podršku javnosti, ova dva krila postala su daleko jača od liberalnih reformatora. Bitka za osvajanje vlasti dobijena je brzo, na juriš, a rezultat je poznat: umesto demokratije Srbiju je zahvatio nacionalizam, umesto višeumlja zadržano je jednoumlje, stvoren je pokret nazvan populizam, koji se vrlo brzo pretvorio u militantnu snagu. Posle malog koraka u demokratiju, Srbija je počela da korača unazad, uz trube, bubnjeve i ratnu pesmu "Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala".

Istorijski govor Slobodana Miloševića na Kosovu polju, održan krajem aprila 1987, bio je presudan u njegovom političkom usponu. Obećavši kosovskim Srbima i Crnogorcima zaštitu od albanskog nacionalizma i separatizma, Milošević se stavio na čelo srpskog nacionalnog pokreta, dobivši opštenarodnu podršku, ne samo ugroženih Srba sa Kosova nego i velikog dela srpske inteligencije izvan Kosova.

Tako reći prekonoć, postao je neprikosnoveni vođa i obnovitelj srpske slave i veličine, o kome su počele da se pevaju narodne pesme širom Srbije. Ulogu narodnih guslara preuzeli su beogradski mediji, pre svih *Politika* i Radio-televizija Srbije.

Meteorski uspon Slobodana Miloševića zaokuplja pažnju mnogih publicista i naučnika. Slavoljub Đukić u svojoj knjizi "Kako se dogodio vođa" (Beograd, 1992), napisao je da je za kratko vreme, "u nacionalnom zanosu", Milošević stekao slavu kakvom nije bio "nagrađen nijedan političar u novijoj istoriji Srba". Dr Milan Matić, autor knjige "Srpska politička tradicija" (Beograd, 1998), dovodi uspon Miloševića u vezu sa populističkim pokretom u Srbiji krajem osamdesetih godina. Na jednom mestu on kaže da je savremeni populizam u Srbiji pre svega politička forma "zavođenja" masa od strane populističkih vođa i stranaka. I jedan i drugi autor se slažu da su u stvaranju slave novog vođe važnu ulogu imali medijska propaganda i narodni mitinzi. Đukić piše: "Štampa i mitinzi digli su Miloševića do nebeskih visina."

Održavanje mitinga bila je prva ali ne i najvažnija faza velike propagandne akcije. Za politiku je bilo važnije ono što je dolazilo posle mitinga. Jedan miting moglo je da vidi nekoliko hiljada građana a organizatori su planirali da to vidi cela Srbija i ostale republike, naravno posredstvom medija. Odmah posle završenog mitinga novinari su hitali u svoje redakcije i nosili snimljene materijale, koji su tamo montirani i pripremani za objavljivanje u svim informativnim emisijama radija i televizije i političkim rubrikama novina. I tako, od mitinga do mitinga, svaki dan, više od pola godine. Možda će neki budući istoričar medija uzeti taj period kao početak srpske totalne propagande.

Disciplinovanje medija

Veliko je pitanje da li bi Milošević mogao osvojiti vrhovnu vlast u Srbiji bez podrške medija. Možda vlast i bi, ali ne i takvu slavu u srpskom narodu. Još dok je bio na čelu Gradskog komiteta Beograda počeo je ličnim kontaktima da osvaja štampu. Bolje nego ijedan srpski političar toga vremena on je shvatio značaj medija u osvajanju i učvršćenju vlasti.

Pred partijskim rukovodstvom nametnuo se konkretan zadatak – osvojiti svu *Politiku* i sva njena izdanja. "Recept" kako to treba uraditi dao je predsednik partije Slobodan Milošević, na sednici Gradskog komiteta SK Beograda 17. februara 1987. godine. Uzevši reč u raspravi, on je istakao potrebu potpunih kadrovskih promena u redakcijama koje se odupiru politici Saveza komunista i tom prilikom rekao da se problem ne može rešiti samo promenom glavnih urednika. Potrebne su "ozbiljne rekonstrukcije" – naglasio je Milošević – a šta to u praksi treba da znači nije morao mnogo objašnjavati članovima Komiteta.

Konačna pobeda Slobodana Miloševića i njegovih pristalica izvojevana je na istorijskoj Osmoj sednici CK Srbije, održanoj 23–25. septembra 1987. u Beogradu, uz direktan televizijski prenos. "Bila je to do tada najveća i najgledanija TV predstava" – piše Sl. Đukić u svojoj knjizi o Miloševiću. Sednica se odvijala po dobro razrađenom scenariju: prvo parole o Titovom nepogrešivom putu, pa onda osuda onih koji kaljaju ugled i delo druga Tita, "kao i onih koji takve uzimaju u zaštitu", zatim osuda onih koji se protive sprovođenju energične politike o Kosovu, da bi se na kraju prešlo na glavnu temu zbog koje je sednica sazvana, a to je osuda Ivana Stambolića, predsednika Predsedništva Srbije. Jedan za drugim izređao se 91 govornik, od kojih je samo nekoliko branilo dojučerašnjeg prvog čoveka Srbije. Još za vreme sednice počeli su iz unutrašnjosti da stižu telegrami podrške pobedniku, a televizija je to odmah saopštavala milionskom auditorijumu. Očekivana Miloševićeva pobeda pretvorila se u njegov politički trijumf, a posle toga nastala je opšta trka društveno-političkih radnika da što pre "uskoče u pobednički voz".

Posle Osme sednice novinari su podeljeni na isti način kao što su deljeni 1945, 1948. ili 1972 – na podobne i nepodobne, to jest na one koji su podržali pobednika u borbi za vlast i na one koji nisu. Naravno, za ove druge nije bilo mesta u pobedničkim medijima. Prvi na redu za čistke bili su novinari iz najvažnijeg medija, Televizije Beograd. Zbog "promasaja u uređivačkoj politici" smenjen je urednik Informativno-političkog programa Mihailo Erić, a popularnoj komentatorki Gordani Suši oduzeta je emisija ZIP.

Ko je sve bio na spisku neprijatelja Osme sednice može se videti iz izveštaja sa sednice Komisije za informisanje GK Beograd (*Politika*, 26. XII 1987). Svaki od učesnika u diskusiji rekao je ponešto i napao ponekog po već utvrđenom dogovoru na nekoj političkoj "koordinaciji". Osvrnuvši se na pisanje zagrebačkog lista *Danas*, direktor *Politike* dr Živorad Minović je rekao: "Prosto ne mogu da verujem da taj list dovodi u pitanje Osmu sednicu CK Srbije na taj način što postavlja pitanje da li je ta sednica na Titovom putu. Ja težu optužbu nisam pročitao..."

Pobednici Osme sednice nisu ostavili na miru ni urednike s kojima su ranije dolazili u sukob. Vlastimir Mijović, glavni urednik *Mladosti*, morao je da napusti uredničku dužnost, uz redakcijski komentar "ovoj zemlji mladost nije potrebna". Glavni urednici *NIN*-a i *Duge*, Predrag Vuković i Grujica Spasović, dali su ostavke a njihova mesta zauzeli su politički funkcioneri Đoko Stojičić i Ilija Rapajić. Jelena Jevremović napustila je funkciju glavnog i odgovornog urednika *Sveta* "po preporuci" međuredakcijskog kolegijuma *Politike*, a zbog "niza uređivačkih promasaja".

Proizvodnja mržnje

Mržnja je praiskonsko osećanje čoveka, možda i starije od ljubavi. Prvobitni čovek mrzeo je drugog čoveka samo ako mu je taj činio neko zlo, otimao hranu, terao ga iz skrovišta ili tukao. To možemo nazvati prirodnim mržnjom. Međutim, postoji i veštačka mržnja, isto kao što postoje prirodni i veštački otrovi. Za razliku od prve, veštačku mržnju stvorila je civilizacija. Proizvodi se u političkim institucijama a ubrizgava narodu putem propagande. Izmislili su je osvajači tuđih teritorija kad su primetili da bolje ratuju borci koji mrze.

U svojoj knjizi "Mediji i politička moć" (1997) pisao sam kako su Srbi i Slovenci počeli naglo da se mrze krajem osamdesetih godina, posle preporuke srpskog rukovodstva (1. XII 1989) da Srbija prekine političke i ekonomske veze sa Slovenijom. Evo šta sam zabeležio o tom problemu: Ovo što se dešava poslednjih meseci između Srbije i Slovenije liči mi na pripreme za pravi rat. Jugoslovenske republike svađaju se preko medija kao da se radi o neprijateljskim državama. Istorijski gledano, Srbija i Slovenija nemaju prirodnog razloga da se mrze: nisu međusobno nikad ratovale niti otimale jedna drugoj teritorije. Iako pripadaju istoj, slovenskoj zajednici, vidimo mržnju na sve strane. Došlo je dotle da građani Srbije masovno bojkotuju slovenačku robu. Verovatno da isto to rade i Slovenci sa srpskom robom.

Sebi nikako ne mogu da objasnim kakva je svrha "mitinga istine" koji ovih dana treba da se održi u Ljubljani u organizaciji Odbora za sprečavanje iseljavanja Srba sa Kosova. Jedino objašnjenje je ono koje sam rekao na početku beleške – da se proizvede što više mržnje protiv slovenačkog rukovodstva. Današnja *Politika* (27. XI 1989) objavila je vest da će 30 vozova iz Srbije voziti demonstrante na miting u Ljubljani. Šta se iza svega toga krije, bog će ga znati? Ako stvarno krenu najavljeni vozovi za Sloveniju može se očekivati nešto još gore od mržnje – a to je oružani rat.

Juče, prvog decembra 1989, baš na Dan ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca, zasedalo je Predsedništvo Socijalističkog saveza Srbije i donelo "istorijsku odluku" – preporuku da Srbija prekine političke i ekonomske veze sa Slovenijom. Preporuka ne bi imala veliku težinu da joj mediji nisu pridali takav značaj. Sve radio i TV stanice javile su

važnu novost o prekidu odnosa sa do juče bratskom republikom. Građani koji nisu odmah shvatili o čemu se radi, mogu u današnjoj *Politici* da pročitaju tekst preporuke sa naslovom preko cele prve strane "Srbija prekida odnose sa režimom Slovenije". Takve naslove *Politika* je stavljala samo u izuzetnim slučajevima – kad izbije rat ili kad se desi neka velika katastrofa.

Da je stvar vrlo ozbiljna, čitaoci mogu da zaključie iz izveštaja sa terena. Dopisnici iz raznih krajeva Srbije javljaju o opštoj podršci preporukama Socijalističkog saveza. Izveštaj dopisnika iz Bora objavljen je u *Politici* pod naslovom "Ni grama bakra za Slovence". Isti takvi izveštaji, samo sa drugačijim naslovima i potpisima dopisnika, objavljeni su i u ostalim dnevnim listovima i informativnim emisijama radija i televizije. Računica pokazuje da će prosečni građanin Srbije, koji kupuje jedan list dnevno, sluša jednu emisiju radio-vesti i gleda Drugi TV dnevnik, u toku današnjeg dana najmanje petnaest puta (3 medija po 5 priloga) biti informisan o podršci neke organizacije, preduzeća, ustanove, mesne zajednice o raskidanju veza sa Slovenijom. Ako intenzivno informisanje bude trajalo samo deset dana, a trajaće i duže, broj "konzumiranih" informacija dostići će cifru od 150. Šta ostaje prosečnom građaninu nego da se pridruži "volji svog naroda"?

Kadrovske čistke

Politička vlast u Srbiji preduzela je u proleće 1990. novu ofanzivu za "disciplinovanje" novinara. Izvršene su kadrovske promene ("rekonstrukcije redakcija") u glavnim medijima. Sa uredničkih i voditeljskih mesta Televizije Beograd smenjeno je više novinara, među kojima i Goran Milić, Mihailo Kovač i Omer Karabeg. U jednoj anketi Centra za istraživanje RTS na pitanje kome od novinara Informativno-političkog programa najviše veruju, gledaoci su se opredelili baš za ovu trojicu novinara (*Novinarstvo*, 1990/1). Nelogično ali istinito – najpopularniji novinari izgubili su radna mesta u svojim redakcijama. Nešto slično desilo se i u NIP Politici. Odlukom Radničkog saveta četrdesetorici novinara iz ove kuće smanjeni su lični dohoci za 50 odsto, uz sugestiju direktora da kažnjeni novinari "sami potraže novu radnu sredinu". Iz redakcije *NIN*-a rešenja o smanjenju plate dobili su najistaknutiji novinari Aleksandar Tijanić, Zoran Jeličić, Stevan Nikšić, Miloš Vasić i Boro Krivokapić (*Novinarstvo*, 1990/1).

Većina političkih novinara u državnim medijima koji nisu prihvatili da rade po diktatu vladajuće partije, premeštena je u druge rubrike ili udaljena iz redakcija. Njihova mesta zauzeli su oni koji su pristajali na direktive, poslušnici sa malo ili nimalo novinarskog iskustva. Glavni kriterijum za napredovanje u profesiji postala je poslušnost i spremnost da se izvrši svaki povereni zadatak. U novi politički kurs morali su da se uklope svi mediji na teritoriji Srbije. Od saveznih glasila najviše problema bilo je oko *Borbe*, koja se odupirala kursu Osme sednice nekoliko godina, dok su ostali ili prestali da izlaze (*Komunist*) ili su se, zbog finansijskih teškoća, dobrovoljno stavili pod kontrolu srpskog političkog rukovodstva (Tanjug i Radio Jugoslavija).

Pokrajine su imale takvu autonomiju u informativnoj delatnosti, garantovanu Ustavom iz 1974, da se zakonskim putem ništa nije moglo učiniti. Zato se pribeglo drugim merama, a to su narodni mitinzi koje je vlast pretvorila u glavno sredstvo političke borbe protiv vođovodanskih autonomaša. U jednom velikom naletu, u tzv. "jogurt revoluciji" (jesen 1988), nezadovoljni narod je srušio političko rukovodstvo Vojvodine a odmah zatim formirano je privremeno rukovodstvo koje je smenilo rukovodioce svih glavnih medija (predsednike

upravnih odbora, direktore i glavne urednike), a ovi su, po već ustaljenom šablonu, vršili "rekonstrukcije" redakcija.

Koristeći nova zakonska ovlašćenja (koje je donela Skupština SR Srbije, sredinom 1990), Izvršno veće Vojvodine, na čijem se čelu nalazio neumoljivi egzekutor Radoman Božović, razrešilo je 20 urednika informativnih programa radija i televizije i urednika dnevnih listova i stavila ih u "v.d. stanje" do okončanja konkursa i novih imenovanja (*Demokratija*, 29. VIII 1990). Odlukom pokrajinskog Izvršnog veća od 2. oktobra 1990, na sva radna mesta za koja je raspisan konkurs izabrani su novi, podobni urednici. Bilo je i protesta, ali bez ikakvog uspeha. Uredništvo dnevnika *Magyar szo* izdalo je protestni broj lista zbog ataka na vojvođansku štampu. Smenjeni urednici iz Televizije tražili su objašnjenje, na koje im niko nije odgovorio, zašto su na njihova mesta izabrani ljudi sa najmanje glasova, a Upravni odbor Nezavisnog društva novinara uputio je protest Izvršnom veću Vojvodine. (*Borba*, 4. X 1990).

Čistke u kosovskim medijima izvršene su na nešto drugačiji, ali i suroviji način. Pokrajinska vlast je, po direktivi iz Beograda, 5. jula 1990, preuzela Radio-televiziju Priština; glavni urednik je smenjen a 1.300 zaposlenih novinara i službenika albanske narodnosti je otpušteno. Sledećeg meseca obustavljen je rad *Rilindje*, jedinog dnevnika na albanskom jeziku (M. Tompson, 1995:56).

III

SRBIJA U MEDIJSKOM RATU

Dnevničke beleške
1990–1998.

Odeljak "Srbija u medijskom ratu" obuhvata period od sredine 1990. do aprila 1998. godine. Taj period vrlo je bogat političkim događajima: nacionalnim sukobima, demonstracijama, štrajkovima, redovnim i prevremenim izborima, parlamentarnim debatama, stranačkim obračunima, kadrovskim čistkama. Može se reći da je bilo svega osim mira i mirnog rešavanja problema. Srpsko političko rukovodstvo posvađalo se sa svim i svakim tako da je Srbija ostala bez prijatelja. Zašto je i da li je moralo tako da bude – pitanja su kojima će se još dugo baviti naša nauka i publicistika.

U ovom periodu u Srbiji se mnogo šta menjalo, ali vlast je ostajala ista. Baš u toj činjenici, da se vlast nije izmenila već samo promenila naziv, leže mnogi problemi Srbije. Nova-stara vlast nastavila je da vlada u višestranačkom sistemu na isti način kao i u ranijem jednopartijskom. To se najbolje može uočiti u njenom odnosu prema medijima. Vladajuća Socijalistička partija Srbije dozvolila je osnivanje privatnih medija, ali je zadržala svoj monopol na svim državnim medijima. S druge strane, opozicija je stalno insistirala na ukidanju monopola, što je dovelo do toga da problem medija postane ključno pitanje u stranačkim borbama za vlast.

Zvanična Srbija vodila je uporedo dva propagandna rata – jedan protiv spoljnih a drugi protiv unutrašnjih protivnika. Rat protiv spoljnih neprijatelja bio je od početka do kraja gubitnički. Koliko je državna propaganda bila nepripremljena i nemoćna da vodi borbu protiv stranih protivnika, toliko je bila osposobljena i efikasna u pobeđivanju unutrašnje opozicije.

Republičke svađe

(Jun 1990)

Ko želi da se bliže upozna kako se raspadala druga Jugoslavija, najbolji način je da prelista novine iz tog vremena. Zainteresovani čitalac može, na primer, videti u *Politici* od 2. decembra 1989. da je prethodnog dana Predsedništvo SSRN Srbije donelo odluku da prekine odnose sa Slovenijom. Novosadski *Dnevnik* javio je 13. aprila 1990. da je zagrebačka Televizija odbila da emituje prilog "Predizborni rulet u Hrvatskoj", koji je pripremila Televizija Beograd za zajednički jugoslovenski program. Bio je to kraj saradnje hrvatske i srpske televizije i početak nove, žestoke, faze medijskog rata.

Kako se propagandni rat između zavađenih republika zaoštavao, tako je i ideja o državnoj samostalnosti Srbije dobijala na publicitetu. Akademik Mihailo Marković, jedan od vodećih ideologa novog političkog kursa u Srbiji, povodom događaja u Hrvatskoj dao je intervju u kome je izjavio da su za Srbiju prihvatljive jedino dve opcije – federacija ili samostalna suverena država. "Ona ima dovoljno energije, hrane, industrijskih sirovina, velike neiskorišćene mogućnosti izvoza, školovane i sposobne kadrove" – bili su najubedljiviji argumenti za drugu opciju. (*NIN*, 6. V 1990.)

Novi povod za razbuktavanje srpsko-hrvatskog medijskog rata bio je ekspozicija Slobodana Miloševića na zasedanju Skupštine Srbije, 25. juna 1990, u kome je vođa Srba bez okolišenja izjavio: "U slučaju ako se ne želi federacija Jugoslavije, pitanje granica Srbije je otvoreno političko pitanje" (*NIN*, 29. VI 1990). Poruka je više nego jasna – ko neće federativnu Jugoslaviju neka računa na rat za nove granice. Za Miloševićeve jurišnike bio je to znak da mogu razviti ratne barjake i isukati svoja britka pera.

Protiv partijskog monopola

(15. jun 1990)

Rušenje jednopartijskih režima i pobeda opozicije na višestranačkim izborima u zemljama realsocijalizma probudili su nade da će i u Srbiji pobediti demokratija. Sve političke stranke, uključujući i vladajuću SKS, obećale su narodu slobodu, demokratiju i jednaka

prava na medije. Nije trebalo da prođe mnogo vremena da narod još jednom konstatuje da je i ovo obećanje "ludom radovanje". Zbog takve politike nezadovoljna opozicija organizovala je, početkom maja 1990, demonstracije protiv partijskog monopola nad medijima. Na Dan novinara Srbije, 13. juna 1990, održan je u Beogradu još jedan miting, mnogo veći od prethodnog, na kome je, prema pisanju *Borbe*, bilo nekoliko desetina hiljada građana.

Kolona demonstranata krenula je sa Trga Republike čuvenom "medijskom maršrutom" (ulicama u kojima se nalaze zgrade *Politike*, Radio Beograda i Televizije Beograd) uzvikujući parole protiv režimskih medija i tražeći ostavke direktora i glavnih urednika *Politike* i RTS. Ispred zgrade Televizije kolonu je dočekalo jako milicijsko obezbeđenje, opremljeno svim sredstvima za rasterivanje demonstranata, uključujući konje i policijske pse. Pokušaj demonstranata da se približe zgradi Televizije osujećen je energičnom akcijom milicije, uz obilatu upotrebu pendreka. Zbunjenim demonstrantima ništa nije ostalo nego da se udalje od Televizije.

Posle ovih demonstracija nestale su iluzije o jednakim pravima na medije. Svima je, ili bar većini, moralo postati jasno da je Televizija glavna politička institucija u Srbiji, koju će režim braniti svim mogućim sredstvima, ako bude trebalo i bojevim mecima. Vlast je jasno stavila opoziciji do znanja da nikakvi autoriteti, ni naučni ni književni, ni domaći ni strani, neće je spasti od batina ako i dalje bude jurišala na državne medije. Jedan od prvih koji je dobio batine u demonstracijama ispred Televizije bio je poznati književnik Borislav Pekić.

Monarhisti na Trgu Republike

(17. jul 1990)

Da se ovako nešto dogodilo pre dve godine, nastala bi velika uzbuna u Jugoslaviji. Usred Beograda, na Trgu Republike, okupila se veća grupa bradatih ljudi, sa kokardama i šajkačama na glavi, koji nose crne transparente sa slikama Draže Mihailovića. Kažu, daju pomen đeneralu Draži, velikom sinu srpskog naroda. Na jednom transparentu piše "Hoćemo monarhiju u kralja Karađorđevića". Čuju se pesme "Od Topole pa do Ravne Gore svud su straže đenerala Draže" i "Kunemo se u Isusa Hrista da se borimo protiv komunista". Čudna neka družina:

došli ljudi na Trg Republike da traže monarhiju, daju pomen a pevaju političke pesme, okupili se ispod spomenika Obrenovića a traže kralja Karađorđevića.

Među učesnicima glavni je vojvoda četnički Vojislav Šešelj. Iako se ponaša kao vojvoda, on je jedini u grupi koji ni po čemu ne liči na četnika, ni brade ni brkova, ni šajkače ni kokarde. Prisutnima se obraća sa "braćo Srbi i sestre Srпкиnje" i stalno nekome preti. Na pravog četnika više mi liči jedan pored njega, koga najavljuju kao generalnog sekretara neke stranke – seljačka faca, šajkača, kokarda, brada, mutan pogled. Nedostaju mu još redenici i oružje pa da odmah krene za Ravnu Goru.

Više od četnika iznenadilo me ponašanje prolaznika, među kojima je bilo najmanje pola komunista. Očekivao sam da će izbiti neki incident, da će neko protestovati ili reći nešto glasno protiv četnika. Međutim, ništa od toga, prolaznici se ponašaju kao da ih nisu videli. Samo jedna starija žena htela nešto da kaže, ali je ućutka njen suprug, verovatno bivši partizan. Nešto se čudno dešava u zemlji Srbiji. Ili možda samo u Beogradu.

Može li se raspasti Jugoslavija?

(Novembar 1990)

Pod uticajem opšteg političkog vrenja i pojačane nacionalne propagande, novinari su se podelili na "zagrethane" i "zabrinute". Ovim prvim otvorena su sva vrata državnih medija. Mnogi anonimusi postali su prekonoc poznati nacionalni borci i patrioti. Dovoljno je da napadnu nekog ko nije po volji režima pa da dobiju prostor u glavnim novinama (na primer, u *Politikinoj* rubrici "Odjeci i reagovanja") ili učešće u emisijama glavne televizije.

Ovi drugi, po pravilu iskusni novinari, gledaju na aktuelna politička zbivanja sa velikom zabrinutošću. Vrata režimskih medija za njih su zatvorena. U nastojanju da se i njihov glas čuje, pokrenuli su nedeljnik *Vreme*, koji se afirmisao kao samostalan i opozicioni list. U svom prvom broju (29. X 1990) *Vreme* je objavilo analitički članak na četiri strane pod naslovom "Može li se raspasti Jugoslavija?". Autor članka Milan Milošević najveću opasnost vidi u nabujalom nacion-

alizmu, pa rezonuje: "Ako šovinizam i slepa mržnja onemogućće reformu i Jugoslavija stvarno počne da se raspada, to će običnim ljudima stvoriti pakao... prekid komunikacija, preseljenja, napetost i diktature, možda ropstvo."

Ove jeseni političko rukovodstvo Srbije iniciralo je propagandnu kampanju čiji je cilj rušenje predsednika savezne vlade Ante Markovića. Prvi očigledan znak da je akcija krenula bilo je bojkotovanje ekspozea jugoslovenskog premijera u Saveznoj skupštini od strane Televizije Beograd. Odluku da ne prenosi njegov govor u parlamentu uprava Televizije je objasnila ciničnom izjavom da "taj događaj nikog ne zanima" (*Vreme*, 19. XI 1990). U isto vreme održavane su demonstracije ispred Savezne skupštine na kojima su nošeni transparenti sa parolama "Dole ustaška vlada!" i "Ante, prevarante!", što je dokaz da je događaj ipak nekog zanimao. Ova bitka završena je dosta brzo, porazom savezne vlade i pobedom republičkih centara moći.

Sve bliže ratu

(Mart 1991)

Krajem januara Televizija Beograd emitovala je filmski zapis o ilegalnom uvozu oružja u Hrvatsku, koji je tajno snimila i montirala služba JNA. Emitovanje zapisa imalo je dejstvo pravog šoka, jer se videlo kako general JNA Martin Špegelj naoružava Hrvatsku za rat protiv Srba. Očekivalo se da će se posle ovoga nešto krupno desiti u Jugoslaviji, smena u vrhu državne vlasti, možda i vojni puč, u svakom slučaju hapšenje Špegelja i njegovih pomagača. Međutim, ništa se nije desilo, izuzev što je i na jednoj i na drugoj strani nacionalistička temperatura porasla.

Uključivanje materijala vojnih službi u televizijske programe predstavlja novu fazu u jugoslovenskom medijskom ratu, fazu u kojoj je "istina postala prva žrtva" a emocije važnije od činjenica. To je psihološki rat u kome se za protivnike ne biraju reči i kvalifikacije, ili ako se biraju onda moraju biti najnegativnije. Jednu malu analizu političkog govora u štampi napravio je novinar Stojan Cerović, koju je objavio u današnjem *Vremenu* pod nazivom "Gebels je za njih – amater". Ono što je za srpsku štampu najnegativnije, za hrvatsku je

najpozitivnije, i obrnuto. Na primer: za srpsku štampu Franjo Tuđman je naslednik Ante Pavelića, on je fašistoidan, ustašoidan, genocidan, izdajnik hrvatskog naroda i plaćenik Zapada, a za hrvatski tisak on je veliki državnik, mudar, dostojanstven i staložen, čovek koji je podigao hrvatski rejting. Za srpsku štampu Slobodan Milošević je ono što je Tuđman za hrvatsku – mudar, nepokolebljiv, odlučan i moderan državnik, čovek koji je vratio dostojanstvo srpskom narodu. Ista ličnost je za hrvatsku štampu staljinista i boljševik, nastavljac diktatorskog komunizma i "čovjek koji zaluđuje Srbe". (*Vreme*, 4. III 1991).

Država protiv opozicije

(Mart 1991)

Devetog marta u Beogradu je održan miting opozicije, veći i žešći od svih prethodnih. Zahteve opozicije, upućene predsedniku Republike i najvećim državnim organima, pročitao je Vuk Drašković, predsednik SPO, pred više desetina hiljada demonstranata. Glavni cilj mitinga, koji je prerastao u višednevne demonstracije, bio je da primora vlast da izvrši demokratizaciju medija. Vlast je sa svoje strane preduzela sve mere da miting ne uspe, računajući na pomoć milicije, vojske, partijskog aparata, državne bezbednosti i, naravno, novinara. U okršaju demonstranata i snaga poretka bilo je svega što se u takvim prilikama može videti – pendreka, kamenica, dimnih bombi, gumenih metaka, razbijenih izloga, vodenih topova, tenkova. Dogodila su se i dva smrtna slučaja, poginuli su jedan milicioner i jedan demonstrant, a više desetina je povređeno.

Uporedo sa bitkom na terenu, odvijao se još jedan rat, isto tako žestok – medijski rat rečima. Na strani vlasti bili su RTS, *Politika*, *Večernje novosti* i drugi državni mediji, a opoziciju su podržavali Studio B, Radio B-92 i nekoliko stranačkih listova. Najmanje ih je bilo koji su prema demonstracijama zauzeli neutralan stav i izveštavali nepristrasno i objektivno, a normalno bi bilo da ih je najviše. U ove poslednje mogla bi se svrstati *Borba*.

Među najčešće upotrebljenim izrazima kojima je režimska *Politika* prikazala opozicione snage dominirali su: "snage haosa i bezumlja", "agresivni demonstranti", "politički avanturisti", "počinioci nasilja",

“militantna desnica”, “izdajnici srpstva” i sl. Istovremeno, predstavnici vlasti i SPS nazivani su “odgovornim rukovodiocima”, “snagama mira i demokratije”, “demokratskom Srbijom”, “iskrenim rodoljubima” itd.

Dopingovanje naroda

(Septembar 1991)

Ovo nije novinarstvo, ovo je specijalni rat. Svakog dana gledam produženi Dnevnik sa specijalnim izveštajima sa ratišta u Hrvatskoj. Unakaženi leševi, uplakane žene i deca, porušene kuće, zgarišta. Potresna svedočenja o mučenju srpskog življa. Pre neki dan negde sam čuo, ili pročitao, da su kod jednog hrvatskog ustaše pronašli ogrlicu od odsečenih prstića srpske dece. Na televiziji je prikazana reportaža, koja će mi dugo ostati u sećanju, o popu koji drži poluugljenisanu lobanju, ljubi je i priča da je to bila glava srpskog dečaka koga su ubili Hrvati. Čuo sam negde i priču o igranju fudbala odsečenim glavama protivničkih vojnika. Moji poznanici koji su gledali hrvatsku televiziju kažu da u njenim programima ima toga još više. Samo što tamo umesto hrvatskih ustaša, decu kolju srpski četnici. I tako svaki dan novi specijalni TV dodatak, nova doza mržnje. Narod je već dopingovan i spreman za rat. Hoćemo oružje.

Kako poboljšati imidž Srbije

(Oktobar 1991)

Institut za novinarstvo organizovao je pre neki dan okrugli sto pod nazivom “Kako poboljšati imidž Srbije”. Učesnici u raspravi su brojnim primerima ilustrovali propuste u vođenju propagande, ne

Da propaganda podiže borbena raspoloženje naroda potvrđuju i dve ankete Instituta za političke studije, sprovedene na uzorku od 1.000 punoletnih građana Srbije: jedna krajem avgusta 1991, u vreme kada je počinjao rat u Hrvatskoj, i druga krajem oktobra iste godine, u vreme kad se oružani rat naveliko rasplamsao. U prvoj anketi 80 odsto građana odgovorilo je da je za očuvanje mira, dok se za nastavljjanje rata do konačne pobede izjasnilo svega 13 odsto ispitanika. Za dva meseca ratno raspoloženje Srbije se znatno izmenilo: broj građana koji su se izjasnili za očuvanje mira smanjio se za 16 odsto.

samo prema inostranstvu nego i prema sopstvenom javnom mnjenju, i dokazivali da je propaganda koju vodi srpska vlada više pamfletska nego informativna, da je introvertna i nemošta za Evropu i da njene poruke, kako u svom aksiološkom okviru tako i u dizajnu, jeziku i stilu, nisu prilagođene "modernom komunikacionom kodu evropskog sveta". Bilo je i konkretnih predloga kako da se unapredi srpska propaganda prema inostranstvu – "da se osnuje moderan i autonoman kompjuterski informativni centar koji će pomagati stranim novinarima u traganju za informacijama, da se osnuje više informativnih centara u velikim svetskim metropolama, da se, uz konsultaciju nauke, izradi strateški plan vođenja propagande i izvrši koordinacija rada svih subjekata koji utiču na stvaranje imidža Srbije".

Na okruglom stolu prisustvovao je i republički ministar za informacije Ratomir Vico. Učesnici skupa, među kojima i autor ove beleške, mogli su dobro da vide kako naš ministar u toku rasprave zapisuje nešto u svoj notes. Normalno, pretpostavljali smo da pravi pribeležke o primedbama i sugestijama učesnika rasprave. Tek na kraju skupa shvatili smo da je Vico, dok smo mi raspravljali o propagandi i radu njegovog ministarstva, sastavljao svoj govor za televiziju. Pet miliona građana čulo je na Drugom TV dnevniku ministrov govor o uspešnosti srpske političke propagande i videlo nas, učesnike rasprave, kako ga pažljivo slušamo i, podrazumeva se, u svemu podržavamo.

Junačenje pred TV kamerama

(22. avgust 1992)

Gledajući TV prenos iz Savezne skupštine, primećujem kako pojedini poslanici, naročito radikali, zastupaju "ratničku opciju". Govore zapenušano da se treba boriti do konačne pobede protiv svih neprijatelja, uključujući Ameriku i njene evropske saveznike. Nadvikuju se ko je veći Srbin i patriota, a one koji se s njima ne slažu proglašavaju kukavicama i izdajnicima. Manje ratoborni poslanici ne usuđuju se da protivreče, da i sami ne bi bili proglašeni izdajnicima.

Ovom "junačenju" se sinoć vrlo hrabro suprotstavio Milan Panić, predsednik Vlade SRJ, koji je otvoreno rekao da je ta militantna euforija velika glupost koja će odvesti Srbiju u nesreću. Panić je rekao još nešto, što navodi na ozbiljno razmišljanje. Da se Srbi nisu mnogo

junačili i svu svoju vojsku izveli na megdan turskoj sili na Kosovu polju 1389. godine, već da su se povukli u planine i otuda napadali neprijatelja, danas bi ih umesto deset bilo četrdeset miliona. Za naše rodoljupce u Skupštini njegovo izlaganje nije ostavilo baš nikakav utisak. Za njih je to bio samo još jedan dokaz da Panić nije patriota.

Rodoljublje je kod nas odavno profitabilan posao, naročito ako je veštačko i daleko od fronta. To je još sredinom prošlog veka dobro uočio Sterija Popović i opisao u svojoj komediji "Rodoljupci". One druge, prave rodoljube sa fronta, opisao je Laza Lazarević u priči "Sve će to narod pozlatiti". Nešto slično dešava se i danas: dok Sterijini "rodoljupci" drže patriotske govore u Skupštini, i povećavaju rejting svoje stranke pred izbore, Lazarevićeve patriote vraćaju se sa hrvatskih i bosanskih bojišta u zavojima i štakama. Kao što su bili prvi u ratu, oni će isto tako biti prvi i na izborima i glasati za omiljene bojovnike iz skupštinskih klupa.

Pljuvanje po mirovnjacima

(6. april 1993)

Najtužnije nešto što sam u poslednje vreme gledao na televiziji je miting mirovnjaka, koji je održan prekuće u Beogradu, pod parolom "Mir u Bosni - proleće u Srbiji". U TV dnevniku prikazan je snimak grupice ljudi ispred Savezne skupštine, posle čega je usledio komentar Stevana Grubača. Novi komentator, ne znam da li je iz redakcije ili spoljni "specijalac", osudio je miting sa toliko nipodaštavanja i vređanja mirovnjaka da im zadugo neće pasti na pamet da organizuju nešto slično u Srbiji. Nazvao ih je špijunima Alije Izetbegovića. Posebno im je zamerio što su nosili transparent sa parolom ispisanom latinicom. Mogu samo zamisliti šta o ovim ljudima misle moji poznanici u unutrašnjosti koji su gledali Drugi TV dnevnik. Kad bi Televizija, ne daj bože, došla na ideju da skuplja dobrovoljce za linčovanje mirovnjaka, siguran sam da bi se Srbija masovno odazvala, a da i ne govorimo o Crnoj Gori.

Više puta razmišljao sam o tome zašto naš narod ne voli ljude koji se zalažu za mir. Odavno, možda još od doseljenja Srba na Balkan, na mirovnjake se gleda kao na bića niže vrednosti, plašljivce i kukavice,

a u ratnim situacijama čak i neprijatelje. U poznatim "levim skretanjima" u vreme NOB mnogi mirovnjaci su svoje antiratno mišljenje platili glavom. Što je najgore, njih smatraju i nepatriotima, a to je greh koji se u vremenima kao što su ova sadašnja teško oprašta.

Novinari u sopstvenom ogledalu

(Jun 1993)

Redakcija časopisa *Novinarstvo* sproveda je ovih dana jednu anketu, neku vrstu dopisnog okruglog stola, o odgovornosti novinara za rat. Obraćajući se istaknutim poslenicima novinarskog poziva i određenom broju naučnika i profesora univerziteta, novinar Miloš Mišović, koji je organizovao anketu, napisao je u pozivu za raspravu: "Da bi se znalo ko je, u vremenu kada se pripremao prljavi rat, kosio a ko vodu nosio, potrebno je da novinari i novinarska organizacija stanu pred sopstveno ogledalo i moralnim merilima profesije procene kakvu su ulogu odigrali u stvaranju ratne psihoze."

Dobili smo odgovore od dva akademika, pet profesora univerziteta i osam novinara. Većina učesnika ankete smatra da novinari nisu glavni krivci za rat, ali da, zavisno od položaja i uticaja u redakcijama, snose deo krivice. Njihova krivica je u tome što su prihvatili da služe politici i političarima koji su zagovarali rat. Jedan od novinara, učesnika u raspravi, napisao je u svom prilogu: "Ukoliko ikada bude utvrđivana odgovornost za jugoslovnski haos u kome je stradalo toliko ljudi, kreatori ratničkog javnog mnjenja neće sigurno biti zaobiđeni." Drugi učesnik, takođe novinar, napisao je: "Neki među nama biće na optuženičkoj klupi budućeg jugoslovenskog Nirnberškog procesa, ako ga uopšte bude."

Moje mišljenje o ovom pitanju najbliže je shvatanju koje je izneo dr Dragan Popadić, docent Filozofskog fakulteta, u svom prilogu naslovljenom "Zajednička odgovornost". Popadić piše da su novinari odigrali veoma važnu ulogu u širenju mržnje na prostorima bivše Jugoslavije. Oni su saučesnici u izazivanju rata ali nisu glavni krivci za rat. Redosled krivaca je sledeći: prvi su vodeći političari a za njima vodeći srpski intelektualci, naučni i kulturni radnici, koji su odavno

počeli da govore o neminovnosti rata i da podstiču "precenjene ideje i ksenofobiju". Novinari su samo njihove ideje dalje širili, davali im prostor u medijima, ali nisu govorili umesto njih.

Svet o nama

(Decembar 1994)

Završeno je istraživanje "Jugoslavija u svetskim medijima", koje je radila grupa istraživača Instituta za novinarstvo. Analizirano je 214 tekstova (članaka, komentara, intervju), objavljenih 1994. godine u vodećim medijima sedam zemalja – SAD, Nemačke, Velike Britanije, Francuske, Rusije, Italije i Austrije. Po oceni Instituta, to su i države koje imaju najviše uticaja na zbivanja u Jugoslaviji i Srbiji. Uglavnom, dobili smo očekivane rezultate. Srbiju najviše napadaju nemački mediji, zatim slede mediji iz Austrije, SAD i Velike Britanije. Najviše pozitivnih stavova evidentirano je u tekstovima objavljenim u ruskim medijima.

U toku 1994. u žiži interesovanja svetskih medija bili su ratni sukobi na teritoriji bivše SFR Jugoslavije i umešanost Srbije u tim sukobima. Mediji su imali pretežno kritički (negativan) stav prema politici Srbije, u čemu su prednjačile nemačka i austrijska glasila. Glavnog krivca vide u ličnosti predsednika Srbije Slobodana Miloševića, koga nazivaju inspiratorom jugoslovenskog građanskog rata. Usmerenost medijskih poruka prema Jugoslaviji (u %) je sledeća:

	Pozitivno	Negativno	Neutralno
SAD	20	42	38
Rusija	31	29	40
V. Britanija	16	42	42
Nemačka	11	64	25
Francuska	25	39	36
Italija	10	40	50
Austrija	17	56	27

Naše istraživače najviše je iznenadilo to da ni u jednom od analiziranih priloga, čak ni ruskim, nema pozitivnog stava o ljudskim

pravima i slobodama u Jugoslaviji. U završnu tabelu uneti su sledeći podaci (izraženi u procentima), koji se odnose na to pitanje: pozitivan - 0, negativan - 70, neutralan - 30.

Nevidljiva opozicija

(30. jul 1995)

Pre neki dan izglasana je odluka u Skupštini Srbije da se ukinu direktni TV prenosi sa skupštinskih zasedanja. Odluka je doneta na vanrednoj sednici, tako reći na prepad, većinom glasova i bez prethodne najave, kasno uveče posle iscrpljujuće diskusije o penzijskom zakonu. Nešto se krupno iza brda valja čim se na ovakav način donosi odluka. Mora da nam Vlada priprema neki restriktivni zakon, ili još nešto gore. Kad dođe taj trenutak, opozicija će moći da kritikuje vladu i vladajuću partiju, ali to izvan Skupštine neće niko čuti ni videti.

Zahvaljujući TV prenosima uživo, parlamentarna opozicija mogla je ponešto da utiče, ako ne na vlast ono na javno mnjenje. U skupštinskim debatama ona je bila čak nadmoćna, što se moglo videti i na televiziji. Opozicioni poslanici podnosili su bezbroj amandmana na vladine predloge, za koje su znali da će biti odbijeni, samo da bi narodu mogli saopštiti svoje ideje. Za njih je skupštinska debata bila prilika da pokažu svoju učenost i oratorske sposobnosti dok se uloga režimskih poslanika svodila uglavnom na dizanje ruku prilikom glasanja. Pojedini opozicioni oratori ponašali su se u Skupštini kao prave televizijske zvezde. Zato nije čudo što je opozicija doživela ukidanje direktnih prenosa kao udar na svoja prava i slobode. Izgleda da su televizijski prenosi jedino pitanje u kome je srpska opozicija potpuno složna. Već je najavljeno formiranje saveza opozicionih stranaka za borbu protiv ograničenja skupštinskih TV prenosa.

Crni mesec

(30. avgust 1995)

Ovogodišnji avgust može se svrstati u jedan od najtragičnijih meseci u istoriji srpskog naroda posle Kosovskog boja. U munjevitom napadu Tuđmanove soldateske pala je Srpska Krajina, a ista opasnost preti i Republici Srpskoj. Danima gledamo na TV ekranima egzodus

Srba iz zapadnih krajeva. Tužna kolona traktorskih prikolica, kamiona i seljačkih zaprega, sa izbezumljenim starcima, ženama i decom – kreće se prema matici Srbiji. Oni koji bi trebalo da su na začelju, da štite svoj narod, već su stigli u Srbiju i daju izjave o krivcima za tragediju. Naravno, krivi su neki drugi a ne oni koji su pobjegli sa ratišta. Za beogradsku televiziju je najvažnije da niko kao krivce ne pominje političare sa Dedinja.

Nad bosanskim Srbima nadvila se još jedna opasnost – da ih bombarduju NATO avioni. Pre neki dan granate su pale u srpsko Sarajevo. Mediji javljaju – poginulo preko 30, ranjeno preko 80. Muslimani tvrde, a mediji prenose, da su granatirali Srbi, a Srbi da su to učinili muslimani. Američki mediji javljaju da su granate došle iz srpskog pravca. Ako to poveruje i NATO, eto nam još jednog egzodusa.

Beogradski nedeljnik *Telegraf* zloslutno javlja u današnjem broju da Tuđman kreće na Banjaluku i najavljuje novu opasnost pod krupnim naslovom "Scenario za ustanak na Kosovu". Zaista premnogog nam je ovih dana nesreća i opasnosti koje dolaze sa zapada a sad nam *Telegraf* proriče i opasnost sa juga. Šta da radimo, da bežimo nekud, da se spremamo za novi rat, ili da mirno čekamo nove "godine raspleta"?

TV manipulacije

(12. decembar 1995)

Televizija je medij sa kojim se najlakše manipuliše. S malo veštine, uz manjak novinarske etike, svaki događaj se može prikazati gledaocima drugačije nego se u stvarnosti dogodio, a da opet sve izgleda objektivno. Uzmimo, na primer, večerašnji Drugi dnevnik Televizije Beograd, koji je počeo izjavama građana o potpisivanju Dejtonskog sporazuma na mirovnoj konferenciji u Parizu. Ako bi se sudilo po ovim izjavama, emitovano ih je desetak, svi građani Srbije, sto posto, smatraju da je predsednik Milošević potpisivanjem tog akta učinio veliku stvar za srpski narod. On je apsolutni pobednik, mudriji od svih drugih državnika, spasilac srpskog naroda, da nije njega bila bi katastrofa – izjavljuju veseli građani pred TV kamerama. Razmišljam: da li je moguće da od deset slučajnih prolaznika svih deset daju gotovo iste izjave. Ubeđen sam da to nije moguće, pogotovo ne u Beogradu. Znači, u pitanju je nešto drugo – ili režija (novinar unapred izabere građane i dogovori se s njima

šta će reći), ili montaža (snimi se veći broj izjava a emituju se samo one koje se uklapaju u šemu). Ako se ovako nastavi, a verujem da hoće, onda eto nam još jednog državnog praznika. Kad možemo da slavimo Kosovski boj, koji smo izgubili, zašto ne bismo i Dejtonski sporazum u kome smo pobedili.

Atentat na Studio B

(16. februar 1996)

Sinoć udarna vest na BK televiziji: Gradska vlada imenovala novi upravni odbor Studija B, koji je postavio novog v.d. direktora i v.d. glavnog i odgovornog urednika. Iako više od godinu dana opoziciona štampa piše da je posle nacionalizacije *Borbe* na redu Studio B, vest je za mene bila iznenađenje. Nisam očekivao da će gradska vlast izvršiti preuzimanje Studija B na tako grub i nepopularan način. Mislio sam da će naći neki suptilniji način uspostavljanja kontrole. Po svemu sudeći, vladajućoj partiji se jako žurilo, pa gradska vlada nije imala vremena mnogo za taktiziranje i smišljanje drugih metoda. Uostalom, ima i dosta razloga za žurbu – nezadovoljstvo naroda raste, štrajk prosvetnih radnika je u toku, čuju se i kritike Dejtonskog sporazuma, približava se deveti mart, priprema se kongres SPS. Moguće su i ovakve kalkulacije: bolje žrtvovati malo "imidža" Srbije u svetskoj javnosti nego prepustiti Studio B opoziciji.

U današnjoj štampi objavljena je izjava jednog gradskog funkcionera da su promene u Studiju B izvršene u "cilju poboljšanja uređivačke politike i veće slobode medija". To je objašnjenje za domaću javnost. Ništa novo. Slične mere su i u prošlosti pravdane potrebom za većom slobodom štampe. Tako je bilo 1920, kad je doneta zloglasna Obznana, kao i 1929. kad je u interesu "veće slobode" zabranjena sva opoziciona štampa.

Kongres kao medijski spektakl

(2. marta 1996)

Gledao sam direktan prenos partijskog kongresa SPS koji je održan u velikoj sali Sava centra na Novom Beogradu. Sve je kao nekad u vreme Tita, samo drugačije dizajnirano. To isto samo malo drukčije,

kako bi rekao Vuk Karadžić. Predsednik partije i države ulazi važno i dostojanstveno u pratnji obezbeđenja na isti način kao i nekadašnji Predsednik. Velika radost u sali, delegati ozarena lica ustaju i dugo aplaudiraju. Predsednik prilazi govornici i drži govor koji delegati često prekidaju burnim aplauzima. Na kraju govora delegati ponovo ustaju i aplaudiraju, sve dok Predsednik ne sedne na svoje mesto. Televizijske kamere "šetaju" po sali, pokazuju delegate, da narod vidi koliko su brojni i koliko su srećni što su tu. Jedan moj poznanik kaže da mu ovaj Kongres liči na turističku promociju – nema diskusije, nema pitanja, samo referati, uz reklamnu prezentaciju partijskih uspeha na velikom ekranu iza govornice. Sve je do detalja izrežirano za televizijski prenos, uključujući i nastup predsednika partije. Za razliku od nekadašnjeg Predsednika, koji se obraćao živim ljudima, sadašnji Predsednik govori televizijskim kamerama.

Miting – na trgu i na televiziji

(14. mart 1996)

Prošlo je pet dana od 9. marta a još pouzdano ne znam šta se tog dana dešavalo na Trgu Republike u Beogradu. Osim da je tamo držan miting opozicije. Na osnovu onoga što sam video na Drugom TV dnevniku državne televizije u Vrbasu (gde sam bio na vikendu), mogao sam samo zaključiti da je na miting došlo nekoliko hiljada građana koji su se razišli pre nego je skup završen. Prikazan je montirani snimak kako Vuk Drašković govori građanima koji odlaze u suprotnom pravcu. Za TV gledaoce u Vrbasu bilo je više nego ubedljivo da Beograđani nisu hteli da slušaju Vuka. Izgledalo mi je to malo sumnjivo pa sam isto veče nazvao sina koji stanuje u centru Beograda i pitao ga koliko je građana bilo na mitingu. Odgovorio je – najmanje sto hiljada. U *Dnevnom telegrafu* od 11. marta pročitao sam izjavu Vuka Draškovića koji kaže da je na "Trgu slobode" bilo više od sto hiljada građana. *Politika* je tu cifru smanjila na deset hiljada i u komentaru "Autogol opozicije" ocenila miting kao potpuni neuspeh. Po povratku u Beograd, pitao sam komšiju, koji je učestvovao na mitingu, da mi kaže pravu istinu o broju učesnika. Po njegovoj proceni (on je mašinski inženjer, treba mu verovati), na Trgu Republike okupilo se 9. marta između dvadeset i trideset hiljada

građana. Rekao mi je još da se mnogo razočarao kad je u subotu več, po povratku sa mitinga, čuo vest na televiziji da je tamo bilo samo nekoliko hiljada "radoznalaca i slučajnih šetača". Zar oni ne vode računa da ih sluša trideset hiljada očevidaca – pita se komšija. Mogao sam da mu odgovorim, a nisam, da Televizija Beograd ne pravi izveštaje za očevice, nego za nekoliko miliona onih koji nisu bili na mitingu.

Koordinirana kampanja

(22. april 1996)

U toku je prava ofanziva protiv udružene opozicije, a vode je udruženi mediji RTS, *Politika*, *Večernje novosti*, *Borba* i agencija Tanjug. Pomalo pomaže i BK Televizija. Logistika je, zna se gde – u štabu SPS. U sinočnjem Drugom TV dnevniku čitan je komentar koji je objavljen u današnjim *Večernjim novostima*. Imam taj komentar ispred sebe. Za autora Stefanovića današnja opozicija je "arsenik razdora, nasilja i laži", njenim mitinzima prisustvuju samo "šetači i slučajni prolaznici", i tako do kraja komentara – optužbe bez argumenata, lepljenje etiketa, omalovažavanje. Da je razmišljao o čitaocima, autor je mogao pronaći i ubedljivije a manje uvredljive "argumente". Očigledno je da on nije mnogo razmišljao o čitaocima, jer komentar nije ni pisan za njih, već za neke nevidljive moćnike iz logističkog štaba kojima će se to svideti.

Nedavno je na sličan način Televizija prepričala jedan tekst iz "sutrašnje" *Politike*, objavljen pod naslovom "Vuk Drašković traži stranu intervenciju u Srbiji". Da bi dokumentovala tvrdnju da opozicija sve radi po nalogu stranih sila, TV Beograd je prikazala snimak BK Televizije (verovatno napravljen skrivenom kamerom) iz koga se vidi kako u nekoj kafani sede lideri Koalicije "Zajedno", Vuk Drašković, Zoran Đinđić i Vesna Pešić. Njima prilazi čovek u mantilu, baš u trenutku kad komentator pominje otpravnika poslova nemačke ambasade u Beogradu. U sledećem trenutku iza stola ustaje Vuk Drašković i pruža čoveku u mantilu nekakav papir a komentator izgovara reči "strana intervencija". Ostalo mi je nejasno da li to novinar komentariše snimak, ili je neki arhivski snimak upotrebljen da bi se

pojačao efekat komentara. Važno je da će čitaoci sutrašnje *Politike* imati "neoborive" dokaze da je sve ono što piše u pomenutom tekstu prava istina.

Propagandni rat koalicija

(17. oktobar 1996)

U jeku je predizborni propagandni rat za osvajanje poslaničkih mandata u Saveznoj skupštini i odborničkih mandata u lokalnim organima vlasti. Žestoku borbu vode dve koalicije - Udružena levica (SPS, JUL i ND) i opoziciona Koalicija "Zajedno" (SPO, DS i GSS). Borba se vodi, kako bi vojnici rekli, iz svih oruđa i oružja. Gledano sa strane, bitka nije ni malo ravnopravna jer teška oružja (RTS, *Politika*, *Večernje novosti* i Tanjug) može da koristi samo leva koalicija, dok koalicija "Zajedno" ima na raspolaganju medije sa ograničenim dometom (privatne listove i neke lokalne radio-stanice). Ovih dana u ofanzivi je levica koja dalekometnim haubicama bombarduje sve krajeve Srbije. Grmljavina je toliko jaka i zastrašujuća da će naterati da glasaju za nju i oni koji nisu nameravali. Jedan moj rođak iz unutrašnjosti, inače privatni preduzetnik, kaže da će se učlaniti ili u SPS ili u JUL, jer otkad je počela predizborna kampanja nije dobio nijedan posao samo zato što mu je sin u opoziciji. Možda to i nije pravi razlog, ali on je ubeđen da jeste. Zbog toga će, pretpostavljam, na izborima pokazivati okolo svoj glasački listić, da svi vide da nije glasao za opoziciju.

Kad glavni događaj nije vest

(20. novembar 1996)

Od pojave prvih dnevnih novina pa do danas poštuje se pravilo da se najvažnija vest objavljuje na prvoj strani. Dnevници koji žive od čitalaca retko će izneveriti ovo pravilo, osim kad je u pitanju "viša sila", na primer, cenzura. Oni drugi, koji su više orijentisani na državu ili partiju nego na čitaoce, rade to ponekad i dobrovoljno, zna se iz

kakvih razloga. Ovih dana čitaoce u Srbiji najviše interesuju rezultati drugog kruga izbora od 17. novembra. Još se ne zna ko je pobedio, iako su protekla tri dana od izbora. Zbog toga sam jutros ustao ranije nego obično i kupio tri dnevna lista. *Dnevni telegraf* i *Blic* donose na prvoj strani više vesti o izborima, među kojima i vest da je juče opozicija u Beogradu proslavila izbornu pobjedu. Vidim da su izbori glavna tema privatnih listova, ali ne "društvene" *Politike*. U njoj skoro nema ništa o izborima, kao da nisu ni držani. Nešto malo može se pročitati na 14. strani, ali ne o onome što najviše interesuje čitaoce – o rezultatima izbora u glavnom gradu. *Politika* je objavila izjavu predsednika SPS Beograda da je levica pobedila u Kolubarskom okrugu i vest da su na pokrajinskoj listi pobedili socijalisti a o rezultatima izbora u Beogradu ni reči. Juče sam čuo, i to od čoveka iz vlasti, da se *Politika* toliko udvara režimu da je čak rukovodstvu SRS-a neprijatno zbog toga.

Tužna "Politika"

(28. novembar 1996)

Danas sam video kako izgleda zgrada *Politike* posle sinoćnjih demonstracija opozicije, koje su izbile zbog poništavanja izbornih rezultata od 17. novembra. Slika doista tužna: u prizemlju razlupana stakla, ona nešto višojica naprsila od kamenica, fasada isprskana ostacima od razbijenih jaja, nekoliko radnika Gradske čistoće metlama čiste staklenu srću. Atmosfera kao posle velike nesreće. Nije u pitanju materijalna šteta, nego sramota. Zar je *Politika* dočekala da je njeni čitaoci gađaju kamenicama i pokvarenim jajima. Gledam gore prema prozorima ima li koga. Nema, niko ne izviruje. Građani prolaze pored zgrade, ne zadržavaju se, kao da je i njihov stid. Poneko za trenutak zastane, osmotri polupane izloge i prođe.

Od jednog prolaznika čujem da su prethodnog dana demonstranti palili *Politiku* ispred njene zgrade. Koliko mi je poznato, to je četvrto paljenje *Politike* u njenoj 92-godišnjoj istoriji. Prvi put palili su je komunisti 1919. godine, zbog njene antikomunističke propagande, drugi put to su učinili studenti 1968, zbog neobjektivnog izveštavanja

o studentskim demonstracijama, treći put antikomunisti (1990), zbog prokomunističke propagande, a glavni razlog najnovijeg paljenja je udvoričko izveštavanje u vreme predizborne kampanje.

Lažiranje stvarnosti

(13. decembar 1996)

Juče popodne išao sam u centar grada da vidim šta se dešava na demonstracijama opozicije. Moje "izviđanje" počelo je na Studentskom trgu, gde je bilo okupljeno desetak hiljada studenata, a završilo se kod "Londona", na raskrsnici ulica Srpskih vladara i Kneza Miloša. Na tom mestu zastala je kolona šetača da održi kraći miting. Atmosfera više karnevalska nego štrajkačka. Masa naroda, po mojoj proceni najmanje 50.000 građana, popunila sav vidljivi prostor, ima i starijih i mlađih, čak i dece; neko zviždi, neko trubi, većina razgovara i čeka da kolona krene u novu šetnju. Glavnu atrakciju predstavlja vozilo nazvano "vukođindibus", nešto što liči i na kombi i na lokomotivu, sa dimnjakom iz koga kulja crni dim, sa lutkom Slobodana Miloševića i velikim zvučnikom iz koga trešti muzika Bore Čorbe. Ispred vozila i na vozilu desetak transparenata i zastava, među kojima se ističe američka. Prizor snima desetak TV kamermana, domaćih i stranih.

Naravno, miting nije mogao proći bez govora leaderske trojke - Vuka, Vesne Pešić i Đinđića, koji su kritikovali aktuelnu vlast i rekli ponešto na račun vladajuće familije i krađe glasova na izborima. Pre nego se narod počeo razilaziti, pošao sam kući da vidim kako demonstracije izgledaju na televiziji. BK Televizija objavila je u svom "Telekomu" kraću informaciju, uz snimak na kome se vidi grupa studenata. U Drugom dnevniku Televizije Beograd, umesto izveštaja, objavljene su dve-tri izjave građana koji osuđuju demonstracije. Za današnju *Politiku* demonstracije su samo "još jedna šetnja građana" čiji se broj stalno smanjuje. Stav *Borbe* vidi se iz naslova komentara "Kad manjina maltretira većinu" i "Pod tuđim zastavama". Ono što sam čuo i video sinoć na televiziji i pročitao u jutrašnjoj štampi potpuno se razlikuje od onoga što sam video i čuo na licu mesta. Pa sad veruj medijima.

Tatarske skupštine

(4. april 1997)

Izraz "tatarska skupština" prvi put sam čuo na jednom samoupravnom sastanku pre petnaestak godina. Koliko se sećam, bio je to zbor radnika Instituta za novinarstvo. Svi prisutni govorili su uglas, upadajući jedan drugom u reč, i ne slušajući šta onaj drugi govori. Iznerviran ovakvim načinom diskusije, tadašnji direktor Instituta dr Aleksandar Spasić prokomentarisao je raspravu rečima "ovo je prava tatarska skupština". Slične skupštine, zvane "okrugli stolovi" i "javne rasprave", slušam i gledam ovih dana na raznim televizijama. Tema je sloboda medija, a povod novi predlog zakona o javnom informisanju. Na BK televiziji držan je prekjuče okrugli sto na kome su učestvovali predstavnici šest političkih stranaka, tri režimske i tri opozicione. Baš kao na onom samoupravnom zboru, svi govore istovremeno, nadvikuju se i upadaju jedan drugome u reč. Voditelj nastoji da uvede kakav takav red, ali ga niko ne sluša. Najagresivniji je lider radikala Šešelj, koji "seče" levo i desno, vređa sagovornike i ubacuje neke svoje "štosove" da bi zbunio protivnike. Očigledno, učesnicima je mnogo važnije da impresioniraju gledaoce nego da kažu nešto pametno o temi o kojoj se raspravlja. Sve je u funkciji stranačke propagande. Slušam juče u obližnjoj kafani kako komšije komentarišu ovaj okrugli sto. Za njih je apsolutni pobednik Šešelj, jedini on govori prave stvari, dok ostali samo nešto mudruju. Približavaju se izbori – Šešelj ante portas.

Da li je novi rat na pomolu?

(29. jul 1997)

Očevici smo medijskog sukoba, prerano je da ga nazovemo ratom, između SPS-ove Srbije i polovine DPS-ove Crne Gore. Na jednoj strani su postrojeni i spremni za rat RTS, *Politika*, *Politika ekspres*, *Borba*, *Večernje novosti*, Tanjug, a na drugoj RTV Crne Gore i *Pobjeda*. Sukob je do te mere zaoštren da je dovoljna jedna dodatna varnica pa da "vojske" krenu u rat. Juče se u Podgorici zbilo događaj koji bi, plašim

se, mogao da bude ta varnica. Sinoć je u kasnim večernjim satima Studio B emitovao reportažu o dočeku delegacije SPS u Podgorici, koja je pošla tamo da podrži struju Momira Bulatovića u sukobima sa strujom Mila Đukanovića. Prizor retko viđen u Crnoj Gori – umesto pozdrava i dobrodošlice, gostima je priređen doček trulim paradajzima i jajima.

Jutros sam kupio šest dnevnih listova da vidim šta pišu o "dočeku" u Podgorici. Najpre sam bacio pogled na prve strane *Politike* i *Borbe*, sa strepnjom da ću na njima ugledati velike naslove o neprijateljskim demonstracijama u Crnoj Gori, što bi značilo da je medijski rat između bratskih republika počeo. Srećom, takvih naslova danas nema. Oba lista dala su umirujuće glavne naslove, koji govore o prijateljskom susretu dve partijske delegacije. Da se radi ipak o ozbiljnom sukobu može se pročitati na unutrašnjim stranama. I *Politika* i *Borba* objavile su iste (Tanjugove) materijale, samo pod različitim naslovima, u kojima možemo naći i ovakve izraze: "razbojnički prepad", "huliganski napad", "crnogorski šverc-biznismeni" i sl.

Za razliku od režimskih listova *Politike* i *Borbe*, nezavisni dnevници *Blic*, *Demokratija*, *Dnevni telegraf* i *Građanin* objavili su izveštaje, sa krupnim naslovima na prvim stranama, da je delegacija SPS dočekanu u Podgorici paradajzom, jajima i starim cipelama. Urednik *Građanina* Aleksandar Tijanić prokomentarisao je ovaj događaj rečima da "akcija predstavlja samo vojnu vežbu, ali ne i stvarni rat", uz opasku da "prava igra tek počinje".

Medijski bum ili kaos

(7. avgust 1997)

Ove godine dobili smo dva nova ministra za informacije, republičkog i saveznog. Republički ministar je Radmila Milentijević, penzionisana profesorka iz Amerike, inače poreklom iz Srbije, a savezni sekretar za informacije je Goran Matić, član Direkcije JUL-a. U javnosti je mnogo prisutnija ministarka Milentijević, koja se pročula svojim verzijama novog zakona o javnom informisanju. Jednog dana daje izjave kako Srbija ima najdemokratskiji sistem informisanja, a

drugog dana kako taj sistem treba dovesti u red. Ovih dana javila je da je sa svojom ekipom pripremila konačan predlog zakona i dostavila ga Skupštini na konačno usvajanje. Jedan od retkih koji je video taj predlog, Slavko Ćuruvija, glavni urednik *Dnevnog telegrafa*, dao je sledeću izjavu: "Predlog je napravila dama koja nema pojma o informisanju, a ni prilikama u zemlji, pa bi joj najbolje bilo da se vrati odakle je i došla."

Nedeljnik *Vreme* predstavio je u prošlom broju (26. VII 1997) nešto drugačiju medijsku sliku Srbije, u tekstu "Frekventno zavođenje reda". Autor tog teksta Aleksandar Ćirić tvrdi da Srbija umesto buma doživljava medijski kaos. Pozivajući se na zvanične izvore, on piše da u SR Jugoslaviji radi bez dozvole 347 radio-stanica (od toga u Srbiji 333) i 153 TV stanica (u Srbiji 146). Ćirić govori o novom talasu represije nad nezavisnim medijima u Srbiji i prilaže spisak 53 lokalnih radio i TV stanica kojima je Savezno ministarstvo za telekomunikacije zabranilo rad. "Prvo puste ljude da investiraju novac i malo rade, pa ih onda zatvore - obično onog trenutka kad počnu da prave svoj informativni program"; konstatuje Ćirić.

Srbija pred izbore

(18. septembar 1997)

Danas je poslednji dan kampanje za predsedničke i parlamentarne izbore u Srbiji. Sutra i prekosutra su dani izborne tišine, a u nedelju su izbori. Sve je u znaku izbora. Jutros sam kupio svih dvanaest informativno-političkih listova, koji izlaze u Beogradu, i ustanovio da su zajedno izborima posvetili 63 strane, od ukupno 244. Na osnovu objavljenih televizijskih programa izračunao sam da će beogradske TV stanice danas emitovati oko 25 časova predizbornog programa (vesti i izveštaja, stranačkih promocija, predstavljanja predsedničkih kandidata, predizbornih spotova i sl). Na radiju će toga biti još i više.

Ovogodišnja izborna kampanja biće zapamćena i po neobično žestokom ratu plakata. Pročitao sam u današnjim novinama da je samo Demokratska stranka odštampala dva i po miliona antiizbornih plakata. Koliko li su tek štampane stranke koje se bore za pobedu na

izborima? Kao i vodeni cvetovi, predizborni plakati žive vrlo kratko, najčešće samo jedan dan. U toku noći neko ih pocepa ili nalepi na njih svoje plakate. Ove godine dominiraju plakati sa portretima u boji tri glavna pretendenta za predsednika Srbije – Lilića sa uzdignutom pesnicom, Draškovića u kneževskoj pozi i retuširanog Šešelja.

Danas pre podne posmatrao sam kako izgleda rat plakata u centru Beograda. Nekoliko momaka došlo je kombijem Demokratske stranke na Terazije i izlepilo sve stubove i panoe najnovijim antiizbornim plakatama, a malo dalje od njih, na Trgu Republike, isto je radila jedna grupa esepovih momaka. Imao sam priliku da vidim kako izgleda i isplakatirana Šumadija. Prošli vikend proveo sam u Arandelovcu i okolnim selima. Plakati su svuda – na stambenim zgradama, radnjama, tarabama, drveću. Na jednoj okuci kod sela Trešnjevica ugledao sam siluetu čoveka kako nepomično stoji. Izdaleka, izgledao mi je kao lovac koji sačekuje svoje drugove. Tek kad sam se primakao, video sam da je to slika lidera SPO-a u prirodnoj veličini, pričvršćena na jednom stubu pored ceste.

Istorija se ponavlja

(1. oktobar 1997)

Naša istorija obiluje političarima koji se, dok su u opoziciji, bore za slobodu štampe, a čim dođu na vlast rade suprotno – guše slobodu štampe. Jučerašnje izbacivanje demokrata iz gradske uprave i preuzimanje njihovog javnog glasila neodoljivo podseća na obračun komunista sa demokratskom opozicijom 1945. godine. Odmah posle dobijenih izbora, u jesen 1945, komunisti su izbacili iz Vlade predsednika Demokratske stranke Milana Grola, proglasivši ga neprijateljem naroda i eksponentom trulog Zapada, i ugušili njegovu *Demokratiju*. Juče, odmah posle republičkih izbora, udruženi pobednici – socijalisti, radikali i espesovci – po hitnom postupku smenili su lidera demokrata Zorana Đinđića sa položaja gradonačelnika, izbacili članove Demokratske stranke iz gradske vlade, smenili upravu Studija B i postavili novu upravu. Kao i komunisti pre 52 godine, uradili su to po partijskoj direktivi, brzo, jednoglasno i bez rasprave. U raskrinkavanju starih

demokrata, a naročito njihovog lidera Grola, istakao se Milovan Đilas, predratni revolucionar i borac za slobodu javne reči a posleratni progonitelj opozicije. Žestoku borbu protiv novih demokrata, posebno njihovog lidera Đinđića, ovih dana vodi Vuk Drašković, doskora prvi opozicionar i borac za oslobađanje medija. Ipak, ima tu i nekih razlika. Ovi prvi, mislim na komuniste, radili su to ozbiljnije i na duži rok, a ovi drugi više mi liče na političke profitere i kalkulante. Neko je već rekao da se istorija najčešće ponavlja kao farsa.

Crnogorski izbori u beogradskim medijima

(16. oktobar 1997)

Sudeći po onome što su sinoć na BK televiziji jedan drugom rekli predsednički kandidati Momir Bulatović i Milo Đukanović, crnogorski izbori neće se završiti mirno. Pale su optužbe za koje su se nekad u Crnoj Gori potezali livori. Medijski rat između "momovaca" i "milovaca" u Crnoj Gori zahuktao se do usijanja. U crnogorsku predizbornu borbu umešali su se i mediji iz Srbije, koji samo dolivaju ulje na vatru. Režimski mediji navijaju za Bulatovića i revnosno prenose sve što njegove pristalice u Crnoj Gori kažu protiv Đukanovića. Za njih je Milo crnji od crnog đavola, on je razbijač SR Jugoslavije, antisrb, mafijaš, švercer i profiter, kriminalac, izdajnik i šta sve ne još. Srpska opoziciona štampa opet prenosi stavove režimske štampe u Crnoj Gori, koja podržava Mila. Današnji *Dnevni telegraf*, *Blic* i *Naša borba* objavili su vest iz Podgorice da je tamo uhapšena grupa kriminalaca iz Srbije, koja je poslata u Crnu Goru da pomaže frakciju Momira Bulatovića. Istu vest preneo je i Radio "Slobodna Evropa", što znači da se problem crnogorskih izbora internacionalizuje.

Kako izgleda, za izbore u Crnoj Gori najviše su zainteresovani ovdašnji Crnogorci. Za njih je to pitanje nad svim pitanjima "Biti il' ne biti, pitanje je sad!" Beogradski "milovci" tvrde da ako pobedi Momo gotovo je sa Crnom Gorom, a "momovci" izjavljuju – desi li se suprotno, gotovo je sa Jugoslavijom. Bez obzira ko pobedi, Crna Gora ostaće još dugo podeljena. Verovatno da i to nekom odgovara – ovde ili napolju.

. Julovske teze

(3. april 1998)

Današnje *Vreme* objavilo je na prvoj strani sliku Mire Marković uz veliki naslov "Boginja lova na izdajnike". Tekst na unutrašnjoj strani počinje rečima: "Rata možda i neće biti, ali će borba protiv neprijatelja biti tako žestoka da kamen na kamenu neće ostati." Koji su to neprijatelji i kakvu nam borbu najavljuje *Vreme*? Iz daljeg teksta može se videti da se naslov odnosi na govor Mire Marković na izornoj konferenciji JUL-a u Zemunu, održanoj 25. marta o. g. Direktorka JUL-a obelodanila je na toj sednici neprijateljsko delovanje "pete kolone" u Jugoslaviji.

Evo jednog inserta iz istorijske optužbe, koju su neki novinari nazvali "martovskim tezama" Mire Marković. "Ti saveznici se nalaze u delu tzv. nezavisnih medija, u nekim izdavačkim kućama, u licu lidera nekih političkih partija na desnici, ali i u ponekom desničaru ili karijeristi instaliranom u levici, u jednom broju korumpiranih i manipulisanih intelektualaca, stručnjaka, javnih ličnosti, mladih ljudi."

Ovi nalazi neodoljivo podsećaju na poznatu Šuvarovu "Belu knjigu" iz 1984. godine, u kojoj su identifikovani nosioci neprijateljskih idejnih stavova u tadašnjoj Jugoslaviji. Inicijator rasprave o tadašnjoj "petoj koloni" bio je Stipe Šuvar, u ono vreme glavni ideolog Saveza komunista Hrvatske, a nešto kasnije i SK Jugoslavije. On je izjavio na partijskom plenumu da se radi o širokoj duhovnoj kontrarevoluciji koja je "izdanak i produžena ruka krstaškog ideološkog rata protiv svega što je socijalističko i komunističko". Od "Bele knjige" do "Martovskih teza" izgleda da se u Jugoslaviji sve raspalo osim pete kolone.

Pismo "Evropljaninu"

(21. april 1998)

Cenjena Redakcijo, sa velikim interesovanjem sam očekivao, a evo danas i dočekaao, prvi broj vašeg "modernog srpskog nedeljnika". Što se tiče vizuelnog izgleda, nemam nikakvih primedbi – sve je na

visokom nivou, moderno i evropski. Međutim, sudeći po ovom broju, nisam baš ubeđen da će list privući veliki broj čitalaca. Bojim se da ne prođe kao ove naše građanske stranke na izborima, koje imaju dobre (evropske) programe, pametne i obrazovane lidere, ali šta im вреди kad ih neće nebeska Srbija.

Kao dugogodišnji istoričar novinarstva, prihvatio sam staru sentencu da je istorija učiteljica života. Primenjeno na našu temu, to bi moglo da znači da se i iz istorije novinarstva može ponešto naučiti. Evo vam i dva primera, jedan naš i jedan evropski. Pre sto godina, u vreme kad su Srbijom vladali kralj Aleksandar i Draga Mašin, novinar Pera Todorović, Srbin po rođenju a Evropljanin po obrazovanju, pokrenuo je novi list kome je dao čisto srpsko ime *Hajdučija*. Za kratko vreme *Hajdučija* je postala najčitaniji list zahvaljujući reportažama o nasilju i zločinima ondašnjih srbijanskih hajduka, preteča današnjih mafijaša.

Drugi primer je mnogo poznatiji i nije naš. Veliki francuski novinar Emil Zola, danas poznatiji kao književnik, objavio je, takođe pre sto godina, članak "Optužujem", u vidu otvorenog pisma predsedniku Francuske Republike. U članku je optužio mnoge državne institucije i ličnosti, generale, ministre, javne tužioce, sudije, a na kraju i samo Ministarstvo rata, koje u štampi vodi "sramnu kampanju kako bi zavelo javno mnjenje i prikrilo svoju grešku".

Predlažem redakciji *Evropljanina* da u sledećem pilot-broju uvede dve rubrike: jednu na prvoj strani, sa naslovom "Optužujemo", u kojoj će objaviti prvo otvoreno pismo predsedniku SRJ, i drugu, na dve unutrašnje strane, pod naslovom "Hajdučija u Srbiji". Možete dodati - "i Crnoj Gori". Ubeđen sam, mogu čak i da se kladim s vama, da će ove dve rubrike izazvati veću pažnju javnosti nego sve ostale zajedno.

IV

RAT ZA KOSOVO

Dnevničke beleške
1998--1999.

Srbija verovatno nije bila nikada toliko dugo, u kontinuitetu, u žiži interesovanja svetske javnosti kao u periodu od aprila 1998. do juna 1999. Glavni predmet interesovanja bila je kosovska kriza, a problem – kako da se kriza reši. Srbija je smatrala da je Kosovo isključivo njen unutrašnji problem, koji će ona sama rešiti, dok su velike sile imale drugačije mišljenje. Gordijev čvor presekao je srpski narod koji je na referendumu, održanom krajem aprila 1998, odlučno rekao "ne" međunarodnoj zajednici i velikim silama.

Polu godine posle referenduma Srbija je rešavala problem na terenu, uz aktivno učešće svoje vojske i policije. Krajem septembra 1998. predsednik srpske vlade Marjanović izvestio je Narodnu skupštinu ovim rečima: "Na Kosovu vlada mir, terorističke bande su razbijene." Međutim, to nije bio i kraj kosovske drame. Ubrzo je usledio mirovni dogovor između predsednika SRJ Miloševića i američkog izaslanika za Balkan Holbruka, ali ni on nije dao očekivane rezultate. Zapadna alijansa je i dalje, pod pretnjom bombardovanja, insistirala da Milošević dozvoli ulazak NATO trupa na Kosovo.

Posle neuspelih pregovora u Rambujeu i Parizu, Alijansa je uputila SR Jugoslaviji ultimatum – ulazak NATO trupa na Kosovo ili bombardovanje. Skupština Srbije, uz sveopštu podršku naroda, odbila je ultimatum. Usledilo je bombardovanje koje je trajalo punih 78 dana. Drama se završila usvajanjem Rezolucije Saveta bezbednosti, 10. juna 1999, koju su prihvatile sve naše parlamentarne stranke, izuzev radikala. Deset dana kasnije svetski mediji su javili da su se jugoslovenske oružane snage povukle sa Kosova i da su njihovo mesto zauzele NATO trupe, preimenovane u KFOR.

Dijalog, pre svega

(13. april 1998)

Reč "dijalog" nikad u Srbiji nije bila popularna kao ovih dana. Čuje se na sve strane, izgovaraju je političari, novinari, obični građani. Najveći značaj pridaju joj portparoli vladajućih stranaka. Oni govore a mediji prenose do širokih narodnih masa.

Dijalog nije samo obična reč stranog porekla, nego i način rešavanja političkih sporova. U dijalogu je, konačno, nađen i ključ za rešenje kosovske krize. Treba samo da sednu Srbi i Albanci i razgovaraju preko stola umesto preko nišana. Ko se prvi setio dijaloga kao rešenja ovog problema, još je nepoznato javnosti. Izgleda da je neko od ovih emisara iz američke "šatl" diplomatije.

O tome kako će se putem dijaloga rešiti spor star više od jednog veka kod nas još niko ozbiljno ne razmišlja. Ja čak mislim da niko i ne veruje da se problem može rešiti na taj način. Reč je ušla u opštenarodnu upotrebu samo zato što ju je prihvatio naš predsednik. Da je on rekao nema dijaloga ta reč bi bila izbrisana iz političkog govora.

Predstavnici Srba izjavili su da pristaju na dijalog pod određenim uslovima: da druga strane ne postavlja pitanje nezavisnosti i da se u razgovore ne mešaju strane države. Već je zakazan referendum na kome će Srbija reći "ne" međunarodnoj zajednici. Albanci traže sve suprotno. Oni pristaju na dijalog pod uslovom da im velike sile garantuju nezavisnost. Nekakvog dijaloga će možda i biti, ali dogovora, bojim se, neće zadugo.

Narod je rekao "ne"

(Subota, 25. aprila 1998)

Ovaj mesec protekao je u znaku narodnog referenduma koji se završio juče, kako bi drugačije nego trijumfalno. Juče je Srbija rekla "ne" međunarodnoj zajednici i time podržala predlog predsednika SR

Jugoslavije o rešavanju kosovske krize. Još pre nego su glasovi prebrojani, počelo je opštenarodno veselje. Igralo se narodno kolo na gradskim trgovima i pevale pobedničke pesme. U Kruševcu je bio vatromet, a Beograđani su prošetali pored američke i nemačke ambasade, prkosno im stavljajući do znanja da Srbi neće strane tutore. Juče se videlo ko je vera a ko nevera, ko je patriota a ko nije. Oni koji su bojkotovali referendum svrstali su sami sebe u nepatriote.

Ovogodišnji april može se proglasiti i mesecom propagande. Tako napadnu propagandu pamte samo građani u poodmaklim godinama. Dobro se sećam izbora iz 1945. kada je narod "odlučivao" ko će vladati Jugoslavijom – Tito ili kralj i izbeglička vlada. I tada je najvažnije bilo da narod masovno izađe na izbore, da se svetu dokaže kako se u Jugoslaviji poštuje narodna volja. Uoči izbora u naše selo svakodnevno su dolazili partijski agitatori i išli po kućama i ubeđivali seljake da obavezno izađu na izbore. Isto ono što su činili seoski agitatori daleke 1945. sada rade medijski propagandisti u prestonici Jugoslavije. Promenila su se samo sredstva, principi su ostali isti.

Isto kao novembra 1945, tako je i aprila 1998. narod unapred znao rezultate izbora. Glavni državni mediji emitovali su izjavu jednog člana JUL-a koji je petom kolonom nazvao sve one koji će bojkotovati referendum. Slične poruke slali su nam i predstavnici boračkih organizacija i razna staračka udruženja. I rezultat je otprilike isti kao 1945. godine – oko 97 odsto izašlih birača glasalo je onako kako je preporučila vladajuća partija.

Režija po starom scenariju

(Nedelja, 30. avgust 1998)

Po svemu sudeći, srpska vlada rešila je da krene u veliku propagandnu ofanzivu za pridobijanje javnog mnjenja u korist svoje politike na Kosovu. Stekli su se svi uslovi da ova ofanziva bude uspešna: sve relevantne političke snage u Srbiji jedinstvene su u osudi šiptarskog separatizma, Rusija i Kina dale podršku politici našeg predsednika, Zapadu ne odgovara rat na Balkanu. Naš mlađani ministar za informa-

cije izjavio da ćemo sigurno dobiti medijski rat protiv unutrašnjih i spoljnih neprijatelja. Osim toga, na raspolaganju našim medijima stoji kompromitujući materijal o tzv. Oslobođilačkoj vojsci Kosova. Ako ova ofanziva ne uspe, onda nešto nije u redu ili sa javnim mnjenjem ili sa vladinom propagandom.

Događaj od pre dva dana može se smatrati početkom medijske ofanzive. Srpska policija otkrila je u jednoj krečani u selu Klečka ugljenisane srpske leševe. Kao dokaz strašnog zločina, državna televizija je snimila i emitovala snimke ugljenisanih kostiju, jednu lobanju i ostatke obuće i sve to pokazala svetu. Da kod gledalaca ne bi ostale kakve dileme čiji su leševi, emitovan je i razgovor sa živim svedokom, jednim mladim članom terorističke organizacije, koji je ispričao stravičnu priču o silovanju devojčice pred majkom, vađenju očiju i sečenju ušiju pre spaljivanja u krečani.

Sve mi se čini da je ovu tužnu predstavu izrežirao, ili napisao scenario, neko iz Srpskog pokreta obnove, možda i lider stranke. Evo na osnovu čega tako mislim: RTS i *Politika* u svojim izveštajima pominju 22 spaljene žrtve u Klečki, dok Studio B uporno insistira da je tamo spaljeno najmanje sto žrtava. Studio B, koji je pod upravom ljudi iz SPO, zamera *Politici* zašto umanjuje broj žrtava. Prizor u Klečki mnogo me podseća na iskopavanje kostiju iz hercegovačkih jama početkom devedesetih godina, u vreme kad se najviše čitao roman "Nož" Vuka Draškovića.

Hoćemo li da ratujemo?

(Nedelja, 27. septembar 1998)

"Hoće li ovi zbilja da nas bombarduju? Hoće. Hoćemo li se braniti svim raspoloživim sredstvima? Hoćemo. Hoćemo li pobediti? Naravno da nećemo." Ovako počinje današnji komentar Bogdana Tirnanića u *Dnevnom telegrafu*. Povod za pisanje komentara autoru su poslužile najnovije pretnje NATO da će nas bombardovati zbog Kosova. Namera pisca je očigledna, a ona je da se skrene pažnja javnosti na ponašanje ratobornih političara u trenutku kad se nad Srbijom nadvila velika opasnost. Skoro da nema dana kad neki stranački lider ili portparol

ne izjavi da će se Srbija i Jugoslavija suprotstaviti svim svetskim silama koje pruže ruku prema Kosovu, uključujući i NATO.

Sva Tirnanićeva pitanja u komentaru su vrlo aktuelna i logična, što se ne bi moglo reći za njegov treći odgovor. Ko će danas u Srbiji reći da ne možemo pobediti one koji nameravaju da nas bombarduju? Naravno, neće niko, pa čak ni oni koji su potpuno ubeđeni da nemamo šansi u ratu sa Amerikom i NATO-om. Kad bi tako nešto neko izjavio, odmah bi bio proglašen za izdajnika i petu kolonu.

U ovom trenutku sve zavisi od toga šta će reći naš vođa. Ako on izjavi da ne možemo pobediti velike sile i NATO, nastaće opštenarodno razočarenje. Ako izjavi da možemo pobediti, onda eto nam rata. I nove šanse za veliku pobedu na Kosovu polju koju će naši potomci slaviti sledećih šest vekova. Zato sam siguran da on neće razočarati svoj narod i reći da ne možemo pobediti. Velike vođe nikad ne izgovaraju takve reči.

Zabrana defetizma

(Petak, 9. oktobar 1998)

Kad sam pročitao u štampi da Vlada Srbije priprema nekakvu uredbu o zabrani defetizma, posumnjao sam u svoje leksikološko znanje. Do juče sam smatrao da je defetizam osećanje blisko pesimizmu koje se manifestuje u vidu duhovne klonulosti i neverice u uspeh. Nije mi bilo jasno kako se takva osećanja mogu zabraniti administrativnim putem. Brzo sam potražio Vujaklijin Leksikon stranih reči i u njemu pročitao da je defetizam provobitno označavao "mišljenje i politiku onih koji nisu verovali u pobedu u Prvom svetskom ratu, nego su tražili da se zaključi mir po svaku cenu". Tek tada sam shvatio da je cilj uredbe da se učutkaju svi oni koji ne veruju u pobedničku politiku Srbije i traže zaključenje mira pre pobeđe.

U ime svoje partije, a možda i vladajuće koalicije, sinoć je na Televiziji vođa radikala rekao: Ako ne možemo da hvatamo Amerikance, možemo njihove pristalice u Srbiji. Kod njega nema ništa okolo, sve je direktno i konkretno. Američke pristalice su tzv. nezavisni

mediji, dopisnici stranih listova i redakcije radio i TV stanica koje prenose (reemituju) programe Glasa Amerike, Slobodne Evrope, Bi-Bi-Sija i Dojče velea.

Sad znamo ko su naši defetisti. Njih Vlada može zabraniti, ali kako će zabraniti širenje defetizma iz inostranstva? To je nekad, kad nisu postojali elektronski mediji, bilo jednostavno – uvede se preventivna cenzura i zabrani rasturanje strane štampe. Kako će danas Vlada sprečiti gledanje satelitskih programa? Možda još tu nešto i može postići, ali kako će onemogućiti slušanje stranih radio-emisija na tranzistorima kojih ima toliko da im se broja ne zna? Uostalom, videćemo ubrzo kako u praksi funkcioniše sloboda informisanja bez defetizma.

Telegrami podrške

(Utorak, 14. oktobar 1998)

Od juče sa svih strana u Beli dvor stižu telegrami podrške povodom mirovnog sporazuma o Kosovu, koji su potpisali jugoslovenski predsednik Milošević i američki izaslanik Holbruk. Današnjoj *Politici* bile su potrebne cele četiri strane da bi objavila nazive i imena pošiljalaca telegrama. Iako još niko ne zna šta piše u sporazumu, pa ni *Politika*, podršku mu je dala cela referendumska Srbija, ista ona Srbija koja je pre nekoliko meseci rekla "ne" mešanju međunarodne zajednice u pregovore sa Šiptarima.

Kao što je i običaj, predsedniku su prvi čestitali njegovi najbliži saradnici. U zajedničkom saopštenju SPS-a i JUL-a, objavljenom juče, piše da je Milošević tvorac miroljubive politike i pregovaračkog dijaloga. Telegram predsednika srpskog parlamenta završava se rečenicom: "Ističem zadovoljstvo što ste tokom razgovora očuvali dostojanstvo i ugled naših građana i države u celini." Zapažen je i telegram podrške predsednika vojvođanske skupštine, koji je čestitao Miloševiću što je sprečio treći svetski rat.

Na osnovu objavljenih telegrama u današnjoj štampi, budući istoričari moći će da konstatuju da je potpisivanjem sporazuma

Milošević učinio za Srbiju sledeće: odbranio je njen suverenitet, integritet, dostojanstvo i nacionalni ponos i pokazao principijelnost, hrabrost i državničku sposobnost u vođenju unutrašnje i spoljne politike. Iz opšte euforije davanja podrške ugovoru sa Amerikancima štrči samo saopštenje SPO, koje je večeras emitovano na TV Studiju B. U saopštenju je podržan mirovni ugovor koji je potpisao Milošević, a čestitka je upućena lideru SPO Vuku Draškoviću, koji je zaslužan za upoznavanje svetske javnosti sa istinom o Kosovu. Što je pravo pravo je da i Vuku pripadne bar jedno parčence od velike slavljeničke torte.

Svi naši neprijatelji

(Sreda, 13. januar 1999)

Kad *Politika* izađe sa naslovom preko četiri stupca na prvoj strani, prethodnog dana se sigurno desilo nešto izuzetno važno. Ako još ispod naslova stoje fotografije tri političara među kojima nema predsednika, onda stvar postaje i zagonetna. O čemu se zapravo radi? Tri potpredsednika Vlade Srbije, Marković, Šešelj i Bojić, održali su juče hitnu konferenciju za štampu i pokazali novinarima nekakav papir sa zaglavljem američke špijunske organizacije CIA. Na papiru, crno na belo, piše da CIA daje dolare za rušenje režima u Beogradu. Konačno, pribavljeni su dokazi za ono što je naša vlada već odavno znala.

Sad više nema dilema ko su nam domaći neprijatelji i izdajnici. Prema veličini dolarskih iznosa, navedenih u papiru, neprijatelje možemo svrstati u nekoliko grupa. U prvoj grupi su lideri opozicionih stranaka, kojima je za ovu godinu namenjeno 10 miliona US dolara, i nezavisni mediji za koje je predviđena ista svota. Po pet miliona dolara predviđeno je za nevladine organizacije i obrazovanje (druga grupa), dva miliona namenjena su omladinskim organizacijama (treća grupa), a po jedan milion predviđen je za podmićivanje sudija, članova izbornih komisija i sindikata.

Detaljniji podaci mogu se naći u objavljenom izlaganju potpredsednika Šešelja. On je na konferenciji za štampu rekao da su najveći iznosi predviđeni za lidere Saveza za promene, "koji već odavno rade

protiv Srbije i srpskog naroda". Na platnom spisku CIA nalaze se i neke organizacije za ljudska prava i zaštitu čovekove okoline, zatim grupa ekonomista "G-17", alternativni univerziteti, na kojima predavanja drže specijalni agenti CIA, kao i jedan sudija iz Vrhovnog i jedan iz Ustavnog suda.

Sinoć je javio Studio B da su stigli demanti iz Amerike, ali to ni malo ne menja stvar. Obeleženi neprijatelji ostaju neprijatelji, što je danas potvrdio i portparol JUL-a. On je na konferenciji za štampu naveo imena lidera i nazive medija koji dobijaju pomoć iz Amerike.

Koalicioni trust mozgova

(Sreda, 13. januar 1999)

Najnoviji medijski rat protiv neprijatelja svih boja inicirala je vladina potpredsednička trojka koju sačinjavaju najučenije političke glave Srbije: Ratko Marković, Vojislav Šešelj i Milovan Bojić. Svaki od njih može ispred svog imena staviti prof. dr i pohvaliti se objavljenim knjigama. Samo Šešelj ima oko 50 štampanih knjiga (podatak iz "Ko je ko u Srbiji"). Po svemu sudeći, ova trojka namerava da učini ono što nije moglo prethodnih pet ministara za informacije – da raskrinka najmoćniju svetsku silu i razobličiti petu kolonu u Jugoslaviji. Na vanrednoj konferenciji, održanoj juče u Vladi Srbije, podneli su dobro pripremljene referate na temu CIA i njeni plaćenici u Jugoslaviji.

Prvi je govorio Marković, što mu i pripada kao članu najjače partije. Jedna njegova rečenica već je ušla u javnu upotrebu, citiraju je i režimski i opozicioni mediji. Pred domaćim i stranim novinarima je izjavio da je Srbija bogatija od Amerike jer ima nacionalnu čast i obraz, za razliku od Amerike koja ima samo dolare. Citiranje zasluhuje i ova njegova rečenica: "Kad ona (Amerika) oceni da je režim u jednoj zemlji autoritaran, šalje vreće dolara i baca ih u džepove domaćih čankoliza i pohlepnika sa zadatkom da obore sopstvenu državu, odnosno vlast izabranu demokratskim putem."

Specijalista za domaće izdajnike Šešelj rekao je: "Ti plaćenici spremni su da sopstvenu državu bace pod noge, da je unište da bi

zaradili šaku dolara." Na pitanje novinara šta Vlada preduzima da spreči unos američkih dolara u Jugoslaviju, on je odgovorio: "Nećemo sprečavati unos deviza, ali ćemo žigosati ove aktivnosti."

Kao i njegov koalicioni partner, i Bojić je dobar orator. Objašnjavajući ko su pobornici tzv. slobode javne reči koji dobijaju američke dolare, on je rekao: "To su oni koji su se u laži obogatili i do donošenja Zakona o javnom informisanju živeli kao bubreg u loju."

Guslarska retorika

(Petak, 5. februar 1999)

Jučerašnje zasedanje Narodne skupštine Srbije ući će u najmanje tri istorije. Prvi put posle uvođenja višestranačkog sistema sazvan je srpski parlament da razmotri pitanje Kosova, što je samo po sebi dovoljno da uđe u hroniku značajnih događaja. Ovo zasedanje će se sigurno pominjati i u knjigama o represiji nad medijima. U vreme direktnog TV prenosa neko iz redakcije povremeno je čitao unapred pripremljeni tekst samo da narod ne bi čuo šta govore opozicioni poslanici. Koliko je meni poznato, to je prvi slučaj u istoriji srpskog novinarstva da redakcija ometa sopstveni program.

Skupštinska debata predstavljala je pravi vatromet guslarske retorike. Po tome će verovatno ostati najduže u sećanju TV auditorijuma. Ličila je više na oratorsko takmičenje u patriotizmu nego na poslaničku raspravu. Izuzev nekoliko opozicionih poslanika, koje zbog ometanja iz redakcije niko nije razumeo šta govore, svi učesnici debate su čitali ili naizust kazivali svoje patriotske tirade. Sve je bilo u duhu guslarskih pesama iz Kosovskog ciklusa "Ko izdao braću na Kosovu, dabogda mu se dom iskopao" i slično. Ako neko bude pravio antologiju novije guslarske retorike, neće moći zaobići govore dva istaknuta člana JUL-a, oba doktora nauka. Kad doktori zagude, milina ih je slušati.

Inače, guslari su jedini Srbi koji su imali koristi od Kosovskog boja. Njih nikad nisu zvali da ratuju, već samo da guslaju uoči bojeva i posle bojeva. Nijedna pobeda nije slavljena bez guslara, niti

izgubljena bitka oplakivana. Ko nije ušao u guslarsku pesmu, kao i da nije bio u ratu. Guslari su promovisali i junake i izdajnike. Da nije njih, Miloš Obilić i Vuk Branković bili bi odavno zaboravljeni.

Novi igrači

(Mart 1999)

Naša državna propaganda dobila je nedavno značajno pojačanje. U jeku medijskog rata ubačena su u igru dva glavna političara iz opozicione partije SPO – predsednik Vuk Drašković i njegov najbliži saradnik Milan Komnenić. Prvi je postavljen na mesto potpredsednika Savezne vlade, a drugi je dobio položaj saveznog ministra za informacije. Njihov jedini zadatak je da pridobijaju strano javno mnjenje za jugoslovensku politiku u vreme kad se vodi odsudna bitka za rešavanje kosovske krize.

Koliko se sada može videti, novi igrači uneli su dosta živosti u propagandno takmičenje. Kazano sportskim rečnikom, oni izgaraju na terenu. Više su u avionu nego na zemlji: Beograd – Pariz – Rim – London. Nema značajnijeg svetskog medija koji nije objavio bar jedan njihov intervju. Njima nisu potrebni prevodioci, govore strane jezike kao da su im maternji. Sudeći po broju datih intervju a i izjava, oni su za našu stvar učinili za mesec dana više nego svi savezni ministri u proteklih nekoliko godina.

Međutim, ovo ne znači da će novi igrači dobiti i priznanja od vrhovne vlasti za uspešan rad. Ja čak mislim da će pre dobiti ono drugo – kritike, a možda i smene. Vladajućoj partiji ništa više ne smeta nego uspeh predstavnika rivalske partije. U pozadini velikog medijskog rata, koji vode združene patriotske snage Srbije protiv ostatka sveta, već se nazire unutrašnji rat za birače. Dešava se nešto što se može videti i na sportskim terenima: ubačeni igrači trče po terenu a niko od saigrača neće da im doda loptu. Čak ni onda kad su u prilici da daju gol. Sad je prilika da se u igru ubaci još koji novi igrač ili da se ova dvojica sasvim povuku u pozadinu.

Narod je za rat

(Sreda, 21. mart 1999)

Juče je održano vanredno zasjedanje Narodne skupštine Srbije. Rešavano je šta nam je činiti posle neuspelih pregovora u Rambujeu i Parizu. Ratovati ili prihvatiti ultimatum NATO alijanse? Srbija se ponovo našla pred dilemom – rat ili pakt. Oružani sukob sa najmoćnijom vojnom silom sveta ili kapitulacija? Kako se i očekivalo, u srpskom parlamentu nije bilo dileme – predstavnici naroda izjasnili su se za rat.

Zahvaljujući direktnom TV prenosu, celo biračko telo moglo je da čuje i vidi da su njegovi izabranici rešeni da brane Kosovo do poslednje kapi krvi. Kao i obično, najborbeniji su bili radikali, koji su dobili i najjače aplauze u skupštinskoj sali. Njihov lider podsetio je poslanike i TV auditorijum da su defetisti (to su oni koji ne veruju u pobedu) u Prvom svetskom ratu streljani na licu mesta. U dokazivanju da je rat protiv trulog Zapada opravdan i neizbežan, najubedljiviji su bili ju-lovci. Espeesovci su bili nešto umereniji ali ne manje odlučni da se brani otadžbina po svaku cenu. Od opšteg ratničkog raspoloženja odudarala su samo izlaganja dva-tri opoziciona poslanika, koja su propraćena uvredama i omalovažavanjem od strane većine.

Jutros sam se uverio da i u narodu vlada isto, ratničko raspoloženje. Svih desetak komšija koje sam sreo pre podne podržavaju odluku Narodne skupštine. U obližnjoj prodavnici trgovac je objašnjavao svojim mušterijama da je došao pravi čas da se obračunamo sa teroristima, očigledno misleći na Šiptare. Pred samoposlugom su se već vodili ozbiljniji razgovori – nekoliko penzionera razrađivalo je strategiju i taktiku borbe protiv Amerike i NATO-a. Naravno, niko nije sumnjao u našu pobedu, koju ćemo izvojevati čim dobijemo ruske rakete.

Bombe padaju noću

(Četvrtak, 25. mart 1999)

Jučerašnji dan, 24. mart 1999, istorijski je datum. Ceo svet već zna šta se juče desilo na nemirnom Balkanu. Avijacija najmoćnije svetske sile, zvane NATO, bombardovala je SR Jugoslaviju i to bez

objave rata. Kad sam sinoć čuo prve detonacije NATO bombi, odmah sam uključio radio, imajući u vidu da je to najbrže sredstvo javnog informisanja. Umesto vesti gde padaju bombe, Radio Beograd je emitovao propagandni tekst o zlikovačkom agresoru i nepobedivosti našeg naroda. Odmah zatim uključio sam Televiziju Beograd i suočio se sa sličnim komentarom. Prebacio sam se na Studio B i čuo dramatični glas Avrama Izraela, iz Gradskog štaba za uzbunu, koji je upozoravao građane da odmah gase svetla u svojim stanovima i krenu bez panike prema najbližem skloništu. Potom je zazvonio telefon. Rođaci iz Rakovice i Ugrinovaca javili su mi, pre elektronskih medija, gde su pale bombe. Sledećih nekoliko sati proveo sam pored radija i televizije i naslušao se raznih informacija i komentara.

Prve vesti koje sam čuo jutros bile su ohrabrujuće: vrhovni komandant pohvalio PVO za uspešnu odbranu, agresor pretrpeo znatne gubitke, Rusija i Kina osudile agresiju na Jugoslaviju. Divljenje herojskoj borbi i priznanja stižu sa svih strana. Umiren optimizmom koji je izvirao iz medija, izašao sam na ulicu da malo oslušnem i javno mnjenje. Prvu reakciju na noćasnje bombardovanje čuo sam od prodavačice novina u obližnjem kiosku. Ona je glasno, da je svi čuju, opsovala i oca i majku zlikovcu Klintonu i veštici Olbrajt. Ispred samousluge grupa penzionera, ista ona od juče, vodila je raspravu na višem nivou. Svi su jedinstveni u osudi agresora i uvereni u konačnu pobedu našeg naroda i vojske na čelu sa Miloševićem.

Vrtni patuljci

(Petak, 2. april 1999)

Oni nas bombama odozgo, mi njih protestima i parolama odozdo. Oni gađaju naše vojne i civilne objekte a mi njihovu politiku i etiku, pa ko duže izdrži. Tako sada izgleda rat između NATO i Srbije posmatran iz Beograda. Sudeći po izjavama naših političara, koje prenose svi mediji, mi smo već moralni pobednici. Bićemo i ratni ako ostanemo jedinstveni u podršci usvojenoj politici i vrhovnom komandantu.

Ono što su za NATO avioni i rakete, za nas su mediji i ubojite reči. Vredi zabeležiti kako mediji koriste svoje oružje protiv agresora. Prelistavajući današnju štampu podvukao sam ove reči i sintagme:

zločinci, kriminalci, fašisti, razbojnici, zlotvori, genocidno ludilo, genocidna agresija, nacistički manijaci, najokorelije ubice. Primetio sam da ovu terminologiju, koja mnogo podseća na agitpropovsko vreme, koriste svi mediji, što znači da je preporučena od istog štaba za propagandu.

I ovog puta pokazalo se da je narod inventivniji i maštovitiji od agitpropovskih "stručnjaka". Da bismo se u to uverili, dovoljno je da u današnjoj *Borbi* uporedimo ma koji tekst iz unutrašnjopolitičke rubrike sa pismom običnog čitaoca, objavljenim pod naslovom "Inostrani i domaći vrtni patuljci". Na primer, za *Borbinog* političkog komentatora Clinton je novi Adolf Hitler, Robin Kuk je njegov trabant, Solana najveći krvnik našeg naroda, a naša opozicija je peta kolona koja se prodaje za šaku dolara. Za narodnog dopisnika Clinton je seksualni manijak, Kuk liči više na vrtnog patuljka nego na pravog čoveka, a Solana je ličnost poremećenog uma i razuma. Opozicija je "naša bruka i sramota" a njeni lideri su domaći vrtni patuljci koji su se zavukli "u smrdljivu mišju rupu".

Takozvani optimisti

(Nedelja, 11. april 1999)

U jednoj svojoj belešci napisao sam da se uz pomoć masmedija može proizvoditi veštačka mržnja. Kao primer naveo sam srpsko-slovenački medijski rat iz 1989. Zaratila su dva naroda koja se nikad ranije nisu svađala samo zato što su to htela njihova politička rukovodstva. To isto danas mogu tvrditi i za neka druga emocionalna stanja kao što su optimizam i pesimizam. Veštački optimizam proizvode režimski mediji a ovaj drugi opozicioni. Pošto je uvođenjem ratnog stanja pesimizam zabranjen, dozvoljena je samo proizvodnja optimizma. Kako u praksi funkcioniše ta proizvodnja, mogao bih ilustrovati na bezbroj primera. Ovde ću navesti samo jedan primer. Sinoć su NATO bombarderi razorili kragujevačku "Zastavu" a jutros je predsednik srpske vlade izjavio, pred zabrinutim radnicima i TV kamerama, da ćemo na istom mestu brzo napraviti bolju i veću fabriku i zaposliti više radnika. Na televiziji se lepo videlo da je ta izjava razvedrila lica mnogih radnika.

Prirodni i veštački optimizam manifestuju se na različite načine. Pravi (prirodni) optimista je mlad i zdrav čovek vesele naravi, pun energije i vere u sopstvenu pamet i sposobnost. Kod veštačkih optimista sve je suprotno: oni su uglavnom srednjih i starijih godina, prosečnih plata i penzija, više nego u svoju veruju u pamet velikog vođe i vladajuće partije. Među veštačkim optimistima razlikujemo dve podgrupe: one koji slušaju i gledaju samo RTS i one koji, krijući od okoline, pomalo osluškuju i strane radio-stanice. Ovi prvi su podanički optimisti (odani su vođi i partiji) a drugi su takozvani ili polovični optimisti, koje nazivamo još i dvojnim ličnostima (javno govore jedno a tajno misle drugo).

Rusi dolaze

(Ponedeljak, 12. april 1999)

Nije prošlo ni dvadeset dana od prvih NATO bombi a ja sam tri puta proslavljao našu pobedu. I to sva tri puta zahvaljujući Rusima. Prva proslava bila je 24. marta uveče, pola sata pre nego su počele da padaju bombe na Beograd. U to vreme nalazio sam se u poseti kod jednog svog prijatelja, borca NOB i većitog optimiste, koga niko ne može pokolebati u uverenju da ćemo i ovu bitku dobiti. On je stoposto ubeđen da nas naša slovenska braća neće ostaviti na cedilu. Baš kad smo raspravljali o moći ruskih raketa, na TV ekranu ugledasmo Borisa Jeljcina kako poručuje Klintonu da drži dalje ruke od Jugoslavije. Za nas dvojicu bilo je to isto što i obustava rata pa smo, u tu čast, popili po jednu crnogorsku lozu.

Nije prošlo ni deset minuta, počеше da zavijaju sirene na uzbunu. Odjeknuše i prve detonacije. Pošao sam kući prilično razočaran. Moj optimizam povratio se tek 2. aprila kad sam na ekranu ugledao Ruse na protestnom mitingu u centru Beograda. Tada se Baburin, vođa delegacije ruske Dume koja je bila u poseti našoj zemlji, obratio srpskom narodu i rekao: "Danas imate naše srce a sutra ćete imati možda i naše rakete." Sutradan mi je jedan poznanik u poverenju otkrio tajnu da su ruske rakete već na putu. Sasvim dovoljan razlog da se uzajamno častimo jednim pićem u obližnjem bifeu.

Juče je bio Uskrs, najveći hrišćanski praznik. NATO nas nije poštedeo ni taj dan, čime je dokazao da je u službi najmračnijih sila na planeti. Da ipak nije sve crno, ubedila nas je Televizija emitovanjem optimističkog govora predsednika srpske vlade održanog u Kragujevcu. Još veći utisak na mene je ostavila izjava ruskog generala, komandanta interkontinentalnih raketa, koji je rekao da su njihove bojeve glave okrenute prema Zapadu. Ovu radosnu vest proslavio sam u krugu porodice, ali bez upotrebe žestokih pića.

Živi štitovi

(Utorak, 13. aprila 1999)

U jučerašnjoj *Borbi* veliki naslov na tri stupca "Mirno spavaj nano, mostove ne damo", i jedan manji na dva stupca "Novosađani danas branili ranjeni most". Scene kako Beograđani brane svoje mostove (drže se za ruke i pevaju patriotske pesme) od brutalne agresije NATO-a viđene su sinoć u satelitskim programima najvećih svetskih TV stanica (CNN, SKY, BBC). Večeras je o toj temi francuski radio (RFI) emitovao komentar "Živi štitovi u Srbiji". Autor komentara Stojan Cerović kaže da je to "čisto srpski izum" smišljen u propagandne svrhe.

Odbrana mostova živim štitovima prerasla je u čitav jedan pokret. Verovatno da nema grada u Srbiji, kroz koji teče neka reka, da nije organizovana odbrana mostova od NATO bombi i krstarećih raketa. Ko je god smislio ovu propagandnu kampanju (rekao bih da je neko iz JUL-a), mora mu se priznati originalnost i maštovitost. To potvrđuje i pismo-poruka, upućeno "svim ljudima na svetu" koje je objavljeno sa potpisom "Branioci svih jugoslovenskih mostova".

"Putuj naša poruko Savom i Dunavom do velikih i toplih i hladnih mora, do svih voda koje teku između naroda i ljudi, putuj i nosi našu nadu da će svet ustati protiv ropstva koje mu se sprema. Putuj naša poruko do ljudi na obalama i mostovima i prenosi im našu odvažnu odlučnost da zajedno sačuvamo svet." (*Borba*, 12. IV 1999). Gledao sam sinoć na televiziji kako svojim telima štite Brankov most u Beogradu mnogi istaknuti političari, među kojima sam zapazio i JUL-ove ministre Bojića i Čerovića.

Povratak otpisanih

(Sreda, 14. april 1999)

Ne verujem da u svetu postoji još jedna država tako bogata teoretičarima kao naša SRJ. U novije vreme, naročito posle agresije NATO-a, najbrojniji su teoretičari novog svetskog poretka. Srećemo ih na svakom koraku, na ulici, u autobusima, parkovima, kafanama, okruglim stolovima, promocijama. Prisutni su u svim medijima – štampi, radiju, televiziji i na Internetu. Juče sam prošetao Knez Mihailovom ulicom i Kalemegdanom i video najmanje deset grupica, uglavnom penzionera, kako živo raspravljaju o globalnim problemima savremenog sveta. Njihove teme su: promene u svetskom poretku, sumrak zapadne civilizacije, Evropa na raskršću, uloga Kine u uspostavljanju ravnoteže velikih sila i sl.

Pitao sam jednog kolegu otkud kod naših ljudi tolika sklonost za teoretisanje. On tvrdi da nam je to urođena osobina, više volimo da pričamo nego da radimo. Svoju tvrdnju potkrepio je citatom iz knjige nekog vizantijskog putopisca iz ranog srednjeg veka, koji je zabeležio da novodošla slovenska plemena imaju običaj da uveče dugo sede oko vatre i žučno raspravljaju o nekim nevažnim pitanjima. Ja ipak mislim da nam je ta sklonost došla od komunista. U sistemu koji su oni stvarali privilegovan položaj imali su marksistički ideolozi, a to su teoretičari. Ukidanjem jednopartijskog sistema, najveći broj komunističkih teoretičara promenio je zanimanje, mnogi su otišli u penziju, što ne znači da su prestali da teoretišu. Najnoviji događaji su dokaz da su bili u pravu kad su, u skojevskom oduševljenju posle Drugog svetskog rata, zastupali teoriju o imperijalizmu kao najvišem stadijumu kapitalizma.

Inadžijska propaganda

(Četvrtak, 15. april 1999)

Čuo sam od više ljudi da smo mi inadžijski narod. Ako u tome ima istine, ja mislim da ima, onda nije čudo što nam je i politika inadžijska. A kakva politika takva i propaganda. Inaćenje ima duboke korene u

našem narodu, moglo bi se čak reći genetske. Naši preci, seljaci, izmislili su više oblika ćeranja inata. Princip je – ko tebi oca, ti njemu i oca i majku. Neverbalni oblici seljačkog inata su: kod muškaraca odmeravanje od šake do lakta, kod žena okretanje zadnjeg dela prema protivniku, a kod dece plaženje jezika. Mudriji deo seljačkog naroda rekao je šta misli o takvoj "propagandi" u posloviци koja glasi "Od inata nema goreg zanata".

Svi ovi oblici prisutni su i u našoj savremenoj političkoj propagandi. Naravno, modernizovani dostignućima najnovije komunikacione tehnike i tehnologije. Ko god u svetu kaže nešto ružno o srpskom vođi, naša propaganda mu, putem satelita i Interneta, pošalje poruku da je njegov vođa zlikovac, monstrum, perverzniak i avetinja. Na agresivnu propagandu zapadnih medija RTS odgovara emitovanjem izveštaja sa protestnih skupova iz kojih se vidi i čuje šta naš narod misli o trulom Zapadu i njegovoj oružanoj sili.

Prkos je suština inadžijske propagande. U današnjoj *Politici* objavljen je izveštaj sa mitinga zdravstvenih radnika u Beogradu pod naslovom "Borićemo se prkosom, znanjem, radom i ljubavlju". Naslov ne bi ušao u moju beležnicu da to nisu reči koje je na mitingu izgovorio jedan profesor Medicinskog fakulteta, ako se ne varam i direktor Kliničkog centra Srbije. Za tog vrhunskog zdravstvenog naučnika i rukovodioca prkos je ispred znanja i rada. Eto šta čini politika i inadžijska propaganda.

Pesma nas je održala

(Nedelja, 18. april 1999)

Već dvadesetak dana na glavnom beogradskom trgu održavaju se antiratni koncerti protiv agresije NATO alijanse na Jugoslaviju. NATO bombarduje Beograd noću a Beograđani se brane danju prkosom, pesmom i igrom. Nema iole poznatog pevača ili pevačice koji nisu bar jednom dobrovoljno gostovali na ovim koncertima. Jedan pevač

poručio je agresorima da oni nemaju toliko bombi koliko mi imamo pesama. Osim pesme i igre, ima tu i raznih parola, transparenata, petardi i zaostalih instrumenata iz vremena opozicionih protesta. Neobavešteni stranci, koji ovo gledaju na satelitskim programima, verovatno misle da se sada u Srbiji održava neki prolećni karneval.

Ako bombardovanje potraje, naši mališani zapamtiće april 1999. kao najradosniji mesec. Okruženi pažnjom rodbine, naročito baka i deka, niko ih ne tera da idu u zabavišta i škole. Pre podne mogu da gledaju crtaće na TV Politici do mile volje. Oko podne vode ih roditelji na protestne koncerte gde mogu da vide i čuju svoje omiljene pevače uživo. Oni su i miljenici TV snimatelja koji često okreću svoje kamere prema najmlađim učesnicima antiratnih protesta.

Kad uveče počnu da zavijaju gradske sirene na uzbunu, mališanima se obezbeđuju najbolja mesta u skloništima, napravljenim u vreme Titove vladavine, donose im se razni slatkiši i američka coca-cola. Mnogi od njih videli su prvi put sebe na televiziji u izveštajima sa pevačkih protesta. Dečaci i devojčice koji su imali sreću da ih televizija zadrži malo duže u kadru, postaju te večeri zvezde skloništa. Dok ovo pišem, setih se romana moje mladosti "Kako se kalio čelik".

Vesli i Remzi Klark

(Ponedeljak, 17. maj 1999)

Dva Amerikanca, jedan naš najveći neprijatelj a drugi najveći prijatelj, prezivaju se Klark (Clark). Prvi je Vesli a drugi Remzi. Iako zemljaci, možda čak i rođaci, sušta su suprotnost. Za Veslija je dovoljno reći da je komandant NATO trupa koje ovih dana nemilosrdno bombarduju Srbiju i srpski narod. Od istog tog naroda Remzi je dobio velika priznanja i zahvalnost – proglašen je počasnim doktorom Beogradskog univerziteta i štampana je knjiga u njegovu čast. Takve hvale i aplauze kakve je dobio Remzi Klark u svečanoj sali Rektorata nije doživeo ni jedan stranac, a možda ni Srbin.

Odgovor na pitanje ko je Remzi Klark i čime je zaslužio velika priznanja najveće prosvetne institucije u Srbiji, naći ćemo u knjizi "Agresija NATO na Jugoslaviju", koja je promovisana danas u Rektoratu

BU. U njegovoj biografiji, između ostalog, piše da je istaknuti američki advokat, da je dve godine bio ministar pravde i da je osnivač Međunarodnog centra za akciju (IAC). U uvodnom tekstu, čiji je autor predsednik Narodne skupštine Srbije, piše da je Remzi Klark doputovao u Beograd "da bi srpskom narodu preneo zgražavanje nad politikom svoje zemlje koja preti da odvuče u ambis celo čovečanstvo".

U svojoj besedi prilikom proglašenja za počasnog doktora BU, Remzi je izrekao jednu dirljivu rečenicu, koju su priređivači stavili u predgovor knjige. Malo skraćena, ta rečenica glasi: "Na celom svetu nema mesta gde bih sada radije bio nego ovde – ni sa svojom ženom sa kojom sam bio 50 godina i 6 meseci u braku, ni sa svojom decom, čak ni sa svojim unucima." Prisutnim profesorima univerziteta i političarima odao je priznanje rečima: "Vaša hrabrost u ovom trenutku maksimalne opasnosti može nam mnogo pomoći, može nas sve spasiti." U besedi na promociji knjige zamolio je srpske intelektualce da pomognu američkom narodu u razvijanju demokratije.

Pod zaštitom države

(Sreda, 26. maj 1999)

Više od četiri decenije pripadam onim čitaocima štampe za koje važi reklamni slogan "Kad kažem novine, mislim na *Politiku*". Tri decenije to je bio i jedini naš dnevnik koji sam redovno kupovao. Tek početkom devedesetih, kad se pojavila opoziciona štampa, počeo sam da kupujem i druge listove. Jedno vreme toliko sam se bio razočarao u *Politiku* da sam prestao da je čitam, a evo sada, krajem devedesetih, ponovo sam postao njen redovni čitalac.

Proučavajući istoriju srpske štampe, došao sam do zanimljivog zaključka da je *Politika* najbolja u uslovima ograničene slobode štampe. Kad god je stranačka štampa bujala, ona je venula. To se *Politici* desilo posle ujedinjenja Jugoslavije kad je svako imao pravo da izdaje političke novine. Tek kad je vlada, krajem 1920, donela Obznanu i zabranila radničku i komunističku štampu, *Politika* je počela da se vraća u staro stanje. Posle uvođenja šestojanuarske diktature (1929), kojom je zabranjena sva opoziciona štampa, postala je najugledniji i najčitaniji dnevnik u Kraljevini Jugoslaviji.

U Titovoj jednopartijskoj Jugoslaviji *Politika* je u svakom pogledu bila najbolji naš dnevnik. Kao i sva ostala štampa, i ona je bila režimska, ali za nijansu manje od ostalih listova. U poređenju sa komunističkom *Borbom*, *Politika* se mogla smatrati nezavisnim glasilom. Uvođenjem višestranačkog sistema njen ugled, a i tiraž, počeo je naglo da opada. Da je tada nije spasla država, verovatno bi se, kao i NIP Borba, raspala na više manjih novinskih organizacija.

Zahvaljujući ratnom stanju i uvođenju cenzure, *Politika* je ponovo naš najveći list. Svi drugi, u odnosu na nju, izgledaju mali. *Politika* je kao stari hrast koji je stavljen pod zaštitu države. Da bi sijala u punoj slavi i veličini, mlado drveće oko nje mora da se seče.

Poruke sa Interneta

(Ponedeljak, 31. maj 1999)

Republički ministar za informacije Aleksandar Vučić izjavio je nedavno da njegovo ministarstvo uspešno koristi Internet u širenju istine. Nije mi poznato šta sada kod njega rade zaposleni stručnjaci za propagandu, ali znam šta su radili u vreme SPS-ovih ministara. Jedan od glavnih zadataka bio im je da pripremaju materijale za strane medije i novinare. Pretpostavljam da isto to rade i sada, samo na malo većem nivou, umesto poštom i telefaksom, materijale šalju stranim medijima posredstvom Interneta.

Sredinom aprila održan je u Beogradu okrugli sto pod nazivom "Internet i agresija NATO na SRJ". Sudeći po izveštaju objavljenom u *Politici*, glavnu reč na skupu vodili su stručnjaci za informatiku. Prvi među njima, direktor Saveznog zavoda za informatiku, apelovao je na naše korisnike da šalju Internetu, "poštujući njegov bonton", kratke poruke bez uvredljivih reči.

Koliko apel prvog stručnjaka uvažava naša državna propaganda, može se videti iz Tanjugovog izveštaja, objavljenog u današnjoj *Politici*. Tanjug tvrdi da su "anti-NATO sajtovi" na Internetu preplavljeni porukama ljudi iz raznih zemalja. Iz mnoštva poruka, autor je izdvojio i citirao (što znači i preporučio) izjavu jednog američkog građanina koji je oštro osudio imperijalističke ambicije Vašingtona i NATO-a prema Jugoslaviji. Citirana rečenica glasi: "Ubice, kriminalci i fašistoidni američki kauboji ne mogu da uređuju Evropu."

Bombardovanje medija

(Ponedjeljak, 31. maj 1999)

Sudeći po broju NATO bombi bačenih na Srbiju, elektronski mediji mogu se svrstati u treću ratnu silu, odmah iza vojske i policije. Više od hiljadu projektila ispaljeno je na medijske kuće, saopštio je juče domaćim i stranim novinarima republički ministar za informacije Aleksandar Vučić. Rezultat agresije na medije je 16 mrtvih ljudi i materijalna šteta od milijardu i sto hiljada dolara. Najveću štetu pretrpela je državna RTS – od 19 njenih predajnika do sada je uništeno 17. Istu sudbinu doživele su i njene zgrade u Beogradu, Prištini i Novom Sadu. Agresor nije štedeo ni privatne medije. Samo u zgradi bivšeg Centralnog komiteta SKJ na Novom Beogradu uništena je tehnika osam privatnih radio i TV stanica. Oštećeno je i više lokalnih medija.

I pored tolikih bombi, NATO nije uspeo da učutka srpske medije. Ono što NATO poruši noću to naša vlada obnovi danju. Mediji u Srbiji će funkcionisati i obaveštavati javnost o zlodelima agresora bez obzira na sve njegove bombe i rakete – obećao je mladi ministar za informacije. To je i dokaz da i Vlada Srbije smatra medije prioritetnim zadatkom. Još nije obnovljena proizvodnja ni u jednoj bombardovanoj fabrici a RTS-ovi dnevnici vide se i čuju na celoj teritoriji Srbije.

RTS nije samo ratna sila, koja sa vojskom i policijom brani otadžbinu, nego i opštenarodna potreba. To sam se lično uverio prethodne dve noći kada je moje naselje ostalo bez struje. Naviknuti da noć provode pored malih ekrana, građani prosto nisu znali šta će sa sobom. Uz televiziju se rat lakše podnosi. Svojim optimizmom i verom u pobedu ona nam pomaže da istrajemo u borbi za slobodu.

Ko će u Hag?

(Ponedjeljak, 31. maj 1999)

Kad mi je jedan prijatelj pre četiri dana u poverenju rekao da je čuo na nekoj stranoj radio-stanici da je podignuta optužnica protiv našeg predsednika – nisam poverovao da je istina. Smatrao sam da je

i to jedna od mnogih glasina koje smišlja neprijateljska propaganda. Naše radio i TV stanice nisu pominjale nikakvu optužnicu niti Haški tribunal. Ipak, nešto me kopkalo pa sam ujutru poranio da kupim *Politiku*. Umesto vesti, u njoj sam pronašao samo saopštenje Savezne vlade pisano u vidu komentara. U saopštenju nema osnovnih činjenica (ko, šta, gde, kad i zašto), ali zato ima kritike na račun tužitelja. Vlada je najoštrije osudila NATO agresore i njegove nalogodavce i smatra da njih treba poslati na optuženičku klupu. Umesto naših pet visokih političkih i vojnih rukovodilaca, treba poslati njihovih pet agresora – Klintona, Blera, Solanu, Robertsona i Klarka.

Sledećeg dana *Politika* je posvetila celu jednu stranu protestima građana protiv optužnice Haškog tribunala. Opštenarodni zahtev je da se naši rukovodioci skinu sa optužnice a da se broj optuženih agresora poveća. Socijalisti iz Smederevske Palanke zahtevaju da se, pored čelnika NATO alijanse, na listu stave i domaći izdajnici (lideri opozicionih stranaka). Jedan opštinski odbor Patriotskog saveza predlaže da se i Haški sud, zajedno sa njegovom tužiteljicom, optuži za zločine protiv čovečnosti.

Sudeći po govoru ministra za informacije, objavljenom u današnjoj *Politici*, doći će do velike prekretnice u ovoj propagandnoj kampanji. Ministar je izjavio da nema tog čoveka, Srbina, "koji ne bi voleo i kome ne bi bila čast da se nađe na toj listi". Možemo očekivati da će već danas članovi ministrove stranke početi da pišu molbe za stavljanje na hašku listu. Nije isključeno da će se jednog dana, kad se rat završi, deliti i odlikovanja prema rednim brojevima sa te liste.

Život u mraku

(Utorak, 1. jun 1999)

Davno sam čuo narodnu mudrost da svako zlo nosi i ponešto dobro. Bliska njoj je i misao koju krije izreka "sreća u nesreći". Povod za razmišljanje o ovim pitanjima dale su mi prethodne dve mračne noći bez struje. To su i noći u kojima se sručilo mnogo zla na Srbiju

u vidu NATO bombi. Između ostalog, razrušene su i dve glavne trafo-stanice preko kojih Beograd dobija struju.

Nepripremljen za život bez struje i televizije, pošao sam na spavanje čim je pao prvi mrak. Zbog sirena za uzbunu i detonacija, više od pola noći proveo sam budan razmišljajući o uzrocima i posledicama NATO agresije. Ubeđen sam da je veliki broj ljudi, naročito starijih, proveo jedan deo noći u meditiranju. I baš to – da smo konačno počeli da mislimo svojom glavom – jeste naša sreća u nesreći. Da je bilo struje, gledali bismo do zore televiziju i naslušali se raznih izveštaja o bombardovanju i nagledali raznih rodoljubaca spremnih da brane Kosovo do poslednje kapi krvi.

Sinoćni boravak u mraku doveo me je i do jedne zanimljive teme. Razmišljao sam o slepcima, ljudima koji stalno žive u mraku. Još dok sam bio mlad, zapazio sam da su oslepeli ljudi mudriji od ljudi koji sve vide. Tek sinoć sam došao do pravog odgovora: oni su takvi zato što su prinuđeni da više koriste mozak u svakodnevnom životu. Nedostatak čula vida priroda im je nadoknadila povećanjem umnih sposobnosti. To bi bila njihova sreća u nesreći.

NATO leci

(Nedelja, 6. jun 1999)

Istraživači ratne propagande imaju dovoljno građe da po završetku ovog rata izdaju jedan manji leksikon novonastalih kovanica. Ako do toga dođe, najmanje sto sintagmi počinjace skraćenicom NATO. Na primer: NATO agresor, NATO demokratija, NATO diplomatija, NATO propaganda itd. Ja bih za taj leksikon mogao napisati objašnjenje kovanice NATO letak. To je sredstvo ratne propagande koje međunarodni agresor koristi prilikom bombardovanja malih i miroljubivih država. Sadrži preteće poruke i traži od bombardovanog naroda da hitno menja svoju legalno izabranu vlast. Ako to ne učini, slede mu još veće bombe i krstareće rakete.

Naravno, ni jedan pravi patriota ne čita agresorske letke, već ih odmah cepa i baca u kontejner. Ja sam sačuvao osam letaka, koje

koristim isključivo za svoje analize neprijateljske propagande. Moj prvi utisak je da ova delatnost NATO-a mnogo zaostaje za njihovom oružanom tehnikom i tehnologijom. Mora da to kod njih, kao i kod nas, rade penzionisani oficiri. Sve što sam našao u NATO lecima pročitao sam u našoj opozicionoj štampi pre novog zakona o javnom informisanju. Novinar Milovan Brkić bio je čak mnogo oštrij u kritici režima Slobodana Miloševića i njegove porodice od autora NATO letaka.

Evo kako izgleda jedan NATO letak: malog je formata (oko 15 x 5), na jednoj strani je foto-montaža uplakanih i unakaženih Albani sa Kosova a na drugoj kratak tekst sa naslovom "Čik pogodi o čemu vam to Milošević ne govori?" Tekst sadrži popis grehova našeg predsednika: on koristi naš patriotizam za podupiranje svoje moći, cenzuriše nam medije i ućutkuje "svu i svaku kritiku", kriv je za grozote na Kosovu, kocka se sa političkom i ekonomskom budućnošću Srbije i drži srpski narod u izolaciji od svetske zajednice.

Friziranje informacija

(Petak, 4. jun 1999)

Proverio sam u leksikonu stranih reči: friziranje je veštačko doterivanje kose češljanjem, šišanjem i kovrdžanjem. Ako se ovde reč "kosa" zameni rečju "informacija", dobićemo definiciju sintagme "friziranje informacija", koju često srećemo u kritikama uređivačke politike u državnim medijima. Poslovi friziranja u redakcijama obavljaju se na sličan način kao i u frizerajima: prvo se iščešlja kosa, u našem slučaju informacije, zatim se skрати sve što štrči i na kraju iskovrdža. I u jednom i drugom slučaju posao je dobro obavljen ako su naručioci zadovoljni.

Kako se friziraju informacije može se dobro videti u današnjoj *Politici*. Juče se u Beogradu zbio događaj o kome bruji ceo svet: srpski parlament je prihvatio predlog međunarodne zajednice o rešenju kosovske krize. Mnogi zapadni mediji prikazali su događaj kao kapitulaciju Miloševićevog režima pred NATO silom. Pred našim medijima

postavio se problem kako informisati narod o neprijatnom događaju, o kome se već sve zna, a da se ne naljute naručioci.

Stara dama *Politika* obavila je taj posao maestralno. Nije prekršila novinarsko pravilo da se bitne informacije ne smeju izostaviti a metodom kovrdžanja (naslovi, nadnaslovi, podnaslovi, antrfilea) prikazala je događaj kao još jednu pobjedu našeg političkog i vojnog rukovodstva. Glavni naslovi na prvoj strani su: "Jugoslavija prihvatila dokument mira", "Sačuvani integritet i teritorijalna celovitost SRJ" i "Bombardovanje mora da stane". Na unutrašnjim stranama objavljeno je dosta detalja, koji se mogu i drugačije tumačiti, ali ko čita detalje. Njih su potpuno zasenile optimističke izjave političara koje su istaknute povećanim slovima u podnaslovima i antrfileima.

Ratne noći

(Ponedjeljak, 7. jun 1999)

Od početka NATO agresije proteklo je 75 dana i toliko noći. Moji "ratni dani" odvijali su se na isti način kao i mirnodopski: jutarnje informisanje (slušanje radija i čitanje novina), rad na novoj knjizi, poslepodnevni odmor, ponovo malo rada na knjizi i na kraju gledanje TV programa Studija B i RTS-a. NATO bombarderi potpuno su izmenili moj noćni život. Pre bombardovanja budni deo noći provodio sam pored malih ekrana i gledao američke filmove i sportske programe. Posle agresije gledanje televizije zamenio sam drugom zabavom. Svako veče po dva-tri sata igrao sam preferans sa svojim sinovima. Kad nije bilo struje, bilo je sveća.

Dobar deo noći, koji u mirnodopskim uslovima koristim za spavanje, provodim u "ratnim zabavama". Oko ponoći izlazim iz stana i pridružujem se komšijama, tek izašlim iz svojih podruma. Slušam komentare o bombardovanju i gledam, kad je vedro, okršaje naše PVO sa NATO avionima. Kad vazdušni vatromet prođe, vraćam se u stan i slušam najnovije vesti Studija B i "Slobodne Evrope", a zatim odlazim u spavaću sobu. Moje spavanje ne traje dugo, najviše pet sati i to u nastavcima. Detonacije iz pravca Batajnice i Bežanije bude me najmanje dva puta u toku noći.

Danas pre podne išao sam do obližnje zelene pijace, da kupim malo voća i uzgred oslušnem javno mnjenje (vox populi). Baš kad sam zaustio da pitam prodavačicu pošto trešnje, odjeknu snažna detonacija. Jedan prolaznik reče: "Ne plašite se, nije bombardovanje nego zvučni zid." Prodavačica trešanja ravnodušno odgovori: "Ako nije, biće."

Pobeda je naša

(Četvrtak, 10. jun 1999)

Da su Srbi i Crnogorci jedan narod potvrđuje i njihova urođena sklonost za veselja i šenlučenja. Tokom svoje burne prošlosti, prepune ratova, stvorili su mnoštvo načina za ispoljavanje pobjedničkog raspoloženja, kao što su ljubljenje, zasipanje ratnika cvećem, igranje, pevanje, nošenje slika vrhovnog komandanta, isticanje svojih zastava i paljenje neprijateljskih. U stara vremena slavljene su samo dobijene bitke, i to ne sve na isti način. Na proslavama bitaka sa malim brojem poginulih igralo se i pevalo do iznemoglosti. Takozvane "pireve pobjede", sa mnogo žrtava, obeležavane su tiho, uz zvuke gusala i deseteračkih pesama o kosovskim junacima.

Televizija je unela pravu revoluciju u slavljenju pobjeda. Ona proglašava pobjednika i obezbeđuje slavljeničku atmosferu a narod puca, igra i peva. Prošle noći dogodila se Srbiji baš ovakva proslava. U svom trećem Dnevniku državna televizija objavila je važnu vest da je u Kumanovu postignut vojno-tehnički sporazum o ulasku stranih trupa na Kosovo. Odmah zatim emitovana je izjava našeg generala Marjanovića da sporazum predstavlja pobjedu miroljubive politike Slobodana Miloševića. Nije prošlo ni pola minuta, počela je rafalna paljba iz obližnjih solitera. Ubrzo se oglasila i PVO iz pravca Batajnice. Uplašen da nije ponovo počelo bombardovanje, uključio sam i radio i televiziju istovremeno. Radosnu vest da nije u pitanju bombardovanje, nego slavljenje pobjede, čuo sam od dopisnika Radio "Slobodna Evropa", koji se direktno uključio u program. Sinoć je cela Srbija slavila do zore veliku pobjedu naših oružanih snaga, a RTS je nastavila da slavi i danas.

Rat je završen, mir na poček

(Subota, 12. jun 1999)

Pre dva dana, 10. juna 1999, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija usvojio je Rezoluciju kojom je suspendovan rat na Kosovu i proglašen mir. Uobičajeno je kad se rat završi da pobednici slave a poraženi čute ili beže iz zemlje. U ovom slučaju nije tako – svi slave, niko ne čuti. Beže samo preostali Srbi sa Kosova. Nekoliko sati posle usvajanja Rezolucije, predsednik SRJ i vrhovni komandant VJ Slobodan Milošević obratio se svom narodu i proglasio pobeđu. Odbranili smo Kosovo a pobednik je naš herojski narod – rekao je Milošević. Tog trenutka počela je slavlje u celoj Srbiji, koje još traje. Sudeći po izveštajima RTS, koji se emituju svakog sata, slavlje je veličanstveno, dostojanstveno i pobedničko.

Istog dana počele su da slave svoju pobeđu i kosovske izbeglice u Albaniji i Makedoniji. Njihov vođa Hašim Tači, politički komandant UČK i predsednik privremene vlade u izbeglištvu, već se ponaša kao šef nezavisne države. Pre neki dan izjavio je da se ne slaže sa prisustvom ruskih trupa na Kosovu. Čak je zapretio da će ih proterati sa svoje teritorije. Naravno, slavi i NATO, ali na drugačiji način od Srba i Albanaca. Njegovi vojnici više vole da se slikaju nego da troše municiju na šenlučenje. Britanske trupe ušle su u Prištinu u punom borbenom poretku, sa vazдушnim desantom, iako im tamo nije pretela nikakva opasnost. Pre njih u grad su ušli novinari i kameramani i pripremili sve što treba za direktan satelitski prenos – da ceo svet vidi ko je pravi pobednik.

Crno je belo

(Ponedeljak, 14. jun 1999)

Dobar deo svog vremena provodim pored radio i TV prijemnika, slušajući domaće i strane informativne emisije. Dok je trajala ratna drama, mediji su nas zasipali vestima i izveštajima, a sada je došlo vreme i za analitičke žanrove. Po mom mišljenju, najrealnije ocene o uzrocima i posledicama kosovske krize daju naši ljudi (novinari,

naučnici, bivši diplomati i političari) u emisijama stranih radio-stanica, pre svih "Slobodne Evrope" i pariske RFI. Nekoliko učesnika kritički se osvrnulo na Miloševićev govor od 10. juna i reklo da predstavlja obmanu, jer je poraz proglašen pobedom. Takve kritike u našim medijima sada nisu moguće iz prostog razloga što je još na snazi odluka Savezne vlade o ratnom stanju.

Ko je, po Miloševiću, najzaslužniji za izvojevanu pobjedu? Pobednik je naš herojski narod – rekao je on. Iz redova naroda najzaslužnije su oružane snage, vojska, policija i državna bezbednost, za koje vrhovni komandant kaže da su nepobedive i najbolje na svetu. Iz redova oružanih snaga najveće zasluge pripadaju onima koji su dali svoje živote za odbranu otadžbine. Milošević je rekao da naši ukupni gubici iznose 462 pripadnika VJ i 114 pripadnika MUPa, i tako demantovao glasine koje širi NATO da gubici iznose više od 5000 poginulih. Od preživelih boraca najveće priznanje vrhovni komandant je odao vojnicima u rovovima i graničarima na granici. Od nenaoružanih civila prvi su herojski branio mostova i fabrika.

Predsednik Milošević ne pominje direktno svoje zasluge, ali svako zna da su one najveće. On nigde ne kaže ja nego mi. "Mi smo izdržali i zemlju odbranili, jer smo čitav problem izneli na vrh svetske piramide autoriteta, pred Ujedinjene nacije..." Rekao je još da nismo branili samo svoju zemlju, već i Ujedinjene nacije koje nisu funkcionisale 80 dana. To je naš "doprinos tendencijama da se stvara multipolarni svet, da se ne prihvati stvaranje sveta koje će biti vođeno diktatom sile iz jednog centra" – naglasio je predsednik SRJ. Narodski rečeno i protumačeno, Slobo je najviše doprineo da sile mraka, Amerika i NATO, ne zavladaју čitavim svetom.

Fabrika odlikovanja

(Četvrtak, 17. jun 1999)

Uporedo sa povlačenjem jugoslovenske vojske sa Kosova, teče akcija dodeljivanja odlikovanja i unapređenja oficira i generala u više činove. Povodom Dana VJ, vrhovni komandant dodelio je oko 3000 odlikovanja i unapređenja. Neko visoko odlikovanje dobio je i no-

vopečeni general Bakočević, šef Odeljenja za informisanje i moral Glavnog štaba VJ. Istog dana odlikovani general podelio je zahvalnice većem broju medija i informativnih ustanova za patriotsko držanje u vreme proteklog rata. Zanimljivo je da ni jedna redakcija nije objavila spisak svih dobitnika (izgleda da ih ima mnogo), već samo vest i fotografiju sa primopredaje.

Fabrike i štamparije za izradu odlikovanja i zahvalnica imaće još dosta posla. Predstoji izrada nekoliko miliona zahvalnica za herojsko držanje naroda u vreme agresije, nekoliko stotina hiljada medalja za učesnike protestnih skupova "Pesma nas je održala" i nekoliko desetina hiljada ordena za herojske branioce mostova. Tek kad narod podobija sva zaslužena odlikovanja i priznanja, na red će doći visoki politički rukovodioci, čija se odlikovanja rade u topčiderskoj Kovnici novca. Na kraju, specijalni juveliri izradiće nekoliko najviših odlikovanja, ukrašenih dijamantima i briljantima, koji će dobiti jedan Jugosloven i dva-tri strana državnika, dokazana prijatelja našeg naroda.

Medijski rat se nastavlja

(Četvrtak, 17. jun 1999)

Novi medijski rat samo što nije počeo. Neki tvrde da nije ni prestajao, samo je, umesto javnim, vođen "podzemnim" sredstvima. U četvrtak, 17. juna, tri dnevna lista – *Politika*, *Večernje novosti* i *Borba* – objavili su tekstove koji više liče na optužnice nego na novinarske sastave. *Politika* je donela izveštaj iz Podgorice sa krupnim naslovom "Crnogorski režim u službi agresora". Optužnicu je izrekla prosrpski orijentisana partija Momira Bulatovića, a optužen je Milo Đukanović i njegovo društvo za separatizam i udvaranje agresorima na SRJ. *Večernje novosti* optužile su srbijansku opoziciju (Savez za promene) za saradnju sa Robertom Gelbartom, jednim od najpoznatijih američkih jastrebova i ekspertom za rušenje demokratskih režima u malim zemljama.

Napadi na crnogorskog predsednika i opozicione lidere iz Srbije nisu nikog iznenadile, jer je sukob počeo pre rata. Iznenadenje je, a

za mnoge i pravi šok, optužnica protiv Pravoslavne crkve i patrijarha Pavla. Optužnicu je napisala, ko bi drugi nego crvena *Borba*. U redakcijskom komentaru na prvoj strani *Borba* je crkvene velikodostojnike nazvala vazalima kojima je "od božje draža volja surovih agresora". U komentaru piše da patrijarh Pavle i Sinod učestvuju u hajci na legalno izabranu vlast, "uz bok NATO ubica". Neće biti veliko iznenađenje ako posle ovakve uvrede, Sveti sinod baci anatemu na uredništvo Borbe.

Studio B je danas više puta javio da je Glavni odbor SPO održao sednicu na kojoj je jednoglasno usvojen predlog da se hitno ukine ratno stanje, da se formira privremena reformska vlada, i da se zakažu prevremeni parlamentarni i predsednički izbori. Lider SPO Vuk Drašković održao je dva govora praćena burnim aplauzima prisutnih članova. U prvom govoru pozvao je sve članove stranke da budu spremni "da učinimo ono što moramo". Tražimo "promene, promene, promene", pojasnio je Vuk svoju poruku u drugom govoru. Naravno da RTS nije objavio izveštaj sa sednice Glavnog odbora SPO, ali jeste nešto drugo. U informativnim emisijama pročitano je saopštenje Srpske radikalne stranke u kome piše da je gradska vlada Beograda, koju drži SPO, "kriminalizovana i ogrezla u zloupotrebe svake vrste". Zatim je pročitao jedan tekst koji će sutra, ako bude objavljen u novinama, imati naslov "Vuk dlaku menja ali čud nikako". Ko je autor ovog teksta još niko ne zna, ali zato svi znaju ko stoji iza njega. Uglavnom, mediji su spremni za borbu -- rat može da počne odmah.

Uterivanje straha

(Oktobar 1999)

Strah je tema o kojoj ljudi odavno razmišljaju. Da nije straha čovekova istorija izgledala bi sasvim drugačije. Ljudi bi bili jednaki i slobodni, jer niko ne bi pristajao da bude rob i sluga, svi bi se, složno kao pčele, borili protiv agresora, niko se iz straha ne bi odricao svojih ideja i prijatelja. Treba reći da postoje i drugačija mišljenja o strahu. Iz naroda su potekle poslovice: "Stravić koze pase" i "Batina je iz raja izašla" Knjaz Miloš rekao je jednom prilikom da je njemu važnije da

ga se narod boji nego da ga voli. Poznato je da je on u početku svoje vladavine izdavao naređenja da se batinaju čak i neki ministri.

Sudeći po najnovijim zbivanjima na političkoj sceni Srbije, od knjaza Miloša do današnjih dana ništa se nije bitno izmenilo u postupanju autoritarne vlasti prema novinarima. Čak bi se moglo dokazivati da je knjaz, iako nepismen, više cenio novinare od sadašnjih vlastodržaca. On je, na primer, 1835. godine naprasno smenio svog jedinog novinara, Dimitrija Davidovića, ali nije dao drugima da ga batinaju i vređaju.

Kako izgleda uterivanje straha batinom zvanom pendrek - mogli smo nedavno videti u TV izveštajima sa demonstracija opozicije u Beogradu. Policija je tukla koga je prvo stigla. Najviše batina dobili su oni koji nisu mogli ili nisu hteli da brzo trče. U izveštaju Studija B prikazana je scena kako specijalci tuku jednog sedog čoveka i jure kamermene. Sutradan je štampa javila da je sedi čovek profesor univerziteta i član Grupe 17, a kamermeni saradnici nezavisnih medija.

Povodom ovih događaja, prof. Bora Kuzmanović rekao je na tribini beogradskog Medija-centra da je vlast počela da manipuliše sa strahom uvođenjem Šešelja u politiku, koji je upotrebljen kao "strašilo u plašenju građana i opozicije". Kako tvrdi Kuzmanović, lider radikala i potpredsednik srpske vlade javno je izjavio: "Ne samo da smo tukli, nego ćemo tući još..." (*Blic*, 26. H 1999).

Laž brža od istine

(Decembar 1999)

Stara poslovice "Laž se pređe primi nego istina" nije nikad bila tako aktuelna kao danas. Njena aktuelnost može se potvrditi bezbrojnim primerima iz masmedija. Uzmimo za primer poslednji rat između NATO i Jugoslavije. Svima je poznato da je taj rat završen povlačenjem jugoslovenske vojske i policije sa Kosova i ulaskom NATO trupa u južnu srpsku pokrajinu. Isto tako poznato je da je dve trećine Srba, zbog šiptarskog terora, izbeglo sa Kosova posle dolaska "mirovnih" snaga.

I pored ovih činjenica, koje niko ne osporava, nema dana da neko od visokih zvaničnika, civilnih ili vojnih, ne ponovi reči vrhovnog komandanta da smo porazili agresora na Kosmetu i sačuvali integritet i suverenitet Srbije i Jugoslavije. Naravno, sve se to objavljuje na prvim stranama režimskih listova i udarnim emisijama radija i televizije. Poznajem dosta građana koji o zbivanjima na Kosovu više veruju državnoj televiziji nego izbeglicama sa tog područja.

Evo drugog primera. Krajem novembra ove godine savezni ministar za informacije Goran Matić sazvaio je konferenciju za novinare i saopštio senzacionalnu vest da su jugosovoeniski organi bezbednosti otkrili terorističku grupu "Pauk" koja je, pod pokroviteljstvom francuske obaveštajne službe, pripremala atentat na Slobodana Miloševića. Ministar je izneo niz detalja da bi uverio novinare u istinitost vesti. Saopštio je imena uhapšenih terorista (svi su naše gore list), za ostale je rekao da su još na slobodi u Crnoj Gori, naveo je zločine koje je ova grupa počinila na teritoriji bivše SFRJ i u Africi.

Istog dana javnost je saznala sve ove detalje i još dosta toga što je ministar rekao na konferenciji. Sutradan sam osluškivao u kafanama i prodavnicama šta narod prihvata kao istinu. Većina je poverovala u atentat i boravak terorista u Crnoj Gori. Sudeći po demantima objavljenim u francuskoj i crnogorskoj štampi, baš te dve stvari - atentat i boravak terorista - nisu istina, nego iskonstruisana laž. U ministrovu priči verovatno ima i istine, ali ona u ovom trenutku malo koga interesuje. Odavno se kaže da su poluistine opasnije od laži.

Obnova u službi propagande

(Decembar 1999)

Za sadašnju vladajuću koaliciju propaganda obnove važnija je od same obnove - tvrdi istraživač javnog mnjenja Sl. Branković. U jednom intervjuu on kaže da su izbori u Srbiji održani odmah posle rata sa NATO, "opozicija bi zbrisala vladajuće stranke". Zahvaljujući obnovi, poljuljani Miloševićev rejting počeo je ponovo da raste (a time i rejting vladajuće koalicije). Poruke koje on u svojim govorima upućuje narodu su: možemo sami obnoviti zemlju, opozicija svojom galamom ometa

obnovu, opozicija je produžena ruka onih koji su nas bombardovali (Blic, 11. XII 1999).

Kako Milošević popravlja svoj rejting najbolje se može videti na državnoj televiziji, čak bolje nego na licu mesta. Njegov govor na otvaranju obnovljene železničke stanice u Leskovcu, početkom oktobra 1999, pratio sam sa olovkom i papirom ispred sebe. Svaki aplauz koji sam čuo, označio sam sa plus (+). Konačni zbir iznosio je trinaest pluseva. Najjači aplauz dobilo je Miloševićevo obećanje da će se srpska vojska i izbeglice jednog dana vratiti na Kosovo. To nam garantuje on, naš predsednik. Svoj govor završio je parolama: Živela Srbija! Živela Jugoslavija! Zatim je usledilo dugo skandiranje Slooobo! Slooobo!

U toku govora TV kamere "šetale" su po narodu i pokazivale mnoštvo transparenata i slika velikog vođe. Sutrašnja Politika napravila je izbor parola koje ostaju za istoriju: Slobo, volimo te! Slobo, Srbija je uz tebe! Gradimo mostove, puteve i budućnost. Veruj u nas! Izgrađićemo Srbiju budućnosti!

V

NA KRAJU MILENIJUMA

Izbor objavljenih tekstova 2000.

Kraj drugog milenijuma u Srbiji obeležen je burnim događajima koji su izazivali pažnju svetske javnosti. Pomenimo samo neke: udruživanje demokratske opozicije, kongres srpskih socijalista na kome je učestvovalo više od sto levičarskih partija sa svih kontinenata, narodni protesti širom Srbije, ekspresno menjanje saveznog ustava, vanredni izbori i poraz Slobodana Miloševića, prijem Jugoslavije u Ujedinjene nacije, pobeda Demokratske opozicije Srbije na republičkim izborima.

Tema i povoda za pisanje bilo je napretek. U toku godine objavio sam tridesetak članaka o aktuelnim pitanjima Srbije i Jugoslavije. Držao sam se uglavnom svoje teme (politika - mediji - propaganda), sa manjim izletima i u druge oblasti. Za ovu knjigu odabrao sam dvanaest tekstova koje sam slao nikšićkom nedeljniku Onogošt. Koristio sam kopije originalnih tekstova, ne menjajući u njima ništa osim daktilografskih grešaka.

PREDIZBORNA BITKA JE POČELA

(Januar 2000)

Spremite se spremte građani, silna će borba da bude. Ove riječi mogle bi se uzeti za početak ratne pjesme koju već uveliko pjeva udružena opozicija u Srbiji. I vladajuća koalicija ima svoju ratnu pjesmu koja počinje: Život damo – vlast ne damo. U Crnoj Gori aktuelne su takođe ratničke pjesme. Iako su tamo sve važnije partije u vlasti, republičkoj ili saveznoj, međusobna neprijateljstva nijesu ni malo manja. Za početak njihove pjesme najviše bi odgovarala narodna poslovice: Nema rata do brata.

Ovo što se sada dešava u Jugoslaviji nastavak je desetogodišnjeg medijskog rata. Nove su samo bitke. Momentalno je situacija ovakva: koalicija zvanične Srbije i zvanične Jugoslavije vodi medijski rat na tri fronta – protiv demokratske opozicije u Srbiji, protiv aktuelne vlasti u Crnoj Gori i protiv novog svetskog poretka na čelu sa Amerikom i NATO-m. Na početku smo nove velike medijske bitke između vladajuće koalicije i opozicije u Srbiji. To je i tema ovog priloga.

Raspored snaga

Ovogodišnji deseti januar već je proglašen od nekih medija za istorijski datum. Tog dana u Beogradu je potpisan sporazum o jedinstvenom djelovanju demokratske opozicije u borbi za sazivanje vanrednih izbora. Vladajuća koalicija doživjela je ovaj sporazum kao objavu rata Miloševićevom režimu, što on u stvari i jeste. Držeći se starog ratnog principa da je napad najbolja odbrana, koalicija je odmah krenula u ofanzivu.

Dvije "sedme sile" postrojile su se u ratni poredak, jedna naspram druge. Poredak medija koji brane aktuelni režim je slijedeći: na čelu su savezna glasila *Borba* i *Tanjug*, koji imaju ulogu izvidnice i prvog jurišnog odreda; iza njih su dva medijska giganta RTS i Kompanija Politika. Gdje oni upere svoju tešku artiljeriju, tu trava više ne raste. Koalicione snage dobile su značajno pojačanje u TV Palmi, koja se stavila na raspolaganje radikalima. Na kraju borbenog stroja su lokalni mediji koje kontroliše vlast.

Na suprotnoj strani postrojeni su mediji koji navijaju za opoziciju. Udarnu snagu predstavlja Studio B, najgledaniji i najslušaniji elektronski medij u Beogradu i okolini. U istoj koloni su i ostali mediji koje je studentski Pokret otpora odlikovao za Srpsku novu godinu. Tu su: Radio B2-92, Radio Indeks, RTV Pančevo, dnevni listovi *Danas*, *Glas javnosti* i *Blic*, nedeljnici *Vreme*, *Nedeljni telegraf* i *NIN* i više glasila u gradovima u kojima vlada opozicija.

Režimske medijske snage su mnogo čvršće organizovane. Njihov operativni rukovodilac je Direkcija JUL-a, koja je i ovu djelatnost (državnu propagandu) stavila u svoju nadležnost. Što se tiče organizacije, opozicija mnogo zaostaje. Kažu, dogovaraju se demokratski i ne priznaju nikakav centralizam. To možda u nekim zemljama i daje rezultate, ali ovdje važe druga pravila. Naš predsjednik najviše voli kad se opozicija dogovara demokratski.

Istorijski rukoljub

Konačno, *Borba* se vratila svojim izvornim principima. Dok je bila glavni organ KPJ, njeni uvodnici predstavljali su direktive "odozgo", koje su razrađivane na partijskim sastancima. Koga je ona stavila na "tapet", taj više nije imao šta da traži u Jugoslaviji. Svaki pošten građanin mogao je, bez ikakvih posljedica za sebe, da psuje i vrijeđa opoziciju. Nije bio rijedak slučaj da sud odmjeri težinu kazne na osnovu optužbi iz uvodnika *Borbe*.

Na dan kad se srbijanska opozicija dogovarala o zajedničkom djelovanju u *Borbi* je izašao uvodnik pod naslovom "Odabran da amnestira NATO zločine" i nadnaslovom "Trgovina Vuka Draškovića", koji je potpisao direktor i glavni urednik lista. U članku, ili bolje reći optužnici, navedeno je toliko krivica lidera najjače opozicione stranke da mu svaki sud može izreći najstrožu kaznu. Najmanje milion revnosnih gledalaca državne televizije zakleće se na sudu da je sve što o njemu piše *Borba* apsolutna istina (iako malo ko od njih čita taj list).

Zbog nedostatka prostora, zadržaću se samo na krivici koju je autor stavio na prvo mjesto. Na sastanku srpske opozicije i predstavnika Evropske unije i SAD, održanom u Berlinu, Drašković je pred TV kamerama poljubio ruku američkoj ministarki Madlen Olbrajt, koja je organizovala bombardovanje Kosova i Jugoslavije. Umjesto da, kao

nekad Miloš Obilić, trgne nože iz potaje i ubije zlotvorku, on joj ljubi ruku, čime je definitivno uvrstio sebe u spisak najvećih srpskih izdajnika i kukavica.

Da bi čitaoci shvatili o kakvoj se izdaji i sramoti radi, navešćemo dva "inserta" iz uvodnika *Borbe*. Drašković je "s dirljivim poštovanjem i blaženo-ulizičkim izrazom u očima poljubio krvavu ruku ubice svog naroda". On je time "ponudio amnestiju Madlen Olbrajt i vladama koje su učestvovala u bombardovanju Srbije za svoj najveći interes – dolazak na vlast". I tako je napravljena velika trgovina između neizlečivo ambicioznog lidera SPO, pohlepnog na devize i vlast, i Zapadne alijanse koju zastupa ministarska Olbrajt – tvrdi *Borbin* uvodničar.

Berlinski rukoljub Draškovića uči će sigurno u istoriju srpske propagande. Autor *Borbinog* članka tvrdi da nema kuće u Srbiji koja nije vidjela sliku kako sagnuti i ponizni Drašković ljubi krvavu ruku Madlen Olbrajt. Ne da nije vidjelo, nego je vidjelo mnogo puta. Više od pola mjeseca slika se vrti u svim informativno-političkim emisijama državne televizije. Ja, koji na RTS-u gledam samo ponešto, vidio sam to bar sto puta. Samo u jednoj emisiji "Radikalskih talasa" na TV Palmi slika je ponavljana deset puta. Ako Drašković preživi i ovaj atentat, povjerovaćemo njegovim riječima da ga sami Bog čuva.

HEROJI NAŠEG DOBA

(April 2000)

Jugoslavija je prepuna spomenika, starih i novih, na kojima piše "poginuo za otadžbinu". Davanje života za otadžbinu je vrhunac patriotizma. O tome ko je veliki patriota nekad je odlučivao narod. Samo onaj ko je ušao u junačku narodnu pjesmu mogao je da bude veliki i slavan. Za najvećeg junaka svih vremena narod je proglasio Miloša Obilića koji je, žrtvujući sopstveni život, rasporio turskog sultana Murata na Kosovu polju 1389. S koljena na koljeno, punih šest vijekova, njegovu slavu prenosili su narodni guslari.

Sada više nije tako. Da bi neko postao veliki junak i patriota ne mora da ide na bojište i daje život za domovinu. Patriotska slava može se steći na daleko lakši i bezbjedniji način, i to u prestonici, i bez učešća narodnih masa i guslara. Narodne mase zamijenio je veliki vođa, koji dodjeljuje patriotska zvanja i odlikovanja, a ulogu guslara preuzela je državna televizija.

Politika i patriotizam

U partijskoj državi sve je ispolitizirano, pa i patriotizam. Bez političke podobnosti teško se stiče patriotska slava. Taj kriterijum uveden je još u vrijeme NOB, kad je stvarana socijalistička Jugoslavija. Najviše priznanje za junaštvo i patriotizam - Orden narodnog heroja - mogao je dobiti borac koji je ispunjavao tri uslova: da je napravio junački podvig u borbi protiv neprijatelja, da je u toj borbi poginuo ili izvršio samoubistvo (da ne bi pao u ruke neprijatelju) i da je član KPJ ili SKOJ-a. Od 1.307 narodnih heroja, proglašanih do kraja 1957, samo nekoliko njih nijesu bili članovi komunističke organizacije.

Da nije bilo ovog trećeg uslova, među prvim jugoslovenskim herojima bio bi i poručnik Žugić koji je napravio podvig ravan Obiliću u aprilu 1941. godine. U trenutku kad je jedan naš komandant predavao jugoslovensku zastavu okupatorskom komandantu, Žugić je izašao iz stroja i ubio obojicu. Naravno da je i on bio ubijen na licu mjesta. Umjesto Saveza boraca, spomenik mu je podigla ostarjela majka, pored mosta na Đurđevića Tari.

Poslije završenog rata, i izvojevane pobjede, patriotski kriterijumi su izmijenjeni. Na prvo mjesto došla je politička funkcija, na drugo odanost Titu i Partiji, a na treće učešće u NOB. Po tim kriterijumima zvanje narodnog heroja dobila je skoro cijela politička i vojna vrhuška u Jugoslaviji. Nešto kasnije, u vrijeme Informbiroa, na prvo mjesto izbila je odanost drugu Titu, politička funkcija pomjerena je na drugo mjesto a učešće u NOB zamijenjeno je, učešćem u otkrivanju političkih neprijatelja. Krajem 1958. u Jugoslaviji je bilo 410 živih narodnih heroja.

TV rodoljupci

Televizija je unijela pravu revoluciju, neki bi rekli zbrku, u vrednovanju patriotizma. Ovaj moćni medij u stanju je da napravi od kukavice heroja, i obratno - od heroja kukavicu. Ko je gledao TV prenos sa zasjedanja Narodne skupštine Srbije uoči napada NATO-a na Jugoslaviju mogao je čuti i vidjeti kako se postaje veliki patriota i heroj. Cijelo biračko tijelo, koje je gledalo RTS, čulo je da će njegovi izabranici, narodni poslanici, braniti Kosovo do posljednje kapi krvi. Skupštinska debata više je ličila na oratorsko takmičenje u patriotizmu nego na poslaničku raspravu. Kao i obično, najborbeniji su bili srpski radikali koji su dobili najjače aplauze u skupštinskoj sali, a i šire.

Oružani rat za Kosovo trajao je 78 dana i završio se - zna se kako, a patrioti iz skupštinskih klupa nastavili su istu priču. Još uvijek se zaklinju da su branili i odbranili Kosovo, iako su tamo NATO trupe punih osam mjeseci. Ko drukčije kaže kleveče i laže.

Prosto je nevjerovatno sa koliko upornosti RTS i drugi režimski mediji i dalje nazivaju patriotima one političare koji su pobjegli sa Kosova, a one koji su ostali tamo proglašavaju izdajnicima. Evo i konkretnih primjera. Za RTS je najveći srpski izdajnik i neprijatelj, ravan Hašimu Tačiju, vladika raško-prizrenski Artemije. Isti taj Artemije je za opozicioni Studio B veliki patriota i mučenik koji se svim silama bori da Kosovo ne ostane bez Srba. Drugi primjer: Za režimske medije pravi patrioti i heroji rata su građani koji su branili beogradske mostove od NATO raketa držeći slike Slobodana Miloševića, a nepatrioti i "peta kolona" su oni koji su u to vrijeme umjesto RTS-a gledali satelitske programe.

Crnogorski aršini

U posljednje vrijeme iz Crne Gore stižu zanimljiva mišljenja o patriotizmu. Krajem prošle godine objavljeno je u *Politici* pismo grupe crnogorskih književnika koji se dobrovoljno odriču putovanja po zapadnoj Evropi. U pismu je data podrška patriotima iz bratske Srbije, kojima je zabranjen ulazak u zemlje Evropske unije. "Usrećiteljska Evropo devetnaestorice, dostavljamo ti spisak dobrovoljaca da im posjete budu zabranjene - da glad svoju utoliš; tebi za glad, nama za srce da nam od tebe lakne, daleko da si, oči naše da te ne vide" - poručuju spisatelji iz Podgorice (*Politika*, 25. XI 1990).

Nedavno sam na beogradskoj televiziji "Palma" više od dva sata slušao pjesnika i političara Momira Vojvodića kako promovise novo shvatanje patriotizma. Po njemu, Crnogorac iz Crne Gore ne može biti patriota ako nije Srbin i ako ne podržava srpsku politiku na nivou Jugoslavije. Na istoj televiziji, koja se stavila na raspolaganje Šešeljevim radikalima, gostovao je i dr Bojović, počasni predsjednik Srpske narodne stranke iz Crne Gore. Mjereno njegovim "aršinima", patriotske snage su na vlasti u SR Jugoslaviji i Srbiji, ali ne i u Crnoj Gori.

LAŽIRANJE STVARNOSTI

(April 2000)

Staro mišljenje da je štampa ogledalo društva kod nas više ne važi. Eventualno, može se reći "krivo ogledalo", koje daje lažnu sliku, ljepšu ili ružniju od stvarne. Ne važi više ni narodna poslovice "Bolje je vjerovati svojim očima nego tuđim riječima". Savremeni mediji u stanju su da ubijede narod da je crno bijelo i da je istina ono što je laž. Ovom fenomenu neko je dao naziv virtuelna stvarnost, što mu dođe približno isto što i lažirana stvarnost.

Svaki građanin može lako provjeriti kako ovaj fenomen funkcionise u praksi. Dovoljno je da ode na neki politički miting a zatim da uporedi ono što je lično vidio sa izvještajima u medijima. Ja sam takav eksperiment izvodio više puta. Posljednji je bio 14. aprila o.g. u vrijeme održavanja velikog mitinga udružene demokratske opozicije u Srbiji i uvjerio se da postoje velike razlike.

Na rečenom mitingu vidio sam kako u centar Beograda pristižu sa raznih strana kolone građana u kojima su preovlađivali mladi ljudi. Nikad nijesam vidio toliko srednjoškolaca na jednom mjestu kao ovaj put. Glavne parole mitinga bile su "Stop teroru" i "Za demokratske izbore". Govorilo je 17 opozicionih političara, uglavnom stranačkih lidera, koji su optuživali Miloševićev režim za pogrešnu politiku, izgubljene ratove i teško ekonomsko stanje u zemlji. Skup se, posle dva-tri sata mitingovanja, razišao bez ijednog incidenta i polomljenog stakla.

Šta kaže Tanjug

Građani koji nijesu bili na mitingu još ne znaju koliko je naroda prisustvovalo tom skupu. Procjene u medijima kreću se od deset do petsto hiljada. Prema pisanju *Borbe*, bilo je deset hiljada, RTS i *Politika* dopuštaju mogućnost da je bilo triput toliko, nezavisni *Blic* javio je da je protestovalo 200.000 ljudi, Studio B govori o više stotina hiljada građana, a niške *Narodne novine* pominju brojku od pola miliona.

U svijetu je uobičajeno da se u ovakvim slučajevima najprije objavi agencijska vijest, sa pouzdanim podacima i odgovorima na pet osnovnih pitanja (5 W) - ko, šta, gdje, kako i zašto. Tek poslije takve

informacije redakcije novina, radija i televizije daju svoje komentare o događaju. Na žalost, kod nas više ne važi ni ovo pravilo. Umjesto vijesti i izvještaja, naša jedina državna agencija Tanjug šalje redakcijama propagandne tekstove u kojima se daju mišljenja o događaju, a zanemaruju važne činjenice.

Politika od 15. aprila, na primjer, nije objavila vijest o demonstracijama opozicije u Beogradu, ali zato jeste pet Tanjugovih tekstova u kojima se osuđuju te demonstracije. O kakvim se tekstovima radi najbolje kazuju njihovi naslovi: "Miting organizovan za račun NATO agresora", "Izdajnici i plaćenici imaju iste nalogodavce". Miting je poslužio kao povod da se još žešće osudi demokratska opozicija u Srbiji, napadne "Olbrajt-Đukanovićeva politika" u Crnoj Gori i prozovu "janičari" sa Kosova Momčilo Trajković i vladika Artemije.

Tanjug je nekad važio za uglednu informativnu agenciju, respektovanu u cijelom svijetu, a danas je to propagandna ustanova vladajuće partije. Kao potvrdu takvog mišljenja, navodim citat iz jednog njegovog teksta objavljenog u *Politici*: "Na izborima će dakle sigurno pobediti Slobodan Milošević, Srbija i Jugoslavija, a izgubiće Clinton i Olbrajt, dakle NATO i njihovi demokratski predstavnici u zemlji". Ovo posljednje stavljeno je pod znake navoda a odnosi se na takozvanu udruženu opoziciju u Srbiji, koja je tražila prevremene izbore na mitingu.

Julovska idila

Istog dana kad je udružena opozicija držala svoj miting u centru Beograda, na drugoj strani, u Centru "Sava" na Novom Beogradu, održana je svečana sjednica Komiteta univerzitetske ljevice na kojoj je predsjednica Direkcije JUL-a prof. dr Mira Marković podijelila 1.300 članskih karata novoprimitljenim julovcima. Iako brojčano mnogo manji, ovaj drugi skup izazvao je veliku pažnju režimskih medija. Za RTS, Politiku i Borbu bio je to događaj dana. Svakako ne zbog značaja skupa već iz nekih drugih razloga.

Pošto nijesam prisustvovao svečanoj manifestaciji na Novom Beogradu, moraću se osloniti na "tuđe riječi". Događaji su se odvijali otprilike ovim redom: neko je otvorio sjednicu i najavio prof. dr Miru Marković; kad je ona pošla prema bini svi prisutni su ustali i dugo aplaudirali, predsjednica je na početku svog govora rekla da je formiranje Uni-

verzitetske ljevice najlepší rezultat koji je njena partija postigla (što su istakli svi pomenuti mediji). Govor je završila riječima: "Dobro došli u partiju koja nosi ime meseca u kom se krenulo u borbu koja se završila pobedom".

Poslije predsjednice Direkcije govorio je Milovan Bojić, predsjednik Komiteta univerzitetske ljevice, političar koji ima najviše titula: prof. dr, direktor, predsjednik, potpredsjednik, član itd. On je poručio mladim julovcima da se čuvaju izdaje i zla, to jest demokratske opozicije i poželio im život "bez uzaludnih koraka, praznih riječi i nekorisnih misli".

Na kraju je priređen kulturno-umjetnički program u kom su učestvovali najpopularniji mladi pjevači i orkestri. Sve je bilo "naj", ili "kul", kako bi rekli julovci. Politika je uokvirila informaciju u kojoj stoji: "Prilikom izvođenja kompozicije 'Volimo te, otadžbino naša' učesnici jučerašnje manifestacije su iznad svojih glava preko cele sale Centra Sava razvili ogromnu jugoslovensku zastavu".

MRTVO SLOVO

(Maj 2000)

Maj je mjesec sa najviše praznika. Samo u prvoj polovini ima ih šest: Praznik rada, Dan slobode štampe, Đurđevdan, Dan avijacije, Dan pobjede, Dan bezbjednosti. U Beogradu ove godine najveseliji je bio Đurđevdan, a najtužniji Dan slobode štampe.

Na tužni praznik, koji pada trećeg maja, Nezavisno udruženje novinara izdalo je saopštenje da je ove godine proslava Dana slobode štampe u Srbiji besmislena. Beogradski dnevnik *Blic* obilježio je taj praznik objavljivanjem "Povelje za slobodu štampe", koju su novinari iz 34 zemlje usvojili na Međunarodnoj konferenciji o cenzuri štampe održanoj januara 1987. u Londonu.

Valjda da bi privukao pažnju čitalaca, tekst u *Blicu* ilustrovan je reklamnim oglasom u kome jedna ljekarska ordinacija nudi čitaocima "viagru" i druga savremena sredstva za jačanje muške potencije. Pored oglasa, objavljena je uokvirena vijest da je Asocijaciji nezavisnih elektronskih medija iz Srbije uručena u Beču austrijska nagrada "Konkordija".

Šta piše u Povelji

U međunarodnoj Povelji za slobodu štampe navedeni su uslovi bez kojih nema nezavisnog i slobodnog novinarstva. Njihov redoslijed, kasan u sažetoj formi, je slijedeći:

1. Cenzura, direktna ili indirektna, je neprihvatljiva.
2. Nezavisnim medijima mora se dozvoliti slobodno djelovanje u svim zemljama.
3. Vlade ne smiju ni na koji način da diskriminišu medije u svojim zemljama.
4. Vlade ne smiju ograničavati medijima pristup sredstvima koja su im potrebna za njihovu djelatnost (papir, frekvencije, prostorije i dr.).
5. Ne smije se putem zakona i raznih procedura sprečavati slobodan protok informacija.
6. Državni mediji moraju biti otvoreni za različita shvatanja.

7. Medijima se mora obezbijediti neograničen pristup spoljnim informacijama i informativnim sredstvima.

8. Nacionalne granice treba da budu otvorene za strane novinare.

9. Ograničenja slobode informacija putem izdavanja licenci i drugih potvrda moraju biti ukunuta.

10. Novinari moraju imati ličnu sigurnost, kao i punu zakonsku zaštitu.

Šta se nama dešava

Bez pretjerivanja može se reći da je Povelja za slobodu štampe sada u Srbiji mrtvo slovo na papiru. Dokaza ima i suviše. Evo jednog svježeg primjera. Baš na Svjetski dan slobode štampe sudija za prekršaje u Požarevcu izrekao je, po hitnom postupku, dvije kazne opozicionom Stubiju B u ukupnom iznosu od 730.000 dinara.

Šta je to uradio Studio B da mu se tako hitno izriču velike novčane globe? Objavio je izvještaj o jednoj tuči u Požarevcu između obezbjeđenja predsjednikovog sina Marka Miloševića i aktivista studentskog pokreta "Otpor", koji se razlikuje od izvještaja objavljenih u režimskim medijima. Ne čekajući da neko utvrdi šta je istina, sudija je izrekao kaznu po starom principu "kadija te tuži, kadija ti sudi", a na osnovu novog Zakona o javnom informisanju.

Svoje shvatanje slobode štampe vladajuća koalicija demonstrirala je devetog maja, na Dan pobjede, i to opet u Požarevcu, rodnom mjestu vladajuće porodice. Umjesto da, bar tog dana, pokaže malo pobjedničke velikodušnosti i tolerancije, vlast je raspalila po opoziciji sredstvima represije. Naročito je bila žestoka prema novinarima iz nevladinih medija. Primijenila je razne, u praksi provjerene metode, kao što su: hapšenje, privođenje, protjerivanje iz grada, oduzimanje kasete i slično. Studio B je javio da je policija na prilazima Požarevcu i u gradu hapsila 39 novinara, među kojima i nekoliko dopisnika stranih medija.

Treći na svijetu

Povodom Svjetskog dana slobode štampe, međunarodna organizacija "Fridom Haus" objavila je jednu listu na kojoj su evropske i sjevernoameričke zemlje poredane po stepenu poštovanja slobode

štampe. Od 50 država, koliko ih ima na toj listi, Jugoslavija je na 47. mjestu, sa 81 negativnih bodova. Iza nje su samo tri otcijepljene sovjetske republike - Uzbekistan, Turkmenistan i Tadžikistan. Neposredno ispred Jugoslavije je Belorusija.

Od otcijepljenih jugoslovenskih republika najbolji rejting ima Slovenija (27 negativnih poena), zatim Makedonija (42), Bosna (55) i Hrvatska (63). Među bivšim socijalističkim zemljama u Evropi najbolje se kotiraju Poljska (19), Češka (20), Bugarska i Mađarska (po 30), dok je Rumunija na pretposljednem mjestu (sa 44 poena).

Mnogo veću pažnju javnosti izazvala je svjetska lista "Deset najvećih neprijatelja slobode štampe", koju je napravio Međunarodni komitet za zaštitu novinara. Na toj listi naš predsjednik zauzima treće mjesto. Ispred njega su samo iranski ajatolah Ali Hamnei i lider pobunjenika u Sijera Leoneu Fodaj Sankon. Iza Slobodana Miloševića su predsjednici Kine, Tunisa, Kazahstana, Kube, Angole, Perua i Malezije.

Istog dana kad je *Blic* objavio ovu listu, Studio B je izdao saopštenje da je predsjednik SR Jugoslavije zaslužio prvo mjesto. Pretpostavljam da trećim mjestom nijesu zadovoljne ni pristalice Miloševića, jer njihov predsjednik može biti samo prvi, a nikako treći. Poslije svega što se desilo u Srbiji na Dan slobode štampe, negativni rejting našeg predsjednika se sigurno povećao. Sada njegove pristalice, kao nekad Titu, mogu da pjevaju popularnu pjesmu "Što je više kleveta i laži, Slobo nam je miliji i draži."

MEDIJSKA OKUPACIJA BEOGRADA

(Maj 2000)

Kada je 1796. godine pariska policija upala u redakciju opozicionog lista "Narodni tribun" i pohapsila sve koji su se tamo zatekli, uhapšeni urednik Fransoa Babef prokomentarisao je događaj riječima "Gotovo je, tiranija pobjeđuje!" Iste riječi mogao je da kaže, 17. maja 2000. godine, i glavni urednik beogradskog Studija B kad mu je javljeno da je u njegovu redakciju upala četa specijalaca MUP-a Srbije.

Kažu istorija se ponavlja. Ako se Srbiji dogodi sve ono što se dešavalo Francuskoj prije dva vijeka, onda se našoj opoziciji ne piše dobro. Vladajuća koalicija uspostaviće potpunu kontrolu nad nezavisnim medijima i dozvoliti rad samo onima koji podržavaju režim Velikog Vođe. Drugim riječima, zavešće medijsku okupaciju Srbije. Kad srpska trojna koalicija, uz pomoć vojske i policije, zavede red u svojoj zemlji i eliminiše opoziciju iz političkog života - preći će na rješavanje svjetskih problema. Povešće medijske, a možda i druge ratove, protiv Zapadne alijanse i kreatora novog svjetskog poretka.

Noćni davitelji

Pomenuti napad na Studio B dogodio se u dva časa poslije ponoći. Osim Studija B, četa maskiranih specijalaca (njih oko 150) zaposjela je i prostorije drugih redakcija koje su se nalazile u istoj zgradi (Radio B2-92, Radio Indeks, *Blic*). Svi policajci imali su kamuflažnu uniformu i opremu za borbu protiv terorista.

Noćno davljenje medija nije, kako neki tvrde, presedan u Jugoslaviji i Srbiji. Vladajuća koalicija može se pozvati na uzore iz prošlosti. Noću između 29. i 30. decembra 1920. vlada Kraljevine SHS, u kojoj su glavnu riječ imali srpski radikali, donijela je nezakonitu uredbu, poznatu Obznanu, kojom je zabranjena komunistička propaganda. Iste noći počela su hapšenja komunističkih novinara i agitatora.

U noći između 5. i 6. januara 1929. Kralj Ujedinitelj izvršio je državni udar, ukinuo Ustav i zabranio sve političke stranke i sindikalne organizacije. Jedan od prvih zakona diktature bio je dopunjeni Zakon o štampi koji je predviđao surove kazne za neposlušne novinare. Ovaj

zakon, koji je počinjao odredbom "Štampa u Kraljevini Jugoslaviji je slobodna", zabranjivao je vrijeđanje predstavnika državne vlasti. Naj-surovije kazne, do deset godina robije, predvidio je za one koji uvrijede članove Kraljevskog doma. Niko nije smio vrijeđati Kralja i Kraljicu suprugu, potomke Kraljeve sa njihovim suprugama, kao ni ostalu kraljevsku rodbinu. Posebnim članom bilo je predviđeno da za krivično djelo učinjeno štampom odgovaraju zajedno pisac, urednik, izdavač, štampar i rasturač.

Titovi oslobodioci Jugoslavije nemilosrdno su uništavali opozicione medije, ali, koliko je meni poznato, nijesu to radili noću. Noćno davljenje medija ponovo je uvedeno u Srbiji u vrijeme čuvene Osme sjednice (1987), na kojoj je pobijedio Slobodan Milošević. Davljenje je vršeno na partijskim sastancima koji su obično počinjali poslije podne, a završavali se pred zoru. Politički komesari iz Centralnog komiteta nijesu dozvoljavali da se sastanak završi dok se ne donesu zaključci o neprijateljskom djelovanju nepodobnih novinara.

Najnoviji Zakon o javnom informisanju, usvojen oktobra 1998, omogućava davljenje opoziciono nastrojenog medija za jedan dan i dvije noći. Procedura je jednostavna, ali zato vrlo efikasna, naročito ako je inicirana od strane nekog ministra. Ako ministar, na primjer, ujutru uloži žalbu za uvredu časti, nadležni sudija za prekršaje izreći će maksimalnu novčanu kaznu do večeri. Ako u sljedeća 24 časa vlasnik i urednik kažnjenog medija ne plate globu, mogu u toku noći očekivati policiju koja će im zaplijeniti kompjutere i drugu tehniku bez koje redakcije ne mogu da rade.

Okupacija Studija B od 17. maja predstavlja novu fazu u gušenju neposlušnih medija. Prvo se izvrši presuda, i to noću, a zatim se sljedećeg dana piše rješenje o kazni. Pošto nema odgovarajućeg zakona za ovakve kazne, izgleda da Direkcija JUL-a priprema projekt zakona na osnovu kojeg će se preuzimanje medija moći obaviti za nekoliko sati.

Kako odbraniti medije

Glavni problem srbijanske opozicije je - kako odbraniti nezavisne medije od represija vlasti. Što god opozicija preduzme, pozicija nađe način da to osujeti. Udružena opozicija organizuje miting "Stop teroru", a vladajuća partija zakaže proslavu Dana pobjede na istom mjestu. Opozicione stranke organizuju demonstracije na koje dođe

nekoliko desetina hiljada građana, a državni mediji umanje taj broj deset puta. *Borba* čak i više od dvadeset puta. Nezavisno udruženje novinara zatraži pomoć od međunarodnih novinarskih asocijacija, a ministar za informacije proglasi članove tog udruženja za NATO plaćenike i CIA špijune.

Novinari nezavisnih medija danas su najugroženija profesija u Srbiji. Njih privode i zatvaraju, batinaju na mitinzima opozicije, tjeraju ih sa proslava i svečanih prijemama, ne dozvoljavaju im pristup sjednicama državnih organa, otimaju im kasete i kamere. Oni su svugdje sumnjiva lica. Kao od đavola, od njih bježe YU patrioti i drugi poštteni građani.

Naše pitanje "Kako odbraniti medije" - ostaje otvoreno. Umjesto odgovora, navešću nekoliko narodnih poslovice iz vremena kad su Srbi bili pod turskom okupacijom. Šut s rogatim ne može se boriti, Kadija te tuži, kadija ti sudi, Čija sila toga i pravda, Ničija nije gorjela do zore.

BAUK ZVANI "OTPOR"

(Jun 2000)

Još mi nije jasno zašto se diže tolika buka oko studentske organizacije "Otpor". Vjerovatno da nema funkcionera iz vladajuće koalicije koji nije osudio ovu organizaciju i nazvao je terorističkom bandom. Izjave protiv "Otpora" dali su i čelnici Patriotskog saveza, Saveza boraca, Nove komunističke partije i mnogi drugi. Vojni i policijski generali ne propuštaju nijednu proslavu a da ne pomenu borbu protiv terorizma. Kroz dnevnik RTS-a prodefiluje svako veče najmanje pedeset građana koji zahtijevaju hitno donošenje antiterorističkog zakona.

Režimski mediji napravili su od "Otpora" bauka koji kruži Srbijom. Mnogi se u čudu pitaju kakva je to organizacija koja, osim plakata i bedževa sa stisnutom pesnicom, nema drugog oružja, a izaziva tako veliku uznemirenost kod vlasti. Odgovor na ovo pitanje znaće se tek kad se usvoji novi zakon o terorizmu. Tada će svakom biti jasno da iza "Otpora" stoji tzv. demokratska opozicija, a iza ove su NATO i CIA.

Šta se priviđa *Borbi*

Samo manji broj građana, onih koji idu na mitigne opozicije, može da vidi otporaše uživo. Ostali ih vide onako kako ih prikazuju mediji. Pošto većina gleda, sluša i čita režimske medije, to znači da i većina našeg naroda vidi otporaše kao teroriste. Prema definiciji Direkcije JUL-a, "Otpor" je klasična Hitler-jugend teroristička organizacija, čija je ideologija američki novac. Svi njeni simboli, uključujući i uzdignutu pesnicu, jesu fašistički.

Ipak, mladi teroristi nijesu svugdje isti. Razlikuju se od mjesta do mjesta. To se može vidjeti iz izvještaja dopisnika iz unutrašnjosti Srbije objavljenih u *Borbi* od 27. maja o.g. Najopasniji i najgrđi su teroristi koji su spremali veliki džumbus u Požarevcu, rodnom mjestu vladajuće porodice, i to baš na Dan pobjede. Požarevački dopisnik u svom izvještaju, naslovljenom "Napaljeni dođoši", piše: "Tada - 9. maja, Požarevac je bio mjesto neiživljenih, neispavanih, potamnelih crnokošuljaša, dresiranih i plaćenih huligana da po gradovima Srbije prave haos."

Prema *Borbinom* izvještaču iz Čačka, "Otpor" je falanga koja je formirana da ruši aktuelnu vlast "uz koju stoji narod". Autor dopisa iz Smederevske Palanke tvrdi da u njegovom gradu iza "Otpora" stoji udružena opozicija koja radi po instrukcijama Zapada. "Međutim, uvozno seme opšte nestabilnosti i straha od preteće pesnice sa fasada zgrada nije prokljalo u gradu na Jasenici" - optimistički konstatuje dopisnik.

Poput pravog detektiva, dopisnik iz Kruševca otkrio je da se tamošnji otporaši sastaju u jednoj manjoj kućici, nadomak pijace, gdje drže svoje crne zastave, kojekakve letke i pištaljke. Kraljevačkom dopisniku aktivisti "Otpora" liče na dječju zabavu, a organizaciju naziva "pokretom u špil-hoznama."

Otporaši na djelu

Radna mjesta otporaša su mitinzi opozicije. Tamo se najbolje može vidjeti njihovo političko djelovanje. Bio sam na tri ovogodišnja mitinga udružene opozicije, održana u Beogradu, i posmatrao šta rade mladi ljudi koje vlast naziva teroristima. Na prvom mitingu (14. aprila) vidio sam dosta otporaša, studenata i srednjoškolaca, iz Beograda i još nekoliko gradova u kojima je na vlasti opozicija. Lako ih je bilo prepoznati - svi su nosili bedževe ili majice na kojima piše "Otpor". Izgledali su mi više pitomo nego agresivno, disciplinovano su slušali svoje redare i obezbjeđenje na mitingu.

Iako otporaši nijesu na mitingu napravili nijedan incident, osim što su uzvikivali "Stop teroru" i "Hoćemo izbore", doživjeli su osude koje se priređuju najvećim neprijateljima. RTS je produžila svoj drugi dnevnik za čitavo pola sata da bi narodu objasnila kakva zlodjela pravi "Otpor". Aktivisti ove organizacije optuženi su čak za pokušaj ubistva dva člana JUL-a iz Požarevca.

Efekti žestoke medijske kampanje protiv "Otpora" pokazali su se na mitingu opozicije održanom 15. maja u Beogradu. Nijesam primijetio nijednog srednjoškolca sa bedžom ili zastavom "Otpora". Ni policije nije bilo mnogo. Ulogu čuvara djece od štetnih uticaja opozicije preuzeli su uplašeni roditelji.

Beogradski miting udružene opozicije, održan 27. maja, strani mediji ocijenili su kao neuspjeh. Na ovom mitingu vidio sam samo jednu zastavu sa simbolom "Otpora", koju je na smjenu držala grupa

djevojaka. Među njima se isticala jedna visoka brineta koja je privukla posebnu pažnju fotoreportera. Njenu sliku vidio sam kasnije na naslovnoj strani magazina *Blic njuz*. Nigdje momačkih delija. Izgleda da nam se i "terorizam" sve više feminizira.

U očekivanju novog zakona

Ovo što se u Srbiji sada dešava nije ništa novo. Sve je već viđeno. Stvari se odvijaju po uhodanom scenariju: prvo se uoči i definiše problem, zatim se problem digne "na veliki vjetar", poslije toga slijedi "vox populi" (glas naroda) i na kraju se problem rješava u institucijama sistema. U našem slučaju to izgleda ovako: problem terorizma otkrili su nadležni politički organi, to jest stranačka rukovodstva, naduvavanje problema ("veliki vjetar") obavili su režimski mediji, pritisak javnog mnjenja (da se suzbije terorizam koji još traje) povjeren je takođe medijima, a logističku podršku obezbjeđuje Direkcija JUL-a.

Problem će se konačno riješiti kad se usvoji zakon o terorizmu. Prijedlog je već napravljen, čeka se hitno sazivanje Narodne skupštine koja će ga usvojiti jednoglasno, eventualno uz dva-tri uzdržana glasa. Još nije objavljeno da li će zakon usvajati savezni ili republički parlament, ili možda oba. Zakon će naravno biti pravedan, najbolji i najstrožiji od svih dosadašnjih. Jedan profesor univerziteta izjavio je na tribini Medija-centra da se neće iznenaditi ako ovaj zakon, po ugledu na irački, propiše i smrtnu kaznu za vrijeđanje velikog vođe.

Poslije usvajanja antiterorističkog zakona uslijediće sankcije koje su u nadležnosti policije i sudstva. Naravno, sankcijama neće biti podvrgnuti samo članovi "Otpora" nego i ostali nepodobni građani. Ja čak mislim da će "otporaši" proći najbolje. Bez obzira ko pobijedi na izborima, pozicija ili opozicija, moraće da osvježava kadrove - da stare i umorne zamjenjuje mladim i borbenim. A njih će najlakše pronaći u dosijeima koje sada formira MUP Srbije.

PRAZNIK ZA PLAKANJE

(jul 2000)

Sveti dan Vidovdan spada u najstarije praznike narodne vjere. Posvećen je starom slovenskom božanstvu Vidu. Nekad se slavio kao dan proricanja i gatanja, uz vesele obrede koji su najčešće izvođeni pomoću trave vid. Poslije Kosovske bitke Srbi slave Vidovdan na dva načina. Činjenica da je tog dana 1389. godine srpska vojska doživjela na Kosovu polju katastrofalan poraz uticala je da praznik dobije tužno obilježje. Godine 1892. Srpska pravoslavna crkva unijela je Vidovdan u svoj kalendar stavljajući ga u zagradu iza proroka Amona i kneza Lazara.

Dugo vremena, čitavih pet vijekova, u porobljenim srpskim selima Vidovdan je slavljen i kao veseli i kao tužni praznik. Prije podne djevojke su brale trave i donosile vodu sa izvora, a sve radi gatanja i veselja. Istog dana, uveče, muški svijet okupljao se oko vatre, koja je ložena ispred kuća, i slušao tužne guslarske pjesme o propasti srpskog carstva i pogibiji kosovskih junaka. Tako je došlo do miješanja paganskih obreda i istorijskih činjenica, da bi na kraju ostao samo kosovski mit.

Poslije balkanskih ratova, u kojima je oslobođeno Kosovo, Vidovdan postaje glavni, može se reći i najveseliji srpski praznik. Slavili su ga: država, dvor, crkva, vojska, škole, pozorišta, razna kulturno-umjetnička društva. Na taj dan organizovani su narodni sabori, priredbe, izložbe, balovi i razna druga veselja. Tako je bilo sve do nove katastrofe koja je zadesila srpski narod 1941. godine.

Nebeska proslava

U vrijeme Titove vladavine Vidovdan je bio u sjenci jugoslovenskih praznika kojima je nova vlast pridavala daleko veći značaj. Krajem maja slavljen je Titov rođendan, pod nazivom Dan mladosti, a početkom jula Dan ustanka. Vidovdan se slavio poluilegalno, u okviru crkve. Socijalistička štampa obilježavala ga je samo kratkim informacijama, obično u rubrikama "Dogodilo se na današnji dan".

Krajem osamdesetih Vidovdan je ponovo postao nacionalni praznik najvećeg značaja. Umjesto demokratizacije, našu zemlju zahvatio je nacionalizam. Poslije malog koraka u budućnost, Srbija je

krenula krupnim koracima u prošlost. Uz trube, bubnjeve i ratnu pjesmu "Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala."

Vrhunac nacionalnog zanosa Srbija je doživjela juna 1989. godine, u vrijeme priprema za proslavu šest vijekova od Kosovske bitke. Sve je bilo u znaku obnove srpske slave i veličine. Štampa, radio i televizija svakodnevno su prenosile izjave važnih ličnosti, političara, naučnika, književnika, da je Kosovo naše srce i duša. Neki su čak tvrdili da su Srbi dobili i Kosovsku bitku. Pozorišta su prikazivala predstave nadahnute kosovskim mitom. Snimljen je na brzinu film "Kosovski boj" koji se prikazivao u svim bioskopima.

Glavna proslava održana je na Gazimestanu, mjestu gdje je prije šest vijekova vođena čuvena bitka. Bio je to spektakl kakav Balkan do tada, a ni poslije, nije vidio. Na proslavu je, prema tvrđenju Politike, došlo dva miliona ljudi. Posredstvom televizije, cio svijet je mogao da vidi kako na Kosovo polje iz raznih pravaca pristizu kolone ozarenih Srba - automobilima, kamionima, autobusima, pješke. Oni najvažniji, državni rukovodioci, stizali su helikopterima direktno sa nebesa.

Politički proroci

Ovogodišnji Vidovdan bio je i veseo i tužan. Veselje je organizovala vladajuća koalicija. U svakoj opštini našao se povod da se organizuje proslava i, što je još važnije, da se održi politički govor. Tako je, prvi put u svojoj dugoj istoriji, Vidovdan postao i politički praznik. S obzirom da na proslavama nije govorio Glavni, već samo njegovi izaslanici, vidovdansko veselje bilo je umjereno.

Predsjednik srpske vlade i potpredsjednik SPS, Mirko Marjanović, otvorio je u Srbobranu 7. olimpijadu radnika Vojvodine i tom prilikom rekao da 90 procenata cijelog svijeta podržava našu politiku. U Čupriji je savezni ministar inostranih poslova Ž. Jovanović otvorio odjeljenje magnetne rezonance u tamošnjem Domu zdravlja. Između ostalog, on je rekao: "Veličinom i hrabrošću velikog političara i vizionara, predsednik SR Jugoslavije Slobodan Milošević uživa široku podršku našeg naroda".

Mene je najviše oduševio govor potpredsjednika srpske vlade Ratka Markovića, održan na proslavi 40-godišnjice Univerziteta u Novom Sadu. Zadivljuje vještina kojom je govornik doveo u vezu Kosovski boj i osnivanje novosadskog Univerziteta. Kao što je na

Vidovdan 1389. Srbija spasila prosvječenu i naivnu Evropu od primitivne azijske bujice, tako je Novi Sad na Vidovdan 1960. branio ideju i svetinju univerziteta. "Potez s osnivanjem Univerziteta u Novom Sadu bio je knezlazarovski", konstatovao je prof dr Marković.

Ovdje treba još reći da je Marković govorio u svojstvu ličnog izaslanika predsjednika SR Jugoslavije i da je, pored govora, donio u Novi Sad i orden "Vuk Karadžić", kojim je Milošević odlikovao vođanski Univerzitet. Sa svoje strane Univerzitet se revanširao voljenom predsjedniku dodijelivši mu Povelju sa zlatnom plaketom, a za veliki doprinos razvoju školstva.

Tužnu proslavu Vidovdana organizovala je Srpska pravoslavna crkva. Na okupiranom Kosovu patrijarh Pavle služio je svetu liturgiju u Gračanici i na Gazimestanu. Na liturgiju, koja je održana u crkvi Svetog Save u Kosovskoj Mitrovici vjernici su došli autobusima i uz jaku pratnju oružanih snaga KFOR-a.

Sudeći po udarnim naslovima u nezavisnom dnevniku *Blic* (29. jun), ovogodišnji Vidovdan obilježili su slijedeći događaji: Zakon protiv terorizma (dat je na usvajanje Saveznoj skupštini) koji zabranjuje kritiku vlasti, inicijativa SAD za izbacivanje SR Jugoslavije iz OUN, izjava Đukanovića da je Crna Gora spremna da plati ratnu odštetu Hrvatskoj i "propast" domaćeg fudbala. Kad se sve sabere, procijeni i ocjeni, ispada da smo ove godine imali više razloga za plakanje nego za veselja. Nadajmo se da će iduće godine biti obrnuto. Uostalom, to su nam obećali i naši politički proroci, kako oni iz vladajuće koalicije tako i oni iz demokratske opozicije.

UPOTREBA CRNOGORACA

(Avgust 2000)

Šezdeset i neke godine prvi put sam čuo mišljenje da Crnogorce treba upotrijebiti pa odbaciti. Izjavila je to jedna liberalna Beograđanka u kafani "Prešernova klet" u veselom razgovoru sa grupom mladih Crnogoraca, sve perspektivnih i još neoženjenih momaka. Prihvatio sam to kao običnu kafansku šalu koja nema veze sa istinom. Desetak godina kasnije, kad su se mladi momci poženili i započeli ozbiljnu karijeru, shvatio sam da u šali ima i neke istine. Jedan od dječaka iz "Prešernove kleti", i to najperspektivniji među njima, već je bio upotrijebljen i odbačen.

Danas sam još više ubijeđen da je Beograđanka bila u pravu, naročito kad je u pitanju politika. Davno je neko rekao da je politika kurva. Crnogorci bi, poslije Jevreja, možda bili najuspješniji ljudi da im nije te zavodljive kurve. Izvan Crne Gore, ambiciozan Crnogorac može postati sve - i uspješan naučnik, i književni umjetnik, sportista, menadžer - ali ne i dobar političar. To uostalom i nije samo moje mišljenje. Najpametniji Crnogorac koga sam lično poznao, pokojni Vuk Dragović, govorio je da bi Crnogorci bili najbolji ljudi samo da im je kako zabraniti da se bave politikom. I on je mislio na Crnogorce izvan Crne Gore.

Ratnički narod

Crnogorci odavno važe za ratnički narod. Ima naučnika koji tvrde da neke navike, u ovom slučaju ratničke, mogu prerasti u osobine koje se genetski nasljeđuju. Po ovoj teoriji Crnogorci su skloni ratovima i revolucijama jer su se u prošlosti mnogo bunili i tukli. Zahvaljujući toj osobini, postali su poznati i u svijetu. Slavni ruski pjesnik Aleksandar Puškin divio se crnogorskim ratnicima. U pjesmi "Černogorec - što takoj" opjevao je jednu pobjedu Crnogoraca nad Napoleonovom vojskom u Boki Kotorskoj. U Puškinovo vrijeme u ruskoj vojsci bilo je trideset generala i admirala rodom iz male Crne Gore. Od tada nijedan ruski rat nije prošao bez ponekog Crnogorca.

U staroj Crnoj Gori rat je bio normalno stanje. Mladi momci nijesu ništa drugo ni radili nego se pripremali za rat. Čim bi se ratne trube

oglasile, polećeli bi ko sokolovi. Kad bi stiglo vrijeme za ženidbu, mnogi su odlazili u Srbiju, u napuštene planinske predjele, krčili šumu i stvarali uslove za miran život. To bi trajalo samo dotle dok muška djeca ne bi porasla, a onda bi proradili ratnički geni. Poput svojih crnogorskih predaka, mladi Srbijanci odlazili su u hajduke i tukli se sa Turcima. Da nije bilo Crnogoraca i njihovog gena, pitanje je da li bi bilo i srpske države. Poslije velike Seobe Srbalja krajem XVII vijeka pod vođstvom Arsenija Černojevića, Srbija je ostala skoro sasvim bez srpskog stanovništva. Negdje sam pročitao da od svih vojvoda u Prvom srpskom ustanku samo jedan nije bio porijeklom Crnogorac. Karađorđe je porijeklom Vasojević, a knez Miloš Bratonožić.

Poslije ujedinjenja Jugoslavije mladi Crnogorci nijesu više išli u planine da krče šume nego direktno u Beograd, prestonicu zajedničke države, i upisivali se u razne škole i fakultete. Iako im je Kralj Ujedinitelj, kao svojim rođacima po majci, davao razne privilegije, mladi došljaci nijesu se odrekli ratničkih navika. Skoro svi, a naročito oni iz privilegovanih porodica, uključili su se u revolucionarni pokret, da se bore protiv Kralja i buržoazije. Kad je izbio građanski rat u Španiji, masovno su pohrlili na Pirinejsko poluostrvo da brane svjetsku revoluciju od mračnih sila. Na antifašističkim demonstracijama 27. marta 1941. među prvima su bili crnogorski studenti koji su držali borbene govore i uzvikivali "Bolje rat nego pakt."

Tito i Crnogorci

Niko nije tako volio Tita kao crnogorski komunisti. Veliku ljubav Tito im je uzvraćao na svoj način - povjeravao im je najteže i najopasnije zadatke. Nije bilo zadatka koji su oni odbili. Preživjeli su dobijali veće položaje u Partiji ili partizanskim jedinicama a poginuli su posmrtno proglašavani narodnim herojima. Za prave komuniste, pogotovo Crnogorce, mnogo veća čast je bilo ovo drugo.

Autor ovog članka smatra da Tito ne bi mogao dići ustanak 1941. godine bez Crnogoraca. Na istorijskoj sjednici Politbiroa CeKa, održanoj 4. jula 1941, Tito je odabrao pet delegata koji su dobili zadatak da organizuju ustanak na terenu. Od pet izabranih, četiri su bila Crnogorci (Ivan Milutinović, Đilas, Tempo i Vladimir Popović). U toku cijelog rata Tito je bio okružen Crnogorcima. Oba načelnika

Vrhovnog štaba bili su Crnogorci (Arso Jovanović i Velimir Terzić) kao i veći broj komandanata partizanskih brigada i divizija.

Najbolji primjer pravilne upotrebe Crnogoraca je čuvena bitka na Sutjesci (1943). Kao ni Kosovski boj 1389, ni ova bitka nije slavna po tome što je naša vojska porazila neprijateljsku, već po tome što je herojski izginula. Na Sutjesci je poginuo komandant Treće partizanske divizije, Crnogorac Sava Kovačević, kao i većina njegovih vojnika, takođe Crnogoraca. Dok su oni junački ginuli i zadržavali njemačke snage, Vrhovni štab sa Titom na čelu povlačio se prema Zelengori a udarne brigade Koče Popovića uspješno su se izvlačile iz neprijateljskog obruča.

Do prekretnice u ljubavi između Tita i crnogorskih komunista došlo je sredinom 1948, zbog zloglasne Rezolucije Informbiroa. Tito se bio grdno naljutio jer se jedan dio crnogorskih kadrova nije odmah odrekao Staljina. Njih je Tito poslao na Goli otok a ove druge, vjerne, počeo je polako da istiskuje iz vlasti. Prvo ratne generale, zatim svog miljenika Đilasa i na kraju balkanskog Če Gevaru - Svetozara Vukmanovića Tempa. Tek pod stare dane, kad je izgrađen dvorac u Igalu, Tito je ponovo počeo da pribira crnogorske rukovodioce. Ovi su mu bili toliko zahvalni da su odmah počeli da rekonstruišu kraljevsku vilu u Miločeru, koju su namjeravali da poklone voljenom Titu.

Dođoši vole Sloba

Prvo da raščistimo pitanje ko su dođoši. To su doseljenici koji su došli u Srbiju poslije ujedinjenja Jugoslavije. Oni nijesu ni izbjeglice ni prognanici nego građani koji su promijenili mjesto boravka u svojoj državi. Najviše dođoša naselilo se u Beogradu, prestonici Kraljevine SHS. U vrijeme ujedinjenja Beograd jedva ako je imao sto hiljada stanovnika a danas ih ima blizu dva miliona, koliko tri Crne Gore. Djeca dođoša postajala su odmah domoroci pod uslovom da im je drugi roditelj rođen u Srbiji. Po ovim kriterijumima naš predsjednik Slobodan Milošević je dođoš a njegova djeca su domoroci.

Na pitanje zašto dođoši toliko vole Sloba nije teško odgovoriti. Zato što je i sam dođoš, što se okružio dođošima i što ima najviše povjerenja u njih. Dokaza da dođoši istinski vole Sloba ima napretek. Navešću jedan primjer od prije tri godine, kada je beogradska opozicija digla veliku buku protiv Miloševića. Da bi dokazala da su široke

narodne mase i dalje uz svog vođu, vladajuća partija organizovala je miting u centru Beograda. Mitingaši su bili većinom dođoši iz Vojvodine među kojima su dominirali Crnogorci. Kad se Milošević popeo na binu, počeli su da kliču "Slobo mi te volimo", i nijesu prestajali sve dok im Slobo nije odgovorio "Volim i ja vas".

Mnogo je teže odgovoriti na pitanje zašto Srbi domoroci vole dođoše. A da ih vole, najbolji dokaz su tajni demokratski izbori. Tri glavna stranačka lidera, sva tri dođoša - Milošević, Šešelj i Drašković - imali su zajedno na predsjedničkim izborima 90 odsto glasova, a svi domoroci jedva ako su sakupili deset odsto. Razmišljao sam dugo o tom fenomenu i došao do zaključka da njihov uspjeh leži u isticanju srpstva kao najvažnije vrline. Oni su veći Srbi od srbijanskih Srba. Iako je predsjednik savezne države, Milošević uvijek prvo kaže živjela Srbija pa tek zatim živjela Jugoslavija.

I posljednje pitanje bilo bi - kako se sada kotiraju crnogorski dođoši u Srbiji. Moj utisak je da njihov rejting opada. Da nije nekoliko borbenih julovaca, slabo bi ih ko primjećivao. Izgleda da nastupa vrijeme Hercegovaca. Tek kad se oni istroše od duge upotrebe, pružiće se šansa i za Srbe starosjedioce.

PRIZIVANJE RATA

(Septembar 2000)

Septembar 1990. Grupa dječaka igra se rata u obližnjem parkiću. Posmatram ih kroz prozor iz svog stana. Igra se pretvara u tuču, koja postaje sve žešća i žešća. Razmišljam da li da krenem u mirovnu misiju i razdvajam dječake ili da ih ostavim da se tuku. Izlazim na ulicu i konsultujem se sa komšijama. Jedva smo ih razdvojili. Jedan od komšija kaže da ovo ne sluti na dobro. On pamti da su se isto tako djeca tukla u jesen 1940. pa je ubrzo došao veliki rat.

Septembar 2000. Dvije grupe dječaka igraju fudbal u parkiću ispred mog stana. Ponašaju se kao pravi mali profesionalci: poštuju pravila igre, nijesu agresivni, ne galame i ne psuju ako neko promaši gol. Imaju čak i sudiju, takođe dječaka, koji je autoritet na terenu. Ovo bi moglo da sluti na dobro - neće biti rata i imaćemo pravnu državu.

Kako se ovaj milenijum bliži kraju, tako se ratobornost mladih generacija smanjuje. Nešto se čudno dešava u društvu. Nekad su stari savjetovali mlade da se ne svađaju i ne žure u ratove, a danas je potpuno obrnuto - mladi su mirni ko jagnjad, a stari ratoborni ko vuci. Pošto jaganjci ne znaju kako se vode revolucije i ratovi, tu su vuci iz Patriotskog saveza da ih poduče. Oni, stari patrioti, svakodnevno putem medija pozivaju mlade na ustanak protiv demokratske opozicije u Srbiji i aktuelne vlasti u Crnoj Gori.

Sadašnja predizborna kampanja već je prešla u fazu koju nazivamo propagandnim ratom. Uхватili se ukoštac ratoborci i mirovnjaci. Ovi prvi - predstavnici vladajuće koalicije - plotunaju po opoziciji po vascijeli dan i noć. Predstavnici mirovnjaka odlučili su se za taktiku "medena usta" (prema narodnoj poslovice "Medena usta gvozdена vrata otvaraju"). Prvi put, poslije uvođenja višestranačkih izbora, srpski mirovnjaci imaju šanse da pobijede ratoborce. Tako bar kažu najnovija istraživanja javnog mnjenja u Srbiji.

Verbalni ratnici

Prije nego rat počne, neko treba da ubijedi mlade ljude da je najveća čast i slava poginuti za ideale i otadžbinu. Zato su vješti govornici, ratnici riječima, uvijek bili na velikoj cijeni. Njih ne šalju na

front već ih čuvaju u bunkerima i skrovištima gdje pišu svoje vatrene govore. Kad se rat završi, oni su glavni dobitnici, neki kažu profiteri. Ako pobijede njihovi, pripadaju im sve privilegije, kao da su bili na frontu, a ako izgube - brzo se transformišu u verbalne mirovnjake.

Verbalni ratnici, koji sebe nazivaju patriotama, do punog izražaja dolaze u parlamentarnim debatama. Uoči agresije NATO-a na Jugoslaviju održano je vanredno zasjedanje Skupštine Srbije na kome je rješavano šta nam je činiti poslije neuspjelih pregovora u Rambujeu i Parizu. Pred Srbijom se ponovo postavilo pitanje - rat ili pakt? Ratovati sa najmoćnijom oružanom silom na svijetu ili potpisati ponižavajući mirovni sporazum? Zahvaljujući direktnom TV prenosu, cijelo biračko tijelo moglo je da čuje i vidi da su narodni izabranici, poslanici, riješeni da brane Kosovo do posljednje kapi krvi.

Za rat protiv NATO-a bili su ne samo Srbi, nego i neki stranci. Najborbeniji je bio Danijel Šifer, koga su naši državni mediji proglasili istaknutim evropskim intelektualcem, filozofom, humanistom i publicistom. Dodatni kvalitet mu je - oženjen je Srpkinjom. Poslije Ajnštajna, on je najslavniji srpski zet. Dva dana prije završetka rata, Šifer je dao izjavu u Udruženju književnika Srbije, koja zaslužuje da uđe u đačke čitanke, da je nauče srpska djeca napamet: "Srbija brani slobodu Evrope, jednog dana će Evropa moliti Srbiju za oprostaj. A Srbi su gospoda, oprostićel!" Prisutnim književnicima dao je riječ da će obući uniformu i otići na Kosovo da brani Srbiju od svjetskih silnika. "Mogu vas uveriti u ime mog malog sina, koji je Srbin, da ću se boriti do poslednje kapi krvi" - rekao je slavni srpski zet. Baš u to vrijeme na srpsko-makedonskoj granici predstavnici NATO i VJ vodili su završne pregovore o okončanju rata na Kosovu.

Ko piše scenario?

Petog avgusta, kasno uveče, zazvonio je telefon u mom stanu. Podigao sam slušalicu i odmah prepoznao glas svog kolege sa Sarajevskog univerziteta, profesora Emila Vlajkija. Predložio je da se negdje nađemo i malo popričamo. Uzgred me upitao da li sam pročitao najnoviji broj Nedeljnog telegrafa. Čim sam ujutru ustao, pošao sam do obližnjeg kioska da ga kupim taj list. Iznenadio sam se kad mi je prodavac rekao da je list rasprodan. Isti odgovor dobio sam i na sljedećih nekoliko kioska. Mora da je objavio nešto senzacionalno

čim je tako brzo rasprodat, pomislih u sebi, i nastavih da tragam za listom. Našao sam ga u jednoj bakalnici koja prodaje i novine. Odmah primijetih veliki naslov "Rat u Crnoj Gori" i sliku mog prijatelja. Pored slike krupnim slovima piše: "Profesor Emil Vlajki, ekspert za političku propagandu, iznosi kompletan scenario novog sukoba koji nam preti."

Prema scenariju, koji objelodanjuje Vlajki, događaji će se odvijati ovim redoslijedom: prvo će se izazvati incidenti između crnogorske policije i jugoslovenske vojske, poslije incidenata uslijediće oružani sukobi u kojima će stradati dosta civila, to će iskoristiti zapadni mediji da optuže Srbiju za nova zlodjela, zatim će pod pritiskom javnog mnjenja UN usvojiti rezoluciju (koja je već napisana) i proglasiti Crnu Goru demilitarizovanom zonom, potom će Savjet bezbjednosti tražiti povlačenje jugoslovenske vojske sa crnogorske teritorije. Pošto Jugoslavija neće to prihvatiti, NATO će bombardovati Srbiju sve dok se VJ ne povuče iz Crne Gore. I to će biti kraj treće Jugoslavije (opširnije u NT, 2.VIII 2000).

Istog dana sastao sam se sa svojim bivšim kolegom i rekao mu da ne vjerujem u njegova proročanstva i upitao ga ko je napisao scenario o raspadu treće Jugoslavije. Umjesto odgovora, upitao je on mene da li sam vjerovao u raspad SFR Jugoslavije 1991. i bombardovanje prošle godine. Iskreno sam odgovorio da nijesam. Zatim je Vlajki izvadio iz tašne svoju najnoviju knjigu "Građanski rat u Crnoj Gori" (štampanu u Kanadi maja o.g.) i rekao mi da je sve u njoj objašnjeno. U posveti je napisao da mi je poklanja "s željom da se ne dogodi ono što sam predvidio". Na rastanku mi je dao svoj broj telefona u Kanadi, da mu se javim "ako zatreba". Pošteno.

PROPAGANDA IPAK NIJE SVEMOĆNA

(Septembar 2000)

Glavni adut vladajuće koalicije SPS-JUL u ovogodišnjoj izbornoj kampanji bila je propaganda. Sve je stavljeno na kartu sa propagandom poukom "sto puta ponovljena laž postaje istina". Pripreme za dobitnu kombinaciju obavljene su na vrijeme: donijet je represivni zakon o javnom informisanju, pokaznjavani izdavači i urednici nezavisnih glasila, okupiran najuticajnije opozicioni medij Studio B, prošireni informativni programi režimskih medija i dr.

Vrijedni analitičari danonočno su pratili izvještavanje glavnih medija o predizbornim aktivnostima političkih stranaka i njihovih kandidata za savezne izbore. Rezultate svojih istraživanja saopštili su na tribini beogradskoj Medija centra. U posljednjoj nedjelji predizborne kampanje (od 16. do 22 septembra) četiri glavne beogradske TV stanice - RTS, Politika, BK televizija i Studio B - posvetile su Slobodanu Miloševiću više od deset sati informativnog programa. Na programima tih medija SPS je dobio osam sati i 29 minuta, JUL pet sati i 58 minuta a DOS je dobio daleko manje. Svi izvještaji o strankama vladajuće koalicije su pozitivni, dok su izvještaji o DOS-u uglavnom negativni. Od 70 izvještaja RTS-a o Koštunici, njih 67 je negativno, a samo tri su neutralna.

Rezultati ovogodišnjih izbora su poznati: koalicija SPS-JUL izgubila je na svim izborima a Demokratska opozicija Srbije dobila. Najveće iznenađenje za mene je da su lideri vladajuće koalicije, bračni par Milošević-Marković, izgubili u svom rodnom mjestu i mjestu stanovanja - u gradu Požarevcu i Dedinju. Komšije nijesu dale glasove baš onima koje je propaganda dizala do nebesa.

Čuda neviđena

Na svoj način, pratio sam i ja ponašanje medija u predizbornoj kampanji. Bilježio sam karakteristične detalje i sakupljao dokumentaciju za svoje analize. Nešto od toga saopšću i ovdje. Uočio sam da je propaganda koalicije SPS-JUL usmjerena na veličanje njihovog zajedničkog kandidata za predsjednika SRJ i obnovu zemlje. Slobodan Milošević je kandidat bez pravog konkurenta - govorili su partijski

portparoli a mediji prenosili. On je svjetski državnik za razliku od opozicionih patuljaka. Jedan savezni ministar, nijesam zabilježio da li je Marković ili Matić, izjavio je na konferenciji za novinare da Milošević vodi sa 100:0. Obnova naše zemlje ne bi bila tako veličanstvena i pobjednička da nije Slobodana Miloševića. To je izjavio direktor Direkcije za obnovu, Mrkonjić, na okruglom stolu RTS. Sve što je vezano za Miloševićovo ime veliki je poduhvat. Nekoliko obnovljenih objekata već je svrstano u svjetska čuda, među kojima je i željeznički most u Novom Sadu. Grandiozna Varadinska duga biće još veće čudo kad se završi. O Beogradskoj areni, u kojoj je Milošević održao svoj posljednji predizborni govor, *Politika* je objavila nadahnut tekst pod naslovom "Pametna kuća za velike spektakle".

Najveću medijsku promociju imao je miting u Beranama. Sve režimske televizije, uključujući i YU info, cijela dva dana, sve do izborne šutnje, emitovale su govor Slobodana Miloševića sa tog skupa. Prema tvđenju Tanjuga, na miting je došlo više od sto hiljada ljudi, što iznosi četvrtinu ukupnog biračkog tijela Crne Gore. U svoj notes zabilježio sam jednu zanimljivu rečenicu iz Miloševićevog govora: "Kroz svoju istoriju Srbi i Crnogorci su hiljadu puta bili džinovci, ali su ponovo ti džinovci suočeni sa menažerijom zečeva, pacova ali i hijena..." Ovo posljednje treba dešifrovati: zečevi i pacovi su članovi opozicije a hijene su njihovi mentori u Njujorku, Londonu i Berlinu.

Šta za "Borbu" nije vijest

Bio sam na velikom mitingu Demokratske opozicije Srbije, održanom 27. septembra u Beogradu u čast pobjede Vojislava Koštunice na predsjedničkim izborima. To je najveći miting koji sam posljednjih godina vidio uživo, a vidio sam ih dosta. Posebno me interesovalo kako će mediji prikazati ovaj događaj. Sjutradan sam kupio tri dnevnika, *Blic*, *Politiku* i *Borbu*, i izvršio jednu malu analizu o njihovom izvještavanju. *Blic* je posvetio najveću pažnju mitingu - preko cijele prve strane stavio je naslov: "Pola miliona Beograđana proslavilo pobjedu DOS", a na slijedećoj strani opširan izvještaj o mitingu. *Politika* je donijela samo jednu kraću vijest u rubrici "Beogradska hronika", tek toliko da se ne bi ogriješila o novinarsko pravilo da se važna novost obavezno objavljuje.

Za redakciju *Borbe* beogradski miting se nije ni dogodio. Za nju je, na primjer, mnogo važnija vijest o pobjedi ljevice u opštini Koceljeva nego manifestacije opozicije u prestonici Jugoslavije o kojima su brujali svjetski mediji. Od tog događaja *Borbi* je bila važnija i vijest da su prethodne noći crnogorsku Televiziju čuvali specijalci MUP-a. Ako vladajuća ljevica u Koceljevi bude osnovala kakvu novinarsku nagradu, njen prvi dobitnik biće glavni urednik *Borbe*.

OSVAJANJE DRŽAVNIH MEDIJA

(Oktobar 2000)

Našim učenjacima trebaće još dosta vremena dok se dogovore kako će nazivati događaje od 5. i 6. oktobra dvijehiljadite godine. Poznati srpski filozof i opozicionar iz Titovog vremena Svetozar Stojanović izjavio je u redakciji *Politike* da je to bila revolucija "mirna, demokratska i masovna". Jedan od lidera Demokratske opozicije, dr Vladan Batić, rekao je na Studiju B da je Evropa u dvadesetom vijeku imala dvije oktobarske revolucije - rusku 1917, koja označava početak komunističkog poretka i srpsku 2000, koja predstavlja kraj tog poretka. Nasuprot njima, lider radikala dr Vojislav Šešelj uporno dokazuje da se radi o klasičnom puču, to jest nasilnom preuzimanju vlasti. U skupštinskoj debati o raspisivanju republičkih izbora nek-olika njegovih poslanika upotrijebilo je sintagmu "buldožer revolucija". U *Večernjim novostima* objavljen je tekst sa naslovom "Izborni zemljotres u Srbiji".

Kako je pala TV Bastilja

Najnovije događanje naroda već je ušlo u istoriju srpskog novinarstva. Nikada se ranije nije dogodilo da za tako kratko vrijeme svi režimski mediji pređu na stranu opozicije. Petog oktobra u 15 časova, kad su počele velike demonstracije u Beogradu, samo je jedan elektronski medij, studentski Radio Indeks, bio na strani opozicije. Do 21 čas svi prestonički mediji promijenili su uređivačku politiku, ili su začutili. Prvi je, skoro bez otpora, pao Studio B a za njim su na stranu revolucije prešli *Večernje novosti*, *Politika*, *Politika ekspres*, *Tanjug*, *RTV Politika*, *Televizija Beograd*, *Radio Beograd*, *Borba*, *Radio Jugoslavija* i drugi. Procedura oko preuzimanja redakcija bila je vrlo jednostavna: uđe grupa štrajkača u kabinet glavnog urednika i saopšti mu da on nije više glavni. U većini slučajeva štrajkači su ulazili u kabinet koji je već bio napušten.

Najviše gužve bilo je oko osvajanja Televizije Beograd, koju je svojevremeno Vuk Drašković, najborbeniji opozicioni lider, nazvao TV Bastiljom. U proteklih desetak godina na ovu ustanovu jurišale su

divizije demonstranata, ali do petog oktobra nijedna opoziciona noga nije prekoračila njen prag. Državnu televiziju čuvala je specijalna policija opremljena najmodernijim sredstvima za borbu protiv rušilaca poretka – pendrecima, štitovima, dimnim bombama, lakim oružjem, a prema potrebi i tenkovima i topovima. Svega toga bilo je i petog oktobra, osim topova i tenkova, što znači da je Generalštab JA krivac za pad TV Bastilje, jer nije poslušao svog vrhovnog komandanta koji je naredio da se ona brani svim oružanim sredstvima (tako tvrdi *Nedeljni telegraf*).

O velikoj bitki za osvajanje Televizije dosta je pisano, a pišaće se i još. Junak ove bitke je bagerista Ljubisav Đokić, zvani Džo, koji je, vozeći svoj ogromni buldožer jurišao na glavnu zgradu RTS. U jednom svom intervjuu, koji su objavile *Večernje novosti*, on je rekao: "Četiri puta sam jurišao na Takovsku 10. Pretposlednji put sam zakačio ugao zgrade. Minut kasnije već sam bio na vratima RTS. A ljudi... kao mravi oko mene. Niko ne skida bes sa lica. Sloboda nam je tog četvrtka bila potrebna od vazduha i vode." Ubrzo poslije bageriste na zgarište su stigli domaći i strani reporteri i snimatelji koji su detaljno opisali događaj za istoriju. Reporter nezavisnog Blica napisao je u svom izvještaju: "Unutrašnjost Televizije odavala je utisak prave apokalipse. Izvaljena vrata, počupani kablovi, opustošene kancelarije... porazbijani kompjuterski i televizijski ekrani, srča i krš na sve strane..."

Bježanija direktora

Možda zvuči malo čudno, ali najviše sreće petog oktobra imali su direktori velikih medijskih kompanija D. Milanović (RTS), D. Hadži Antić (*Politika*) i D. Čukić (*Večernje novosti*). Za njih je "buldožer revolucija" bila sreća u nesreći. Sreća je u tome što su izbjegli linč i sačuvali živu glavu, a nesreća što su ostali bez visokih položaja i raznih privilegija. Najmoćnijem od njih, Milanoviću, desilo se i malo linča, ali to je ništa prema onome što je moglo da mu se dogodi. Prema tvrđenju *Blica*, spasilo ga je obezbjeđenje DOS-a i kola hitne pomoći.

Svojim očima sam posmatrao scenu kako demonstranti pokušavaju da uhvate direktora Hadži Antića, u beogradskoj čaršiji poznatijeg pod nadimkom "Struja". Oveća grupa mladih ljudi, među kojima je bilo i onih sa bejzbol palicama, raspravljala je sa obezbjeđen-

jem *Politike*, zahtijevajući da im se kaže gdje je direktor. Kad su dobili informaciju da je pošao prema ulazu sa druge strane zgrade, svi su pojurili u tom pravcu. Ubrzo su se vratili, bijesni što im je Struja umakao u policijskom kombiju. U ljutini razbili su jedno staklo na izlogu *Politike* i uputili se u pravcu *Borbe*.

Beogradska čaršija najviše se zabavljala slučajem Dušana Čukića. Njemu nije prijetila opasnost izvan zgrade koliko u samoj zgradi. Uoči demonstracija Čukić je podijelio više otkaza svojim radnicima, što je izazvalo veliko ogorčenje u kolektivu. Zbog toga on nije smio da izađe iz svog kabineta. Neko od njegovih saradnika, a možda i on sam, dosjetio se kako da izađe, telefonom je nazvao kliniku "Anlave" koja je odmah poslala kola hitne pomoći. U prostorije *Večernjih novosti* ušli su bolničari, umotali Čukića u bijeli čaršav, stavili mu masku za disanje i iznijeli ga na nosilima iz zgrade. Poslije toga nije se javljao novoj redakciji. Pronio se glas da se skriva u manastiru Mileševo kod vladike Filareta. Jedan reporter *Večernjih novosti* išao je da intervjuiše Čukića u Vladičanskom konaku, ali nije uspio da ga pronađe.

VRAĆANJE "NAČERTANIJU"

(Decembar 2000)

Prvi strategijski plan o vođenju srpske političke propagande, poznat kao Načertanije Ilije Garašanina, napisan je 1844. u Beogradu, u vrijeme kad je Srbija bila mala država ograničenog suvereniteta. Plan sadrži uputstva i preporuke kako da se susjedni slovenski narodi priključe Kneževini Srbiji poslije raspada Otomanske imperije. Ono što je važno za našu temu jeste to da u Načertaniju nijesu predviđeni nasilni metodi, ratovi i revolucije, za ujedinjavanje južnoslovenskih naroda, nego uticaj na političke centre moći i javno mnjenje. Znači, ne vojna sila i oružje, nego diplomatija i propaganda. Naglašeno je da svaki narod treba da se svojom voljom "priljubi" Kneževini Srbiji.

Od Načertanija do ujedinjenja Jugoslavije, Srbija je vodila više ratova, većinu je dobila, ali glavne pobjede izvojevala je diplomatija uz pomoć propagande. Kao primjer uspješnog diplomatsko-propagandnog djelovanja mogu se uzeti Berlinski kongres 1878, na kome je Srbija dobila međunarodno priznanje nezavisne države, istog dana kad i Crna Gora, i Versajski ugovor iz 1919. kojim su velike sile priznale Kraljevinu SHS kao novu državu na Balkanu. U Prvom svjetskom ratu, ili bolje reći po završetku rata, ostvareni su glavni ciljevi iz Načertanija – svi Srbi u jednoj državi.

Srbija protiv svih

Poslije ujedinjenja Jugoslavije, vladajući srpski krugovi, dvor i vojni vrh, odustali su od starog Načertanija, a nove strategijske planove nijesu pravili. Jedina strategija postala je volja Kralja ujedinitelja. Isto to moglo bi se reći i za maršala Tita, tvorca druge Jugoslavije, koji je prihvatao samo komunističku strategiju i taktiku. Međutim, to ne znači da su i ideje Načertanija izumrle. Ostale su da žive u glavama mnogih Srba, ali na žalost prilično deformisane, možda i zbog toga što izvorno Načertanije nije niko ni čitao, već je njegove ideje primao iz druge ili ko zna koje ruke. Mirovnjačke ideje transformisale su se u ratničke, ili, kako je rekao jedan akademik iz Beograda, benigni nacionalizam prerastao je postepeno u maligni.

Kad je, krajem osamdesetih godina, Jugoslavija počela da se trese iz temelja, nacionalistički duh je "izašao iz boce" i izazvao mržnju širokih razmjera. Podržavajući politiku srpskog rukovodstva, sa voždovom Slobodanom Miloševićem na čelu, propaganda je širila zavodljive priče o nebeskoj Srbiji i narodu koji dobija više u ratu nego u miru. Uporedo s tim, istiskivane su komunističke parole o bratstvu i jedinstvu kojima je Titova propaganda pola vijeka punila glave jugoslovenskih naroda i narodnosti. Vladajuća partija proglasila je neprijateljima Srbije sve ostale republike koje nijesu podržavale njenu politiku. Na udaru srpskih medija našle su se mnoge političke institucije, republička i pokrajinska rukovodstva, zatim i druge institucije i na kraju i cijeli narodi. Jedino su Crnogorci, promijenivši svoje političko rukovodstvo, stali na stranu Miloševićeve Srbije. Medijski rat se proširio i na inostranstvo, opet po principu - ko nije s nama taj je naš neprijatelj. Srbija protiv svih - bio je slogan kojim su se ponosili povampireni nacionalisti.

Vlast nova, problemi stari

Poslije deset godina političke borbe, Demokratska opozicija Srbije (DOS) osvojila je vlast u svojoj republici. Od nje se očekuje, jer je to obećala u predizbornoj kampanji, da će riješiti važna državna pitanja koja nije uspio da riješi prethodni režim. Na prvom mjestu je kosovsko pitanje, na kome su se spotakli mnogi srpski političari, uključujući i Slobodana Miloševića. Ako to ne riješi, onda ništa od izbornog slogana "Srbija u Evropi". Poslije Kosova dolazi jugoslovensko pitanje, koje je staro koliko i Načertanije. U stvari, Načertanije je i napisano da bi se stvorila jedna velika jugoslovenska država na Balkanu.

Sudeći po govorima i izjavama pobjedničkih lidera, nova vlast se polako vraća izvornim principima Načertanija. Oni nastoje, i aktivno rade na tome, da se državni problemi rješavaju mirnim putem, uz maksimalno učešće diplomatije i informativne djelatnosti. Takvu politiku podržavaju i crkveni velikodostojnici koji nas svakodnevno upućuju na biblijske zapovijesti da ljubimo bližnje svoje i ne činimo drugima zlo. Sad je "u trendu" dijalog, kompromis i objektivno infor-

misanje, a nepoželjna je agresivna propaganda i medijske dezinformacije i manipulacije.

Ako nova srpska vlast bude pravila kakve planove o vođenju nacionalne politike u trećem milenijumu, morala bi, po mom mišljenju, da konsultuje staro Načertanije. Sumnjam da je iko od glavnih političara iz prethodne vlasti i zavirio u tu knjižicu od tridesetak strana. Da je Milošević našao malo vremena da je temeljno prouči, vjerujem da bi Jugoslavija danas bila veća bar za jednu republiku. Ne sumnjam u to da će nova vlast voditi više računa o javnom mnjenju i raspoloženju naroda u zemljama koje okružuju Srbiju. Uostalom, to je već pokazala na djelu.

Na kraju, da vidimo šta autori Načertanija preporučuju, konkretno, da se radi na pridobijanju susjednih naroda za ujedinjenje. Srpska vlada treba odmah da šalje specijalne agente ("ispitatelje") u sve okolne zemlje, koji će ispitati stanje na terenu i o tome podnijeti izvještaje vladi u Beogradu. Oni treba da obrate posebnu pažnju na političko stanje u pokrajinama i da ispituju raspoloženje tamošnjeg naroda prema Srbiji. U Načertaniju je kao važno podvučeno sljedeće pitanje: "Šta se u kojoj provinciji o Srbiji misli, šta narod od Srbije očekuje, i šta ljudi od nje žele i čega se od nje boje."

SRBIJA IZMEĐU RATA I MIRA

Zaključna razmatranja

Kad god se našla u situaciji da bira između rata ili mira, Srbija se odlučivala za rat. Da ovakvo mišljenje ima osnova, mogu nam poslužiti i tri primera iz novije istorije. Odbijajući austrougarski ultimatum 1914, srpska vlada je prihvatila rat, koji je Srbe koštao više od milion života. S parolom "Bolje rat nego pakt! Bolje grob nego rob!" građani Srbije izašli su 27. marta 1941. masovno na ulice i zahtevali da se poništi Trojni pakt sa silama Osovine. Nije prošlo ni deset dana a fašističke armije napale su Jugoslaviju i ubrzo je potpuno okupirale. Početkom 1999. Srbija se ponovo našla pred sudbonosnom odlukom - rat ili pakt. Rat sa NATO alijansom ili pristanak na mirni ulazak stranih trupa na Kosovo? Političko rukovodstvo, uz punu podršku naroda, odlučilo se za rat sa najjačom oružanom silom sveta. Rezultat je poznat: posle dvoipomesečnog bombardovanja Srbije strane trupe su umarširale "mirno" na Kosovo.

Od donošenja prvog državnog plana o vođenju nacionalne propagande (Načertanije, 1844) pa do danas Srbija je učestvovala u devet oružanih ratova protiv stranih država i naroda. Mnogo više ratova bilo je između Srba i Srba, u koje ubrajamo narodne bune, dinastičke prevrate, vojne pučeve i oružane obračune između političkih i drugih organizacija. To samo potvrđuje staro mišljenje da su Srbi ratnički narod. Oružane ratove obično prati i propaganda, što znači da je i ona ratnička.

Zaključak da je u prošlosti srpska propaganda bila pretežno ratnička traži malo objašnjenje. Na ovim prostorima narod se vekovima delio na vladajuću, tuđinsku, manjinu i domaću sirotinju raju. Ista podela ostala je i posle odlaska tuđina, s tom razlikom što se "raja" izdiferencirala na nekoliko staleža. Prelazak iz nižeg staleža u privilegovanu manjinu nije bio moguć bez žestokih borbi, često krvavih. Vlast je branila svoje pozicije svim mogućim sredstvima, uključujući i propagandu. Čim bi neka politička organizacija ispoljila ambicije za preuzimanje vlasti, odmah bi

od strane vladajućih krugova bila proglašena za neprijatelja, a njeni članovi izdajnicima i stranim plaćenicima. To se desilo liberalnoj opoziciji sredinom XIX veka, kad je javno istupila sa zahtevima za reformu političkog sistema u Srbiji. Od tada pa evo do kraja XX veka ništa se nije bitno izmenilo u odnosima između vlasti i opozicije. Njihovi odnosi i danas su neprijateljski a propaganda ratnička.

Na osnovu dugogodišnjih istraživanja političke štampe i novinarstva došao sam do zaključka da je državna propaganda Srbije bila više ratnička nego miroljubiva, pored toga i neefikasna. Odmah treba reći da ovo važi za noviju propagandu. Prvi srpski pisani program o vođenju državne politike i propagande (Načertanije, 1844) nije zagovarao rat kao sredstvo ostvarivanja nacionalnih ciljeva. Svesna svoje nevelike vojne moći i ograničenog suvereniteta, Kneževina Srbija se orijentisala na rešavanje nacionalnih problema putem diplomatije i propagande. Dolaskom Ilije Garašanina, tvorca Načertanija, na čelo vlade (1861) otpočela je živa aktivnost na stvaranju tajnih saveza sa okolnim balkanskim zemljama i organizovanju raznih oblika propagandnog delovanja, kao što su: osnivanje poluzvaničnog pres-biroa, finansiranje srpskih listova izvan Kneževine, izdavanje brošura na stranim jezicima, angažovanje stranih novinara i publicista da pišu u korist Srbije i drugo.

“Načertanijska” propaganda dala je dobre rezultate u prošlom veku. Kao primer dobro vođene propagandne kampanje može se uzeti diplomatsko-publicistička aktivnost Srbije uoči Berlinskog kongresa 1878. Poznato je da su na ovom Kongresu velike sile donele odluke u korist Srbije. Samo četiri meseca ranije te iste sile su na mirovnom dogovoru u San-Stefanu bile više naklonjene Bugarskoj pa su im i odluke bile takve. Da se izvrši revizija Sanstefanskog ugovora dosta je doprinela i državna propaganda Srbije, kojom je rukovodio ministar inostranih poslova Jovan Ristić, a operativno vodio šef Pres-biroa Matija Ban. U propagandnu kampanju uključila se sva ondašnja srpska diplomatija kao i veći broj publicista i istoričara. Strategija je bila da se ne napadaju velike sile, potpisnice Sanstefanskog ugovora, već da se činjenicama dokazuje da Srbija ima istorijsko pravo na povratak svojih davno okupiranih teritorija. Ako bi se išta moglo naučiti iz ove propagandne bitke jeste to da ne treba ljutiti i izazivati one koji odlučuju o sudbini balkanskih

naroda. Na žalost, i na našu štetu, taj pouk nije prihvatila zvanična Srbija s kraja XX veka.

Ako se pažljivo prati pisanje političke štampe u drugoj polovini XIX veka, može se uočiti da veliki deo srpskog građanstva, naročito mlađeg, nije bio zadovoljan nacionalnom politikom svoje vlade. Umesto diplomatskog taktiziranja i čekanja povoljnih prilika, od vlade se tražilo da povede brzu i energičnu akciju, ako treba i rat, za konačno oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda. Šezdesetih godina stvorena je organizacija Ujedinjena omladina srpska koja je, paralelno sa zvaničnom, povelu borbenu nacionalnu politiku i propagandu. Sredinom sedamdesetih na političku scenu stupili su radikali koji su svojim borbenim programima pridobili veliki deo seoskog stanovništva u Srbiji.

Posle dinastičkog prevrata 1903, ciljevi Načertanija ostali su i dalje važeci, ali ne i sredstva za ostvarivanje ciljeva. Prednost nad diplomatijom i miroljubivom propagandom dobila je vojna sila i agresivna propaganda. U vreme aneksione krize (1908) međusobni napadi srpske i austrijske štampe dostigli su žestinu koju danas nazivamo medijskim ratom. Posle balkanskih ratova, u kojima je Srbija vojnom silom proširila svoje granice, mirovnjaci su eliminisani iz političkog života. Antiratno istupanje predstavnika Socijaldemokratske stranke Srbije proglašeno je izdajstvom. Uglavnom, Srbija je 1914. dočekala napad austrougarske vojske potpuno jedinstvena i orna za borbu.

U Prvom svetskom ratu, ili bolje reći po završetku rata, ostvareni su svi ciljevi iz Načertanija. Čak i više od toga. U sastav nove države, Kraljevine SHS, ušla je i Slovenija koja se ne pominje u Garašaninovom programu. Iako su svetski rat dobile velike sile, Srbija je proglašena ratnim junakom, jer se hrabro borila i najviše stradala. Uspeh u tri uzastopna rata, dva balkanska i jednom svetskom, bio je i suviše veliki da bi ga jedna mala zemlja mogla normalno podneti. Prekomernim veličanjem ratnih uspeha srpska propaganda usadila je u glave običnih ljudi osećanje više vrednosti od koga se još mnogi Srbi nisu otreznili. Jedna od negativnih posledica tog kompleksa je tzv. velikosrpski hegemonizam od koga je srpski narod imao samo štete.

Posle ujedinjenja Jugoslavije, vladajući srpski krugovi, dvor i vojni vrh, odustali su od starog Načertanija, a nove strategijske planove nisu pravili. Jedina strategija postala je volja Kralja Ujedinitelja. Sledeći

politiku ambicioznog kralja Aleksandra, državna propaganda objavila je rat svim njegovim neprijateljima. Od domaćih neprijatelja na prvom mestu je bila hrvatska i komunistička opozicija a od stranih Sovjetski Savez i Kominternu. Pokazalo se da jugoslovenski kralj nije bio baš dalekovid – sve što je stvorio uništili su mu Hrvati i komunisti u Drugom svetskom ratu. Istu sudbinu imala je i njegova propaganda.

Tvorac druge Jugoslavije, Maršal Tito, bio je dalekovidiji i dugovečniji od Kralja prve Jugoslavije. On je odmah, po stupanju na vlast, raskrstio sa unutrašnjim neprijateljima i eliminisao ih iz političkog života. Protiv spoljnih neprijatelja vodio je dva propagandna rata velikih razmera, prvi protiv Zapada uz podršku Istoka, a drugi protiv Istoka uz podršku Zapada. U svoje vreme proćuo se kao veliki "igrač na žici", koji se naginje i na jednu i na drugu stranu, čas levo, čas desno, ali uvek ostaje na nogama.

Kad je ušao u poodmakle godine, Tito je prestao da se svađa sa svetom, proglasivši nesvrstanost i miroljubivu koegzistenciju osnovnim principima jugoslovenske spoljne politike. To je bio istorijski zaokret koji je Titu i Jugoslaviji doneo veliki ugled u svetu. Međutim, to ne znači da je jugoslovenska propaganda ostala bez posla. Spoljna propaganda promenila je samo pravac, od ratničke preorijentisala se na miroljubivu. Što se tiče unutrašnje propagande, njoj je ostalo dovoljno neprijatelja – liberala, dogmata, unitarista, nacionalista, đilasovaca, rankovićevaca, praksisovaca – tako da nije morala da menja ni pravac ni način delovanja.

Kad je druga Jugoslavija počela da se trese iz temelja, propaganda je, umesto da smiruje, još više pogoršavala međunacionalne odnose. Ubeđivala je Srbe da joj ostali jugoslovenski narodi nisu prijatelji nego neprijatelji. Vladajuća partija proglasila je neprijateljima Srbije sve republike i pokrajine koje nisu podržavale njenu politiku. Na udaru srpskih medija našle su se mnoge političke institucije, sva republička i pokrajinska rukovodstva, zatim i druge institucije i na kraju celi narodi. Praktično, Srbija je ušla u propagandni rat sa svima. Jedino su Crnogorci, promeniivši svoje političko rukovodstvo, stali na stranu Miloševićeve Srbije. Medijski rat se proširio i na inostranstvo, u kome su Srbi, ili bolje reći srpsko političko rukovodstvo, zaratili protiv celog sveta. Srbija protiv svih.

Čim su se oglasile prve srpske puške u Hrvatskoj, pohrlili su dobrovoljci iz Srbije a za njima, željni slave, i ratoborni novinari. Beogradska televizija proširila je svoje informativno-političke emisije, i uvela nove, da bi mogla objavljivati sve što joj stiže sa bojišta. Gledaoci su satima i satima sedeli pored malih ekrana i gledali izveštaje o svakojakim zločinima nad Srbima i slušali kuknjavu žena i dece. Posle reportera sa terena, dolazili bi redakcijski novinari i spoljni komentatori i objašnjavali gledaocima kako su se i zašto sve mračne sile, domaće i strane, udružile protiv Srba. Na kraju bi sve "zasolio" neki poznati naučnik ili književnik obećanjem da će, i pored svega, pobediti istina, to jest Srbija.

Posebnu pažnju, celo jedno poglavlje u ovoj knjizi, posvećeno je medijskom ratu između Srbije i Zapadne alijanse oko rešavanja kosovskog pitanja. Za početak rata uzet je aprilski referendum iz 1998, na kome je Srbija rekla "ne" međunarodnoj zajednici, a za kraj Rezoluciju Saveta bezbednosti o rešavanju kosovske krize, uz posredovanje Ujedinjenih nacija i NATO-a, koju je srpski parlament overio sa "da". Koliko je poznato, ni u jednom oružanom ratu mediji nisu imali tako važnu ulogu kao u srpsko-natovskom sukobu. U ranijim ratovima vojne akcije pratila je propaganda a u ovom ratu bilo je obrnuto – veći značaj pridavan je propagandi nego oružju.

Zaraćenim stranama bilo je važnije javno mnjenje od teritorije. NATO je izručio na Jugoslaviju hiljade tona eksploziva da bi svetskoj javnosti dokazao da je najjači. Čak je intenzitet svog bombardovanja podešavao prema rezultatima istraživanja javnog mnjenja u državama koje ga finansiraju. Jugoslovenske oružane snage ušle su u rat sa najjačom oružanom silom sveta iako su znale da taj rat ne mogu dobiti. Da je predsednik SRJ prihvatio sporazum iz Rambujea, koji je predviđao ulazak NATO trupa na Kosovo, ostao bi u pamćenju svog naroda kao drugi Vuk Branković. Kao i car Lazar pre 610 godina, on se odlučio za rat koji će vojno izgubiti a moralno dobiti.

U poslednjoj godini dvadesetog veka Srbija je bila pravo medijsko ratište. Vodile su se žestoke bitke rečima između partija vladajuće koalicije, s jedne strane, i udružene demokratske opozicije, s druge strane. Jedna strana borila se da održi vlast, a druga da je osvoji. Koristeći svoj monopol nad državnim medijima, koalicija SPS-JUL organizovala je propagandnu kampanju čiji je krajnji cilj bio eliminisanje opozicije iz

političkog života. Kampanja je vođena po scenariju koji su osmislili Lenjin i njegovi boljševici a prihvatile sve komunističke partije sveta. (Jedan od vođa ruske boljševičke revolucije, Lav Trocki, pisao je 1919. godine: "Mi uništavamo štampu kontrarevolucije isto tako kao što uništavamo njene utvrđene pozicije, njena skladišta, komunikacije, obaveštajnu službu".)

Demokratska opozicija Srbije (DOS) vodila je svoju bitku takođe po starom scenariju, isprobanim u demokratskim revolucijama. Sve što se krajem osamdesetih dogodilo u zemljama real socijalizma u srednjoj Evropi (Čehoslovačkoj i Mađarskoj, na primer), viđeno je u Srbiji u dve hiljaditoj godini - demonstracije, štrajkovi, peticije, alarmiranje svet-skog javnog mnjenja, korišćenje alternativnih medija i razni oblici us-mene propagande. S obzirom na specifičnosti vladajućeg režima, u Srbiji je demokratskim sredstvima dodato na kraju i malo prisile.

Pobednika ove veliko političke i medijske bitke proglasio je narod - prvo na lokalnim i saveznim izborima 24. septembra, zatim na demonstracijama 5. oktobra i konačno na republičkim izborima 23. decembra. Pobedila je Demokratska opozicija na svim nivoima. Istovremeno to se može smatrati i pobedom mirovnjačke nad ratničkom opcijom. Promena opcija se najbolje primećuje u informativnoj delatnosti. Tako reći pre-onoć iz javne upotrebe nestala je agresivna agitpropovska propaganda, opterećena mržnjom i arogancijom, a nju je zamenila obična, mi-rovnjačka retorika. Da li se stvarno radi o istorijskoj prekretnici kako tvrde pobednički lideri, ili je u pitanju samo pobeda na izborima, kako govore lideri poraženih stranaka - pitanje je na koje ćemo saznati pravi odgovor tek kad potrošimo nekoliko godina sledećeg milenijuma.

Beograd, decembar 2000.

Beleška o autoru

Mihailo Bjelica (rođen 1933. u Vrbici, Nikšić) je profesor univerziteta i naučni savetnik u penziji. Završio je jugoslovensku književnost na Filološkom fakultetu a doktorirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Od 1962. do 1995. radio je u Jugoslovenskom institutu za novinarstvo, u kome je jedno vreme bio i direktor, i četiri godine u Institutu za političke studije. Uporedo sa istraživačkim radom, uređivao je časopis *Novinarstvo* i predavao istoriju novinarstva na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, zatim na Filološkom fakultetu u Beogradu i Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Inicijator je izdavanja i urednik kapitalnih dela *Leksikona novinarstva* i *Dva veka srpskog novinarstva*. Objavljene knjige: *200 godina jugoslovenske štampe*, *Politička štampa u Srbiji 1834–1872*, *Štampa i društvo*, *Velike bitke za slobodu štampe*, *Hronika srpskog novinarskog udruženja*, *Istorija novinarstva*, *Mediji i politička moć*.

Sadržaj

Kako je nastalo ovo delo

Uvodne napomene 5

I

Od oslobođenja do ujedinjenja

Politička propaganda u Srbiji do 1918 7

II

Od ujedinjenja do razdruženja

Informativni sistem i propaganda u Jugoslaviji 1918–1990 41

III

Srbija u medijskom ratu

Dnevničke beleške 1990–1998 73

IV

Rat za Kosovo

Dnevničke beleške 1998–1999 101

V

Na kraju milenijuma

Izbor objavljenih tekstova 2000 134

Srbija između rata i mira

Zaključna razmatranja 175

Beleška o autoru 181

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32.019.5(497.11)"1844/2000"
323.232(497.11)"1844/2000"
659.3/.4:323(497.11)(091)

БЈЕЛИЦА, Михаило

Srpski ratovi rečima : 1844-2000. :
fragmenti iz istorije političke propagande /
Mihailo Bjelica. - Beograd : Helsinški
odbor za ljudska prava u Srbiji : Radnička
štampa, 2003 (Beograd : Barex). - 183
str. : table ; 21 cm

Beleška o autoru: str. 181. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-7073-094-4 (Radnička štampa)
ISBN 86-7208-075-0 (Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji)

а) Политичка пропаганда - Србија -
1844-2000 б) Србија - Политичке прилике -
Масовне комуникације
COBISS.SR-ID 105454

Radnička štampa duguje zahvalnost Novosadskoj
banci na pomoći za objavljivanje ove knjige